

MEDENİYET BİLİNCİ

Prof. Dr. Bekir Karlığa

Prof. Dr. Bekir Karlığa

MEDENİYET BİLİNCİ

MEDENİYET BİLİNCİ

Eser | Proje
Prof. Dr. Bekir Karlığa

Genel Koordinatör
Ahmet Akcan

Proje Koordinasyonu
Mahmut Öncel
Emine Güldür

Düzeltili
Evren Soyuçok

Tasarım
Utku Aydın

Son Okuma
Tuğçe İnceoğlu Bağcı

Organizasyon

LALE ORGANİZASYON

www.laleorganizasyon.com

Matbaa
Karakış Basım
Sertifika No: 33820

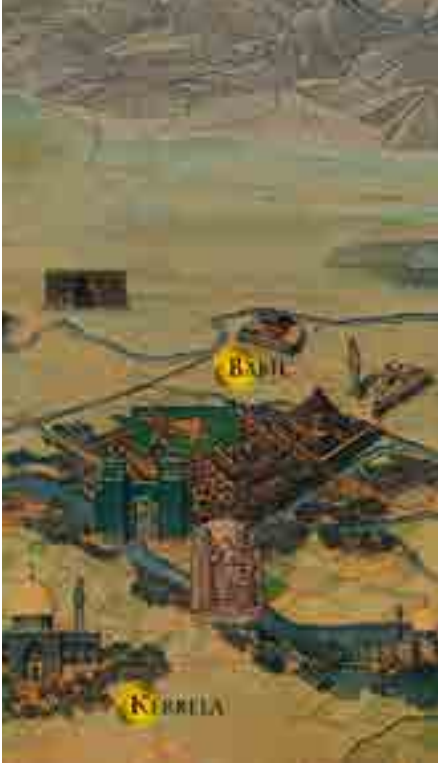
ISBN
978-605-81378-1-3

Basım Tarihi
Mayıs 2019

Her hakkı müellifine aittir.

İÇİNDEKİLER

S. **13**

I MEDENİYET NEHRİ

- Medeniyet Konsepti
- Küresel Uygarlıklar ve İslam Medeniyeti

S. **77**

II MEDENİYETLER ARASI ETKİLEŞİM

- İslam Altın Çağı'ndan Avrupa Rönesansı'na
- Medeniyetler Arası Etkileşim

S. **129**

III YENİ BİR MEDENİYET BİLİNCİNE DOĞRU

- Medeniyet Bilinci
  - Medeniyetler Çatışmasından Medeniyetler İttifakı'na

ÖN SÖZ

MEDENİYET BİLİNCİ SEMİNERLERİ

Dünyamız, bugün küresel çapta büyük ve derin bir bunalımdan geçmektedir. Bu bunalım, doğrudan doğruya bir medeniyet krizinin sonucudur. Bu krizin kökeninde bağnazlıklar, bilgisizlikler, tahammülsüzlükler, ön yargılar, düşmanlıklar, kin ve nefret duyguları, savaş ve saldırganlık eğilimleri yatmaktadır. Bu ise insanlığın uzun asırlar içerisinde oluşturup geliştirdiği evrensel değerleri kökten tehdit etmektedir. Buna ek olarak çevre kirliliği, insani ve ahlaki değerlerin erozyonu, gerek bireyler, gerek toplumlar, gerekse uluslar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik dengesizlikler küremizi yaşanmaz hale getirmek için adeta el birliği etmektedirler.

Dünya nüfusunun % 20'si, günlük 2,5 doların altında kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler insani gelişmeler raporuna göre, 85 zenginin geliri, 3,5 milyar insanın gelirine eş değerdedir. Bu küresel krizin ana nedenlerinden biri ve en başta geleni hâkim uygarlık olan Batı medeniyetinin şekillendirdiği modern dünya tasarımı ve buna dayalı olarak ortaya çıkan uygarlık algısıdır.

Çağdaş uygarlığa yön veren Batı aklı; maddi, bilimsel ve teknolojik alanda büyük başarılarla imzasını atmışsa da, entelektüel ve manevi alanda aynı başarıyı gösterememiştir.

İnsani değerleri yeniden hâkim kılabilecek, haklının yanında durup haksıza karşı çıkacak yeni bir "fazilet mücadelesi" başlatmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Düşünce ufukumuzu genişletmeye, bakış açımızı büyütmeye, muhayyilemizi zenginleştirmeye; kısacası insanı önceleyen yeni bir medeniyet bilincini geliştirip yaygınlaştırmaya muhtacız.

Yaktığımız, yıktığımız, altını üstüne getirdiğimiz çevreyi, yeniden kazanmanın yollarını aramalı ve bulmalıyız. Tabiatla yeniden dost olmalı, dostluklar kurmalı, onu sevmeli, sevdirmeliyiz. Hak, adalet, refah, eşitlik, özgürlük, dürüstlük ve güven gibi evrensel değerleri egemen kılmanın yollarını bulmalıyız. Bu yeni medeniyet bilinci, yalnız ülkemiz, yalnız bölgemiz, yalnız İslam dünyası için değil, doğusuyla batısıyla bütün dünya için büyük önem ifade etmektedir.

2005 yılında, Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğünde, Birleşmiş Milletler bünyesinde başlatılmış olan "Medeniyetler İttifakı" girişimi böyle bir zarurettten doğmuştur. Bu girişimin asıl amacı, bütün dünyada yeni bir medeniyet algısını geliştirmek ve toplumlar arasında etkin bir barış, dostluk ve birlikte yaşama anlayışını yaygınlaştırmaktır. İspanya hükümetinin desteğiyle kısa zamanda uluslararası camiada büyük kabul gören bu girişim, 128 ülke ve 28 uluslararası kuruluşun katılımıyla küresel çapta yüzyılın önde gelen barış ve insanlık projesi niteliğini kazanmıştır.

Bu yaklaşımla, Medeniyetler İttifakı Türkiye Ulusal Eşgüdüm Kurulu Başkanı Prof. Dr. Bekir Karlığa tarafından "Medeniyetler İttifakı, Medeniyet Bilinci Seminerleri" başlığı altında yeni bir seminerler dizisi başlatılmış bulunmaktadır.

Üç bölümden oluşan bu seminerler dizisinde; bir yandan evrensel uygarlığın köklerine inilmekte, bir yandan tarih boyunca farklı medeniyetlerin birbirinden devraldığı görkemli miras tanıtılmakta, bir yandan da bu değerli mirası ortadan kaldırmayı amaçlayan şer kuvvetlerin geliştirdikleri felaket projeleri gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Buların yanı sıra ülkemizin sahip bulunduğu yirmi civarında farklı medeniyete ev sahipliği yapan, yirminin üzerinde ırka mensup, yirmiden fazla dili konuşan değişik din ve mezhepten insan topluluklarını asırlarca barış içinde bir arada yaşatma başarısını gösteren tamamen insan merkezli medeniyet tecrübesini günümüz dünyasına taşımaktadır.

“Medeniyet Bilinci” seminerlerinin, otuz dakikalık belgesel film gösterimi ve otuz dakikalık konferanstan oluşan ve “Medeniyet Nehri” başlığını taşıyan birinci bölümünde, kısaca insanlığın Güneydoğu Anadolu bölgemizde, Şanlıurfa yakınlarındaki Göbeklitepe’de başladığı bilinen on üç bin yıllık uzun medeniyet macerası gözler önüne serilmekte ve kırk civarında medeniyetin göz alıcı hikâyesi anlatılmaktadır. Kısa bir aradan sonra, otuz dakikalık belgesel film gösterimi, otuz dakikalık konferanstan oluşan ve “Medeniyetler Arası Etkileşim” başlığını taşıyan ikinci bölümünde; medeniyetlerin doğuş, yükseliş ve çöküş nedenlerinin ele alındığı medeniyet konseptinden söz edilmektedir. Ardından her medeniyetin kendisinden önceki medeniyetlerden devraldığı miras ile kendisinden sonraki medeniyetlere devrettiği evrensel birikim anlatılmaktadır. “İslam Altın Çağından Avrupa Rönesans’ına” başlığını taşıyan bu bölümde özellikle uzun yıllar göz ardı edilmeye çalışılmış İslam medeniyetinin evrensel uygarlığa katkıları gözler önüne serilmektedir. Kısa bir aradan sonra, on beş dakikalık belgesel film gösterimi, yirmi dakikalık konferanstan oluşan ve “Medeniyetler Çatışması’ndan Medeniyetler İttifakı’na” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde ise, dünyamızı kan gölüne çevirmeye çalışan çatışmacı anlayışlar ve ön yargılı yıkıcı ideolojiler ile tüm insanlığın sevgi, dostluk ve barış içinde bir arada yaşamalarını amaçlayan Medeniyetler İttifakı girişimi ele alınmakta ve günümüzde insanlığın büyük ihtiyaç duyduğu yeni ve kapsamlı bir medeniyet yaklaşımının ana çizgileri belirlenmektedir.

Toplam bir saat on beş dakika süren konferansın yanı sıra, bir saat on beş dakika süren FULL HD kalitede yüksek çözünürlü canlandırmalar ve dijital efektler eşliğinde üç ayrı belgesel filmin gösterimi yapılmaktadır. Seminerin sonunda katılımcılara “Medeniyetler İttifakı, Medeniyet Bilinci Seminerleri Katılım Belgesi” verilmektedir.

Seminer ile birlikte katılımcılara, yaklaşık üç asırdır bütün dünyaya egemen kılınmaya çalışılan Batı merkezli (*Euro-Centrique*) medeniyet anlayışı yerine, objektif ve kuşatıcı yeni küresel medeniyet perspektifinin sergilendiği başvuru kaynağı niteliğinde görsel yönü zengin büyük boy “Medeniyet Bilinci Seminerleri” kitabı takdim edilmektedir. TURKCELL AKADEMİ’de başlatmış olduğumuz “Medeniyetler İttifakı, Medeniyet Bilinci Seminerleri” değişik aralıklarla Türk Hava Yolları, Türkiye Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi ülkemizin önde gelen kamu ve özel kuruluşlarında da gerçekleştirilmiştir. İstanbul Uluslararası Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MED-AR) tarafından hazırlanmış olup Lale Organizasyon tarafından gerçekleştirilen bu etkinlik; gençlerimizi geleceğe hazırlamayı, insanımıza özgüven vermeyi, hem ülkemizde hem de bütün dünyada yeni ve kapsamlı bir medeniyet bilinci oluşturup geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır.

Prof. Dr. Bekir Karlığa

15. Yüzyılda İslam Dünyasında Bilimsel Çalışmalar

GİRİŞ

İnsanoğlunun Afrika'nın kavurucu çöllerinde başladığı sanılan bilinmezliklerle dolu uzun medeniyet yolculuğu, mücadelelerle dolu pek çok devirden ve aşamadan geçer. Nihayet ateşi keşfeden bu güçsüz yaratık, madenleri eriterek aletler yapar; hayvanları evcilleştirerek tarımı bulur ve barnaklar inşa ederek yerleşik hayata geçer. İnsanoğlunun yeryüzündeki uzun medeniyet yolculuğu, tarihin en muhteşem hikâyesidir.

Sonsuz bir uçurumun ve zifiri bir karanlığın ortasında dönen sayısız miktarda ateş yumakları, bir süre sonra birer birer kıvıncı olarak kıpkızıl küreler haline dönüşür. Sonra birden çok parlak bir ışık belirir ve fezanın boşluğunu aydınlatır. Uzayda dönen ateşten küreler yavaş yavaş soğuyarak dünyamız ortaya çıkar. Akkor halde bulunan yerkürenin üzerinde su damlacıkları belirir. Damlacıklar yoğuşur ve etraftan sular fışkırmaya başlar. Su birikintileri içerisindeki çamurdan depreşerek ilk canlı ortaya çıkar. Canlı gitgide belirginleşir ve başı ellerinin arasında bir insan silüeti görünür. Yavaş yavaş net bir insan şeklini alan silüet canlanır.

Mevcut bilgilerimize göre, bundan yaklaşık 11-12 bin sene önce, MÖ 10000-9000 arasında, avcı-toplayıcı olarak nitelenen insan toplulukları, Bereketli Hilal'in kuzeydoğu ucunda ve Urfa Harran civarında yer alan Yukarı Mezopotamya düzlüklerine, yani Dicle-Fırat havzasına geldiler. Nereden, niçin ve nasıl geldikleri belli olmayan bu yaratıcı insanlar, ilk kez bu topraklarda yaban hayvanlarını evcilleştirdiler; tarımsal hayatı başlattılar ve görkemli tapınaklar inşa ederek insanlığın uzun medeniyet yolculuğunu başlattılar.

Bu tarihten yaklaşık beş bin sene sonra (beş bin 7000-6000 arasında) Orta Anadolu düzlüklerinde Konya ovasındaki Çatalhöyük'te yerleşim mahalleri; ardından Aşağı Mezopotamya ovalarında kentler ve göz alıcı eserler inşa edilmeye başlamıştır.

Fırat ve Dicle nehirlerinin beslediği Orta ve Aşağı Mezopotamya ovalarında hızla yayılmaya başlayan yerleşim mahalleriyle birlikte köyler, kasabalar ve kentler oluşmuş; ardından düzenli devletler ortaya çıkmıştır.

MÖ 3500-3000 arasında yazı denilen o mucizevi keşfi gerçekleştiren insanoğlu, böylece tarihinin en büyük devrimlerinden birine imzasını atarak medeniyet yolundaki hızlı ilerleyişini bir kat daha artırmıştır.

Medeniyetler, sürekli akan bir ırmağa benzerler. İnsanlığın ortak eseri olan evrensel medeniyet mirasını da okyanuslara benzetebiliriz. Dağlardan inen ve toprağın altından kaynakayan suları ırmaklara taşıyan dereler, kültürler gibidir. Dereler birleşerek nehirleri oluştururlar. Nehirler, önlerine gelen engelleri aşarak suları denizlere taşırlar. Denizler, okyanuslarla buluşarak yeryüzünün dengesini sağlarlar. Aynı şekilde kültürler birleşerek medeniyetleri meydana getirirler. Medeniyetler birleşerek ortak evrensel insanlık mirasını oluştururlar.

Yukarı Mezopotamya'da, Dicle-Fırat havzasında başlayan bu yolculuk, Nil ve Niger nehirleri boyunca Afrika'da; Ganj ve Brahmaputra nehirleri boyunca İndus Vadisi'nde; Sarı Nehir (Huang-He) ve Mekong Irmağı boyunca Çin'de; Seyhun ve Ceyhun nehirleri boyunca Orta Asya bozkırlarında; Rehn, Rohn ve Tuna nehirleri boyunca Avrupa'da ve Amazon, Mississippi nehirleri boyunca Güney Amerika'da hızlanarak devam edip gelmiştir.

I MEDENİYET NEHRİ

Medeniyet Konsepti
Küresel Uygarlıklar ve İslam Medeniyeti

"Fırat-Dicle havzasındaki medeniyetler."

Medeniyet Konsepti

Medeniyet; insanın ortaya koyduğu her türlü yapıp-etmeleri, bilim, teknik, sanat, estetik güzellikler, insanın kendisine ve başkasına bakış tarzı ve diğerleriyle ilişki şekli, değerleri, idealleri gibi toplu bir bütünlüğü ifade eder. Medeniyetlerin oluşumunda ırk, din, dil, iklim, beslenme ve coğrafya gibi unsurların etkisi vardır.

Medeniyet, insanlık ile beraber gelişmiş evrensel bir olgu; bütün toplumların, kültürlerin ve dinlerin ortak katılımı ile meydana gelmiş ortak yapı, sentez ve bileşimdir.

İnsanoğlunun ürettiği en özgün değer, medeniyet; sahip bulunduğu en değerli miras da medeniyet mirasıdır. Binlerce, kim bilir belki de milyonlarca sene içinde oluşup gelişen medeniyet mirası, tarihteki en uzun hikâyeyi oluşturur.

Her medeniyetin kendine özgü dünya görüşü, hayat tarzı, toplum yapısı vardır. Bu değerlerin hayata geçirilmesi medeniyet şuurunun oluşmasını sağlar. "Medeniyet İdraki" işte bu bilincin kendisidir. Bu şuur kaybolduğu zaman, medeniyet de canlılığını ve dinamizmini kaybeder.

Doğu ve Batı Kültürlerinde Medeniyet Kavramı

On dokuzuncu yüzyılda dilimizde kullanılmaya başlayan ve yakın zamanlara kadar bütün İslam dünyasında kullanılan medeniyet kelimesi, Arapçada "şehir" anlamına gelen ve müdün köküne dayanan medîne kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin, "yönetmek" (es-siyâse) ve "mâlik olmak" anlamları da bulunan deyn (dîn) mastarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. İslam literatüründe sıkça kullanılan "medenî", "medeniyye" ve "medîni" kelimeleri ise "şehre mensup olan, şehirli" manasına gelmektedir.

Terim olarak medeniyet kelimesi, Peygamber şehri demek olan "Medinetü'n-Nebi" tamlamasıyla yakından ilişkilidir ve göçebeliliğin karşıtı olarak yerleşik olmayı (hazari), bedeviliğin karşıtı olarak şehirliliği ifade etmektedir.

Bilindiği gibi, İslam öncesi dönemde Medine şehrinin adı Yesrib idi. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra bu kente, Peygamber şehri anlamında "Medinetü'n-Nebi" dendi.

Daha sonraları bu kelimedenden, şehirli veya medenî hayat yaşamak anlamına gelen "temeddün" kelimesi türetilmiştir. Sekizinci yüzyılda başlayan tercüme esnasında Yunanca "şehir ve şehir devleti" anlamına gelen "polis" kelimesi, "medîne"; "devlet ve devlet yönetimi" anlamına gelen "politeia" kelimesi ise "es-siyâsetü'l-medeniyye" şeklinde Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu çerçevede "medenî" terimi sosyal anlamıyla birlikte siyasal içerik de kazanmıştır.

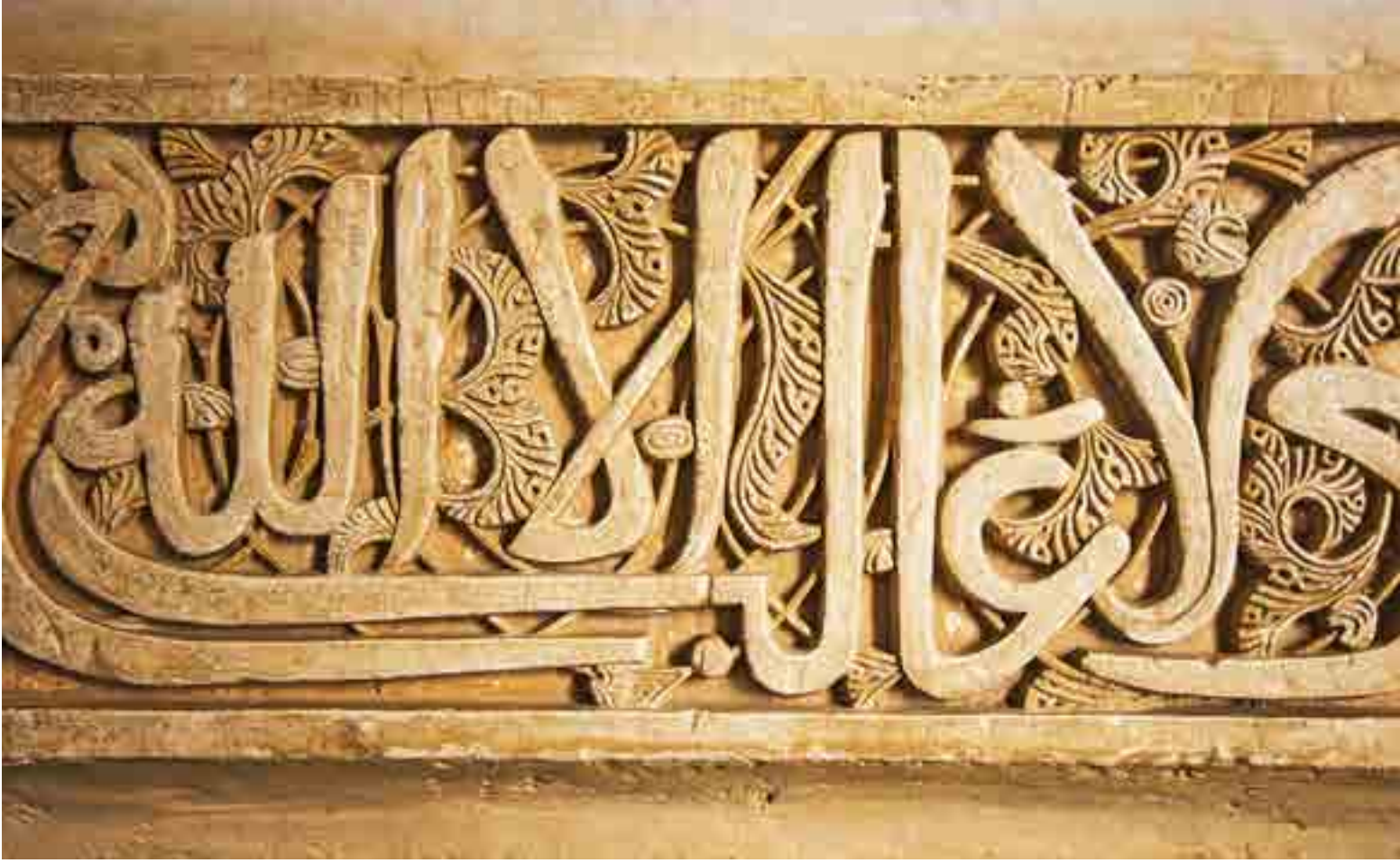
Semerkant Ulu Bey Medresesi

Nitekim Aristo tarafından insanın bu yönünü ifade etmek üzere kullanılan siyasal canlı (*zoon-politikon*) tabirinden mülhem olarak İslam düşünürleri, insanın doğal olarak medeni bir varlık olduğunu (el-İnsanü medeniyyün bi't-tab') bildirmişlerdir. Buna bağlı olarak Farabi tarafından adlandırılmaya başlanan ve politika, toplum bilimleriyle yönetim bilimlerini konu alan "İlmü'l-Medenî", "İlmü's-Siyâse", "İlmü's-Siyâseti'l-Medeniyye" başlıklı bilim disiplinleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İnsanın tek başına ihtiyaçlarını karşılayamayacağını, ancak başkalarıyla yardımlaşıp dayanışma içerisine girerek ve iş bölümü yaparak bu eksikliğini giderebileceğini düşünen Fârâbî'ye ve ondan sonraki pek çok Müslüman düşünürüne göre insanoğlu, tek başına hayatını devam ettiremeyeceğinden dolayı, ancak toplumsal (içtimai) yapı içerisinde oluşturulacak karşılıklı iş bölümü çerçevesinde türüne özgü yetkinlikleri gerçekleştirme imkânı bulabilir. Dolayısıyla insan tek başına bir kent ve medeniyet kuramaz. Kent ve medeniyet kurabilmesi için zamanına göre gelişmiş bir toplumsal yapının bulunması gerekir.

Tek başına aile, mahalle ve köy şeklindeki yapılarda insan, özlemini duyduğu mutluluğu sağlayacak yetkinliklere erişmez. Bunun için daha geniş yapılara; yani milletlere, kentlere, ümmetlere ve devletlere ihtiyaç vardır.

Büyük İslam düşünürü Farabi, medeniyet konusunu bütün eserlerinde ele aldığı gibi doğrudan medeniyet başlığını taşıyan üç ayrı eser de kaleme almıştır: Ayrıca Eflatun'un *Devlet* diyalogu üzerine yazdığı kısa şerhte de bu konuyu incelemiştir. Farabi, *el-Medinetü'l-Fazıla* başlığını taşıyan ünlü eserinde, erdemli kentten söz etmekte ve erdemli kentten erdemli topluma, erdemli toplumdaki erdemli devlete geçmektedir. *Fusulü'l-Medeni* başlıklı eserinde ise site devlet yönetimi konularındaki görüşlerini kısa bölümler halinde aktarmaktadır. Kelimeyi aynıyla

Granada El-Hamra Sarayı, "Allah'tan başka galip yoktur" duvar yazısından bir kesit

kullandığı *es-Siyasetü'l-Medeniyye* başlıklı eserinde ise devlet yönetiminin ve bir anlamda uygarlığın metafiziğinin temellerini ele almaktadır.

İbn Haldûn ise medeniyet kelimesini, göçebeliğin (*bedeviyet*) karşıtı olarak kullanır. O, bugünkü manasıyla *civilisation* kelimesini de yerleşik anlamına gelen "el-Hadâra" terimiyle ifade eder. Ayrıca "kentlilik" (*civlity*) anlamında "el-umrân" ve kentlileşmek (*urbanity*) anlamında "et-temeddün" terimlerini kullanır.

Arapçada, on dokuzuncu yüzyıla kadar, *civilisation* terimini karşılamak üzere medeniyet terimi kullanılırken; daha sonra İbn Haldun'un kullandığı, yerleşiklik (*hadariyye*) kökünden türetilen el-Hadare terimi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak günümüzde bazı Arap yazar ve bilim adamları her iki terimi de kullanmayı sürdürmektedirler.

Medeniyet (uygarlık), temeddün (uygarlaşma) ve mütemeddin (uygarlaşmış) kelimeleri daha önce Türkçede kullanılmakla beraber pek yaygın değildi. Batı'da, on sekizinci yüzyılda kullanılmaya başlanan "civilisation" terimini karşılamak üzere dilimizde ilk defa on dokuzuncu yüzyılda "medeniyet" sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında hızlanan öz Türkçe akımıyla birlikte kullanılmaya başlanan "uygar" kelimesi ise, Türk dünyasında ilk kentlileşmenin görüldüğü Uygur Türklerini çağrıştırmak üzere Çağatayca Uygur kelimesinden türetilmiştir.

Batı dünyasında on sekizinci yüzyılda literatüre giren ve Fransızca kullanışıyla "civilisation", İngilizce kullanışıyla "civilization" terimi, Latince "kent" anlamına gelen "civitas" ve bir kentin sakini anlamına gelen "civis" kökünden ya da bir kentin sakiniyle ilişkili olan anlamına gelen "civilis" kökünden türetilmiştir. Şehirli demek olan sivil kelimesi de buradan gelir.

Granada El-Hamra Sarayı, "Allah'tan başka galip yoktur" duvar yazısından bir kesit

İngilizcede, medeniyet ile ilgili olarak beş ayrı terimin kullanıldığı görülmektedir:

1. Belde, kasaba ve şehir anlamında "city".
2. Bir yerin sakini (vatandaş) anlamında "citizen".
3. Görgü, nezaket, saygı, kentlilik, dostane davranış ve medenilik anlamında "civility".
4. Geliştirme, yetiştirme, aydınlanma, terbiye etme, entelektüellik, kibarlık, kültür, töre, gelenekler ve medeniyet anlamında "civilization".
5. Aydınlatma, entelektüelleştirme, kibarlaştırma, terbiye etme ve eğitme anlamında "civilize".

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda dünyaya egemen olan Batılı güçler, Batı medeniyetinin insani gelişim standardının en üst düzeyi olduğu iddiasını bütün dünyada kabul ettirmeye çalıştılar. Bu çerçevede medeniyet terimine de, Avrupa'nın mimari, resim, edebiyat, heykel, müzik, felsefe, bilim, estetik ve entelektüel alandaki başarıları ile sosyal ve fiziksel çevre üzerindeki etkileri şeklinde anlamlar verdiler.

Nitekim ünlü sosyolog Clough, "Eğer bir grup insan, yüksek düzeyde estetik ve entelektüel eserler üretiyor ve üyelerine fiziksel ve sosyal güvenlik sağlayabiliyorsa, o zaman medeni olarak nitelendirilebilir," diyordu.

Tylor ise medeniyeti; içinde sanatın, bilimlerin ve siyasi hayatın çok iyi geliştiği ileri kültür düzeyi olarak tanımlamaktaydı.

Avrupa'yı medeniyet ile eş değer sayan ve Avrupa değerlerini medeniyetin ölçüsü olarak kabul eden modernist düşünürler, "medeniyet" terimini ısrarla hep tekil olarak kullanmaya çalıştılar. Fakat Avrupa dışındaki halklar ve toplumlar ile ilgili kültürel antropoloji alanındaki

Güneş Puslu Panel

araştırmalar geliştikçe bu ön yargıların farkına varan Batılı aydınlar, "medeniyet" terimini tekil olarak kullanma ısrarından vazgeçtiler. Böylece medeniyet teriminin tekil olarak kullanımının yerini "medeniyetler" şeklindeki çoğul kullanımı aldı.

Bu nedenle Chandler, medeniyet teriminin eski prestijini kaybettiğini düşünür ve birçok medeniyetin varlığının kabul edilmesinin, medeniyet kavramına ilişkin iki yaklaşımın ortaya çıkmasına sebep olduğunu bildirir:

Birincisi; Avrupa medeniyeti "ideal" olmaktan çıkıp birçok ideal arasında bir ideal, diğer medeniyetlerle yan yana yaşayan bir medeniyet haline geldi.

İkincisi ise; medeniyet olgusunun insani gelişimin ileri düzeyi olarak algılanması yerini, bir toplumu diğerinden ayıran ve o toplumu organize etme yöntemine işaret eden bir kültürel kimlik olarak algılanması yaklaşımına bıraktı.

Bir başka deyişle medeniyet, biri sosyo-ekonomik sistem içinde insan topluluklarını örgütlemenin özgün yolu; diğeri de realiteye dair bir düşünce yöntemi, bir biliş şekli olmak üzere iki farklı anlam kazandı.

Norbert Elias, *The Civilizing Process* adlı eseriyle medeniyet kavramını Batılı bilim geleneği içinde ele alan en ünlü düşünürlerden biridir. Elias'a göre "medeniyet" çok çeşitli olgular, görgü türünü, bilimsel bilginin gelişimini, dinî düşünce ve gelenekleri kapsar. Konut tipini, erkekler ve kadınların birlikte yaşama tarzını, hukuki cezalandırma biçimini ve gıda üretim tarzını ifade eder.

Babil Kulesi, Diller ve Kùltürler

Kùltür ve Medeniyet İlişkisi

Medeniyet-kùltür ilişkisiyle ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Kùltür kelimesi, dilimize Fransızca ziraat ve ekin anlamına gelen "cultur" kelimesinden geçmiştir. Mecazi olarak da ruhun ve fikrin ekilip eğitilmesi, terbiye, irfan, hars, tehzib ve tenmiye anlamlarına gelir.

Üç yüz civarında tanımı olduğu sanılan kùltürün zaman ve zemine göre farklı anlamlar kazandığı görülmektedir. Amerikalı antropologlara göre kùltür, insanın kendisini ifade ettiği ve başkalarının da onunla ortaklaşa yaşadığı hayat tarzı veya şeklidir. Kùltür edebiyatı, sanatı, dini, mitolojiyi, millî ahlakı, edebi, giyinme, süslenme, pişirme ve yeme şekli gibi sosyal hayatın bütün tezahürlerini içerir.

Bu nedenle kùltürün alanı, medeniyetin alanından daha geniştir. Her topluluğun kendine özgü kùltürü olur ama medeniyeti olmaz. Medeniyet gelişmiş topluluklara has bir özelliktir. Kùltür her toplumda bulunur, medeniyet ise belirli toplumlarda bulunur. Medeniyet, kùltürlerin üst düzeyde bir birleşimidir. İlkel toplumların kùltürleri vardır ama medeniyetleri yoktur. Söz gelimi Kızılderili, Eskimo kùltürlerinden bahsedilir ancak Kızılderili, Eskimo medeniyetlerinden söz edilmez.

Ziya Gökalp'a göre medeniyet: İktisâdî, dinî, hukûkî, ahlâkî fikirlerin mecmûudur. "Hars" diye ifade ettiği kùltür ise dinî, ahlâkî, bedîi duyguların mecmûudur. Ona göre medeniyet milletler arasındır, kùltürler millîdir. Medeniyet milletten millete geçebilir ama kùltür geçemez. Medeniyet değiştirilebilir ama kùltür değiştirilemez. Medeniyet prensipleri akıl vasıtasıyla, kùltür ise ilham ve sezgi vasıtasıyla yayılır.

Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler, büyük bir ulusun veya imparatorluğun altın çağına ulaştığı zaman, sahip olduğu sosyal ve entelektüel yapıya "kültür" adını verir. Altın çağdan sonraki kemikleşmiş durgun dönemi de "medeniyet" olarak tanımlar.

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee de dünya tarihini, birbirini izleyen kültürel bir birim dizisi olarak görür. Ancak tarih boyunca yer alan bu kültürel birimlerin her birinden "uygarlık" diye söz eder. Uygarlıklarla "ilkel toplumlar" arasındaki ayrımı büyük çapta niceliksel bir temele dayandırır. İlkel toplumlar, "göreceli olarak kısa ömürlüdür, göreceli olarak küçük coğrafi bölgelerle sınırlıdır ve göreceli olarak az sayıda insanı kapsar."

"Uygarlık" teriminin bir anlamı daha vardır. Her kültürün kendine özgü özellikleri bulunduğu ve bazı kültürler başkalarına göre daha gelişmiş olduğuna göre, bir uygarlıktan daha üstün bir uygarlık şeklinde söz edebiliriz. Bir kültürün; yazının yaygın şekilde kullanıldığı, sanat ve bilim alanında belirli bir dereceye kadar ilerleme sağlandığı ve siyasal, sosyal ve ekonomik kurumların karmaşık bir toplum içerisinde düzen, güvenlik ve etkinlik sorunlarının en az bir kısmıyla başa çıkacak derecede geliştiği bir ilerleme aşamasına ulaştığı zaman uygarlık terimini hak ettiğini söyleyebiliriz."

Medeniyetlerin Genel Tarihi isimli 7 ciltlik büyük eserin editörü, medeniyet tarihçisi Maurice Crouzet, medeniyet teriminin Batı tarihi içindeki gelişimini şöyle özetler: "Bilimler terminolojisi içerisinde medeniyet terimi, literatüre çok geç bir dönemde, on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde girebilmiştir. Bunun tam olarak neyi ifade ettiği en iyi biçimde belirlenemediği gibi içeriğinin oturmuş, yeterli bir içerik kazanması da çok geç olmuştur.

Barbarlığın zıddı olarak bu yeni terim, on sekizinci yüzyılın Rasyonalist filozofları, popüler yazarları ve onların izinden gidenlerce barışı, düzeni ve mutluluğu, insanlığın fikri ve edebi gelişimini ve aydınlanmasını sağlayacak çok önemli sistem ve düzenekler topluluğu olarak dillendirildi. Bu çerçevede medeniyet teriminin, aynı zamanda hem ideal hem gerçek hem akılcı hem doğal hem nedenselci hem gayeci bir durumu ifade ettiği belirtildi."

Her kültür, medeniyete dönüşmez. Medeniyet kuracak seviyeye gelmemiş kültürler, bütüncül, kapsamlı ve kalıcı değerler ve sistemler inşa edemedikleri için medeniyet kuramazlar. Nitekim tarihte gelmiş geçmiş binlerce kültür olmasına karşın, medeniyetlerin sayısı en iyimser rakamla dahi otuz ya da kırk sayısının üzerine çıkamamaktadır.

Medeniyetler, temelde değerler bütünüdür. Bu değerlerin üzerine oturdukları normlar vardır. Somut ve soyut yapılardan oluşan bu normlar yapay, subjektif, yöresel ve bölgesel nitelikte olmayıp doğal, objektif ve evrensel niteliktedir. Medeniyetlerin hayatîyetini ve etkinliğini de bu normlar belirler.

Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Din ve dünya görüşü
2. Felsefe ve sanat
3. Bilim ve teknoloji
4. Güçlü devlet sistemi
5. Ekonomik düzen
6. Toplumsal refah
7. Şehircilik ve mimari
8. Çoğulculuk ve birlikte yaşama tecrübesi

Küresel Uygarlıklar ve İslam Medeniyeti

Mezopotamya Medeniyetleri

İnsanoğlu, ilk kez Ağrı Dağı'nın karlarını ve Van Gölü'nün soğuk sularını Basra Körfezi'nin sıcak sularına taşıyarak uçsuz bucaksız Mezopotamya düzlüklerine can veren coşkun Fırat Irmağı'nın çevresinde ölümsüz anıtlar dikti ve medeniyet denilen o büyük yürüyüşü başlattı.

Garip bir biçimde günümüzden on iki-on üç bin sene önce avcı-toplayıcılar, yılın belli mevsimlerinde, Fırat-Dicle nehirlerinin suladığı geniş Mezopotamya düzlüklerinin kuzey ucunda ve Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki Harran Ovası'nın yukarı kesiminde yer alan Göbeklitepe' de toplanıyor; ilk kez yontma taşlardan mabetler inşa ederek inandıkları tanrılara ibadet ediyor, kurbanlar sunuyorlardı.

Aradan sekiz bin yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra Aşağı Mezopotamya düzlüklerine yerleşen Sümerler yazıyı keşfettiler, toprağı pişirerek kalıcı yapılar inşa ettiler, sulama kanalları açtılar.

Aşağı Fırat havzasında ortaya çıkan Eridu, Ur, Uruk kentleri medeniyetlerin kilometre taşlarını oluşturur. Görkemli Mari Sarayı, bayrağı devralan Asurluların gücünü yansıtır ve Asurbannibal, Ninova'nın kaderini değiştirir.

Babilli Hermes, Mısır'daki ezoterik geleneği Mezopotamya'ya taşır. Nümeroloji ile karışık matematik, astroloji ile iç içe girmiş astronomi, simya ile örtülmüş kimya ve büyücülükle ivme kazanmış tıp, Babil'in bilimsel panteonunu oluşturur. Babil Zigguratlarla, asma bahçeleriyle donanır. Ünlü Babil Kulesi'nden yalnız diller değil, uygarlık tohumları da dağılır dünyanın dört bir yanına.

Nihayet karşı konulmaz kader, hükmünü icra eder ve doğudan gelen Pers dalgası, Babil Kulesi'ni yıkarak yerle bir eder.

"MÖ 10000-9000 yıllarında ilk insanlar Urfa Göbeklitepe'ye gelip ilk mabetleri inşa ettiler."

Mısır Medeniyeti

Milattan yaklaşık beş bin sene önce, belki de Mezopotamya ile aynı zamanda, Yukarı Mısır'da, Nil Nehri kıyısında medeniyet eserleri görülmeye başlar.

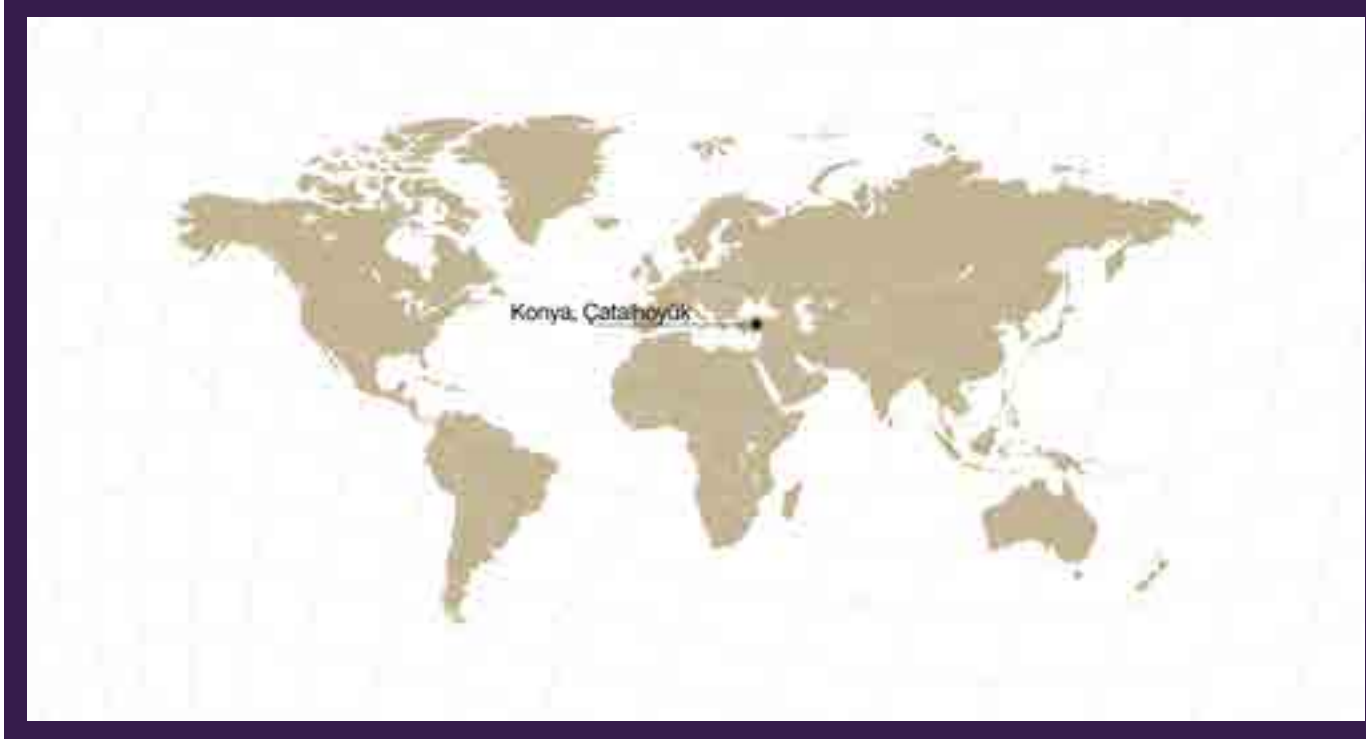
Göz kamaştırıcı Mısır medeniyeti, güneyden kuzeye doğru akarak yalnız alüvyonları değil, Kara Afrika'nın bütün zenginliklerini Mısır'a aktaran ve böylece Mısır'a hayat veren bereketli Nil Vadisi boyunca boy salıp gelişti.

Mezopotamya medeniyetinin mi yoksa, Mısır medeniyetinin mi önce olduğu tartışma götürse de son zamanlarda yapılan araştırmalarda Mısır medeniyetinin Mezopotamya medeniyetinden etkilendiğini gösteren bulgulara ulaşılmıştır. Mezopotamya'nın aksine Antik Mısır medeniyetinin bulunduğu yerler, sıcak kum çöllerinin ortasında bulunduğu için, yabancı istilasına karşı korunaklı bir konumdaydı.

Nil Nehri'nin Afrika çöllerinden toplayıp getirdiği alüvyonlarıyla beslenen Mısır için Nil, hayat demektir. Yıllık taşmalarıyla Afrika'nın verimli topraklarını Aşağı Mısır'a taşıyor ve beraberinde sayısız zenginlikler getiriyordu. Memphis, Tell el-Amarna ve Tebes gibi Mısır kentleri, Antik Çağ'da birer ticaret merkezi haline gelmişlerdi.

MÖ 3000 yılları civarında, ilk Mısır Firavunu olduğu sanılan Narmer ile başlayıp MÖ 525 yılında, İranlıların işgali ile son bulduğu kabul edilen ve otuz bir hanedanının hüküm sürdüğü Firavunlar devri Mısır uygarlığı, genellikle Eski Krallık Dönemi (3100-2200), Orta Krallık Dönemi (MÖ 2100-1650) ve Yeni Krallık Dönemi (1550-700) olmak üzere üç döneme ayrılır.

"MÖ. 7000-6000: yılları civarında avcı toplayıcılar Konya yakınlarındaki Çatal Höyükte ilk yerleşim mahalleri inşa ettiler."

Anadolu Medeniyetleri

Medeniyetlerin buluştuğu, yolların kesiştiği, tarihin iç içe girdiği, Asya ile Avrupa arasındaki doğal köprü; Antik kültürlerin, kadim dinlerin ve efsanelerin harmanlandığı yer: Anadolu. MÖ üçüncü binlerin başında Kafkas kökenli Hurriler, Doğu Anadolu'da, Van Gölü civarına gelip yerleşerek Mittani Krallığı'nı kurdular. Daha sonra Urartular, onlardan bayrağı devraldılar. Hattiler, Kızılırmak yöresine yerleştiler. Hititler, ırmak boyunca başlattıkları atılımlarını genişleterek Suriye ve Lübnan bölgesine kadar olan yerleri egemenlikleri altına almayı başardılar. Hititlerin başkenti Hattuşaş'ta günümüze ulaşan anıtlar, bize Hitit medeniyetinin göz kamaştırıcı gücünün ancak bir bölümünü anlatır. Bir süre sonra Anadolu topraklarını istila eden Kimmerler, Hititlerin başkenti Gordion'u yağmaladılar.

Diğer taraftan Trakya üzerinden gelen Frigler, Gordion'u başkent yaptılar. Doğu ile Batı, eski ile yeni arasında köprü vazifesini üstlenen Lidyalılar, ülkelerini zenginleştirerek güçlendirdiler. Krosius, Perslerle giriştiği savaşı kaybetti ve Pers İmparatoru Kyrus (Keyhusrev), Lidya Devleti'ne son vererek başkent Sardes'i yakıp yıktı.

Lidyalıların başkenti Sardes'teki Artemis, Assos'taki Athena, kehanetler merkezi Didim'deki Apollon Tapınağı ve Roma paganizminin yaşayan örneklerinden Aydın'daki Afrodisiyas Tapınağı, Antik Anadolu uygarlıklarının sessiz tanıkları olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Philatairos'un Pergamon'u başkent yapmasıyla başlayan Bergama'nın Batı Anadolu'daki ihtişamlı günleri, Roma istilasıyla son bulur. Kommagene Kralı I. Antiokhos, Kuzey Mezopotamya'nın en yüksek tepesinin bulunduğu Nemrut Dağı'na görkemli bir anıt mezar inşa eder. Mezarın tepesini İranlı ve

"MÖ 3000 yıllarında keşfedilen ilk yazı örnekleri."

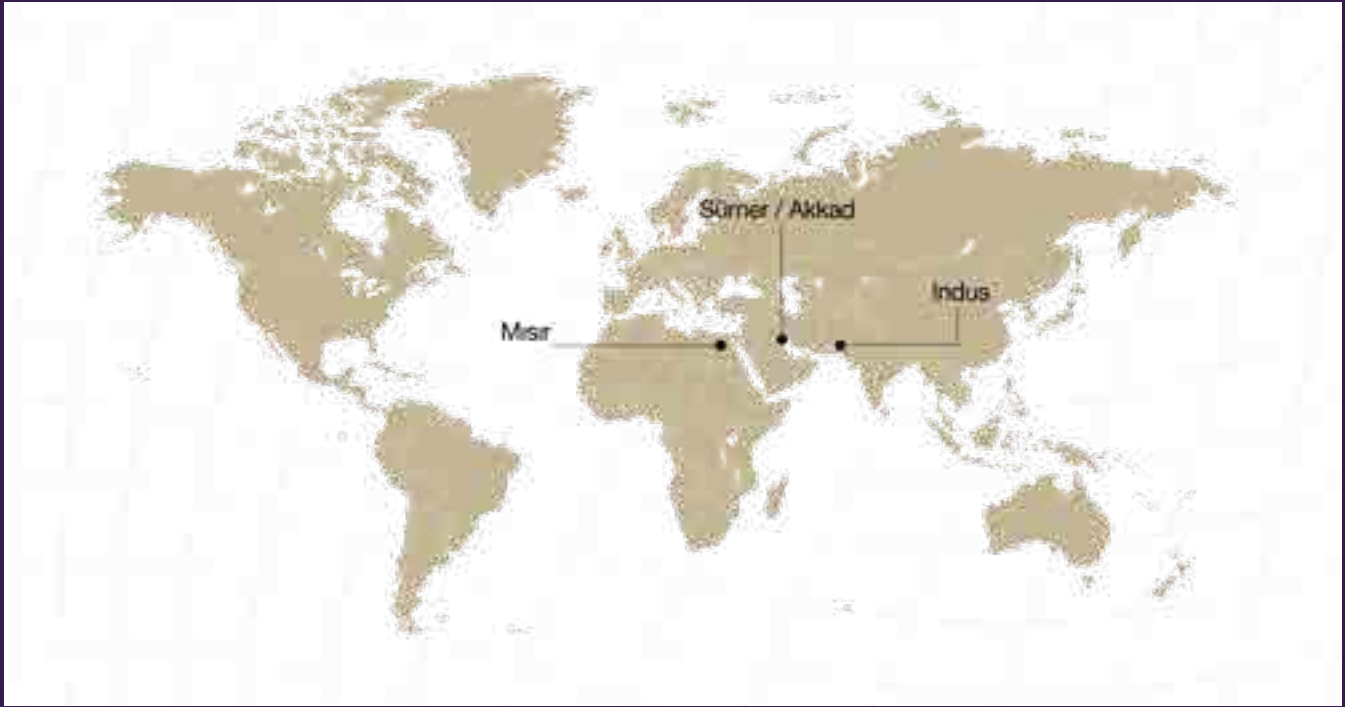
Yunan atalarını hatırlatmak, Helenistik dönemin egemen kültürü olan Doğu-Batı medeniyetlerinin sentezini sembolize etmek üzere Pers ve Yunan tanrılarının muazzam heykelleri ile donatır.

Kariyalılar, dünyanın yedi harikasından biri olan Mausolion'u bize armağan ederler. Ve Orta Karadeniz bölgesine hâkim olan Mithridates ve selefleri Pontus İmparatorluğu'nu kurarlar.

Tarih boyunca, yirminin üzerinde irili ufaklı medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları, Türklerin gelişiyle birlikte, yeniden atağa kalkarak bin yıla yakın bir zamandır evrensel medeniyet yarışındaki eşsiz konumunu sürdürmektedir.

Çin Medeniyeti

Görkemli Çin medeniyeti, Altın Irmak diye de bilinen ve 5.464 km uzunluğundaki Sarı Nehir (Huang-Hu) ve yüksek Tibet yaylalarının alüvyonlarını Çin Denizi'ne taşıyan Yengze (Yang Tso-Kiang) havzasında gelişip yayılmıştır. Kendi içine kapalı olan ve başka medeniyetlerden hemen hemen hiç etkilenmemiş bulunan Çin medeniyeti, MÖ 7000-6000 arasında, Sarı Nehir kıyılarında ortaya çıkan tarım, hayvancılık ve yerleşim alanlarıyla oluşmaya başlar.

İmparatorluk Sarayı, Pekin

Çin Seddi

Çin'in tarih sahnesinde belirmesini sağlayan ilk devlet olduğu kabul edilen ve MÖ 1700-1100 arasında kurulan Shang Hanedanı döneminde Çin yazısı ortaya çıkar. O günlerden kalma bronzdan yapılmış birçok alet ve süs eşyası, Çinlilerin yeni teknikler geliştirdiklerini göstermektedir. Düzenli ve güçlü bir yönetim sistemi ile gökyüzünün yeryüzüne hâkimiyetini ifade eden Gök Tanrı fikri, ilk kez MÖ 1100-400 arasında hâkim olan Zhou (Çu) Hanedanı döneminde şekillenmeye başlar. Savaş teknikleri, tekstil ve ipek dokumacılığı, el zanaatları, bu dönemde gelişme gösterir.

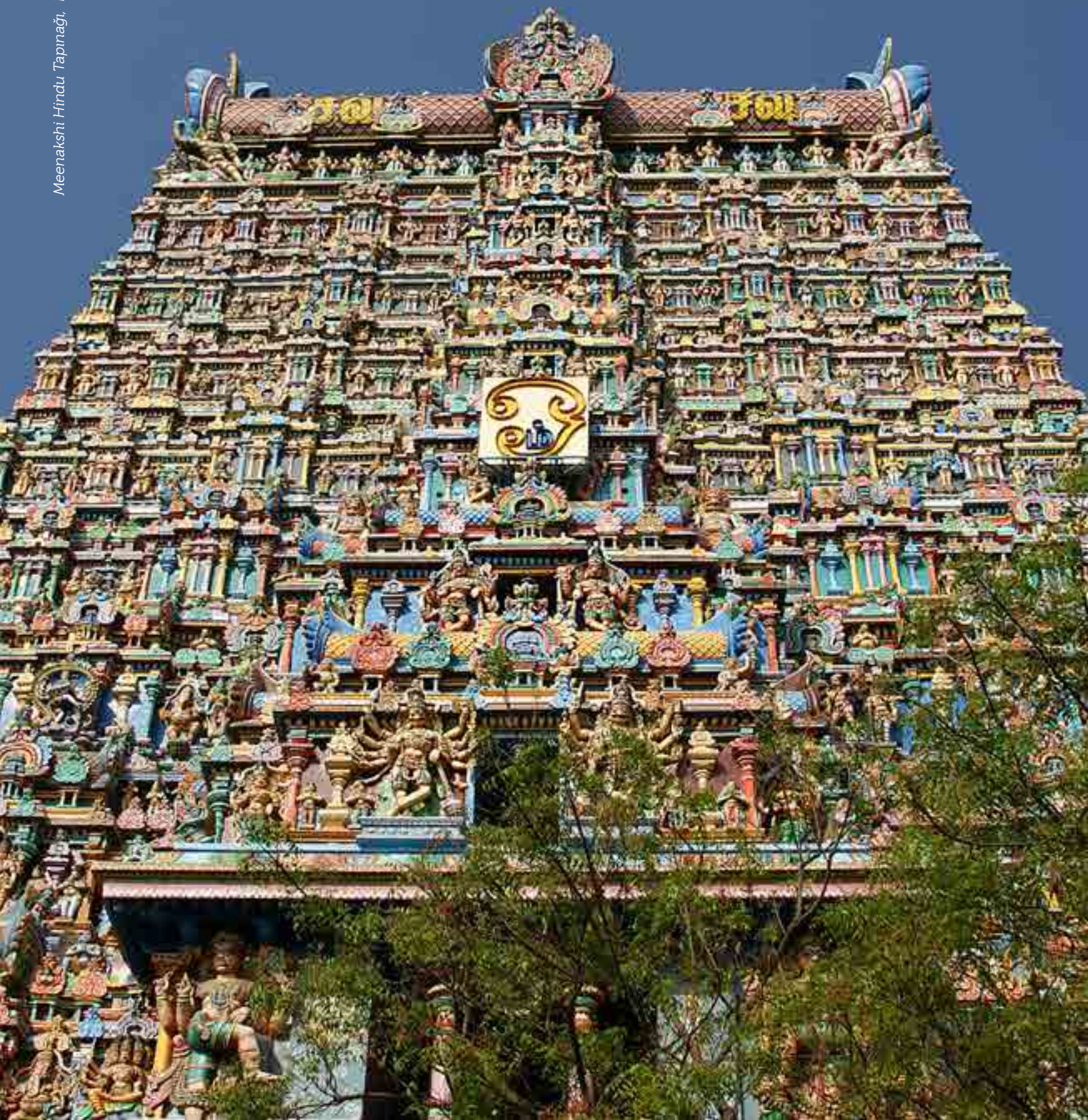
Zhou (Çu) Hanedanı'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan ve Qin (Çin) İmparatorluğu'nun idareyi ele almasına kadar geçen (MÖ 400-225) parçalanma ve dağınıklık safhasından sonra gelen ve dört yüz yıl Çin'e hâkim olan Han sülalesi döneminde (MÖ 202-MS 220), Çin Seddi inşa edilmeye ve Hindistan'dan Akdeniz'e uzanan deniz ve kara yolları üzerinden ihracat yapılmaya başlanır. Daha sonraları İpek Yolu diye adlandırılacak bu yollar boyunca, dünyanın dört bir yanına yalnız ticari mallar değil; bilim, teknoloji ve uygarlık birikimleri de taşınır.

1974 yılında Sian imparatorluk sarayında tesadüfen keşfedilen bir mezarda, Han Hanedanı'nın ilk imparatoru Shi Huang-di ile birlikte görülen yedi bin savaşçı heykeli bize, Çin kültür ve sanatı hakkında yeterli bilgiler verir.

Yaklaşık yüzyıl süren Moğol istilasından sonra iktidara gelen Ming Hanedanı, Sarı Nehir'in aşağılarında bulunan Nanjing'i başkent yapar ve Çin Seddi'ni onararak genişletir. 1664 yılında iktidara gelen Qing Hanedanı ise 1911 yılına kadar devam eder.

Büyük Çin uygarlığının en görkemli anıtı olan ve 6.500 km boyunca uzanan tarihi Çin Seddi, dünyanın yedi harikasından biri olarak hâlâ ihtişamını korumaktadır.

Meenakshi Hindu Tapinagi, Hindistan

"M.Ö. 2000 yılların sonunda dünya medeniyetleri."

Hint Medeniyetleri

Himalayaların karlı sularını Hint Okyanusu'na taşıyan İndus ve Ganj nehirlerinin suladığı vadiler Mezopotamya, Mısır ve Çin uygarlıklarıyla hemen hemen aynı tarihlerde, "İndus Vadisi Medeniyetleri" diye bilinen dünyanın en eski medeniyetlerinden birine de ev sahipliği yapmıştı.

İndus Vadisi'nde meydana gelen taşkınlar neticesinde ortaya çıkan alüvyonlar, MÖ 6000 yılları civarında bu bölgede ilk tarımsal faaliyetin doğmasını sağladı. MÖ 4000 yılları civarında, ilk kez küçük yerleşim mahallerinin (köyler) oluştuğu, MÖ 3000 yılları civarında da bu küçük yerleşim mahallerinin kentlere dönüştüğü görülmektedir. İndus Vadisi'nde yer alan Mohenjo-Daro ve Harappa kentleri kısa zamanda büyüyerek yüz binleri bulan nüfus yoğunluğuna ulaşmışlardı.

MÖ 2600-2350 arasında İndus Vadisi'nden Mezopotamya bölgesine profesyonel tüccarlar tarafından pamuklu mamullerle, demir metaller ve mücevherlerin getirilip satıldığı tespit edilmiştir. Böylece İndus Vadisi ile Basra Körfezi ve Kızıldeniz arasında deniz yolları kullanılmaya başlanmış ve bir süre sonra da karadan, Hint kıtası ile Doğu Akdeniz, Afrika'nın doğusu ve Asya'nın diğer bölgeleri arasında ulaşım ağları kurulmuştur.

MÖ 1500 yıllarında, Hazar Denizi'ni geçerek Güneydoğu Asya'ya yayılmaya başlayan ve Hint-Avrupa dillerini konuşan Ari kökenli göçebeler, Hayber Geçidi'ni aşarak Hindistan içlerine kadar inmişlerdi. İlk kez tekerlekli savaş arabalarını kullanan Ariler ile ilgili bilgilerimiz, Vedalara dayanmaktadır. Vedalar, Hint toplumunun en üstte din adamlarının (Brahmanlar) ve savaşçıların bulunduğu kastle ayrılmasına sebep oldu. Vedaların ortaya çıkardığı Hinduizm, kısa bir süre sonra bütün Hindistan'a hâkim oldu. Günümüze kadar kesintisiz uzanıp gelen

"Miladi 1. asırda dünya medeniyetleri."

Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam'dan sonra dünyanın en yaygın üçüncü dinidir. Ne var ki Hinduizm'i, klasik anlamda bir din olarak değerlendirmek yerine, bir yaşam tarzı ve felsefesi olarak nitelenmek daha doğru olur. Hinduizm'den doğan Jainizm, Budizm ve Bakhti inancı, modern Hindistan'daki yaygın inançlardandır. MÖ 563-483 arasında yaşadığı sanılan Siddhartha Gutama Buddha tarafından şekillendirilmiş bulunan Budizm, Hindistan sınırlarını aşarak Çin ve Japonya başta olmak üzere Uzakdoğu Asya'nın değişik bölgelerine yayılmıştır. Özellikle Vietnam, Çin ve Kore'de Mahayana Budizmi yaygındır.

MÖ 330 yılında Büyük İskender'in Hindistan seferinden sonra Kuzey Hindistan'a hâkim olan Maurian Hanedanı, özellikle de bu hanedana mensup üçüncü hükümdar olan Ashoka (MÖ269-232) Budizm'in bütün Hindistan'a yayılmasını sağlayarak günümüze kadar gelen Hint birliğini kurmayı başardı. Maurian Hanedanı'ndan sonra (320-480) Ganj Nehri havzasında iktidara gelen Gupta Hanedanı döneminde Hindu kültürü büyük bir gelişme kaydetmekle kalmadı, Hindu teolojisi ve Sanskrit edebiyatı da bütünüyle Güneydoğu Asya'ya yayıldı.

Gupta Hanedanı'nın sonuna doğru, millî derebeylerin ve aristokratların hâkimiyeti altına girdi. Yaklaşık üç yüzyıl sonra 711 yıllarına doğru İndus Vadisi'ndeki Multan yakınlarında görülen Müslümanlar, kısa zamanda bütün kıtaya yayıldılar. Nihayet 1030 yılında Gazneli Sultan Mahmut'un Hindistan fütühatı ile birlikte Hint alt kıtası Müslümanların egemenliği altına girdi. Gaznelilerden sonra Delhi Sultanlığı'nı kuran Müslümanlar, özellikle Babürlüler döneminde Hint alt kıtasını bir gergef gibi işleyerek muhteşem abidelerle süslediler.

On dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen İngiliz işgaline kadar Hint yarımadasının büyük bölümü Müslümanlar tarafından yönetilmiştir.

Angkor Vat Tapınağı - Siem Reap, Kamboçya

Uzakdoğu Asya ve Japon Medeniyetleri

Burma'dan başlayıp Endonezya'ya kadar uzanan Kamboçya, Laos, Malezya, Tayland ve Filipinler'in yer aldığı Uzakdoğu Asya medeniyetleri, büyük çapta Hint ve Çin medeniyetlerinin etkisi altında gelişmiştir. Çin etkisi daha çok askerî ve diplomatik alanda görülürken Hint etkisi ticaret, ulaşım, kültür ve felsefe alanında yaşandı.

Tarihsel olarak Mekong Nehri deltasında yer alan Funan ile Vietnam'ın merkezinde bulunan Champa kültürleri, Uzakdoğu Asya medeniyetlerinin en eskileridir. Funan kültürü 6. asırda, Champa kültürü ise 8. asırda ortaya çıkmıştır. Bugünkü Kamboçyalıların ataları olan Khmerler, Angkor şehrinde büyük bir medeniyet kurmuşlardı. 9. yüzyılda bir Hindu mabedi olarak tasarlanan Angkor, daha sonra Budist mabedine dönüştürülmüştü. 12. yüzyılda komşuları Thailer tarafından işgal edilen Angkor, kendi haline terk edilerek unutulmuştu. Ağaçlarla üstü kapanan mabet, yedi yüzyıl sonra İkinci Dünya Savaşı'nda Fransızlar tarafından yeniden ortaya çıkarılmıştır.

Khmerler'in çöküşünden sonra üçe ayrılan Uzakdoğu Asya'da, 9. yüzyılda putperest Burma Krallığı kurulmuştu. 13. yüzyılın sonlarına doğru Burma'nın güneyinde kurulan Thai Krallığı, Hinayana Budizmini benimseyerek üç asır bölgede egemenliğini sürdürmüştü. Mahayana Budizmini benimseyen Viet Krallığı (Nam Viet), miladi 111 yılında Çin egemenliğine girerek Viet halkının adeta Çinleşmesine sebep olmuştu. Trung Trac ve Trunc Nhi isimli iki kardeş, Çin egemenliğine başkaldırmışlarsa da başarılı olamamış ve idam edilmişlerdi. Bu olay, asırlarca Viet halkı arasında Çin'e karşı nefret duygusunun pekişmesine sebep olmuştu.

"MÖ 5. asırda dünya medeniyetleri."

Nihayet dokuz yüzyıl sonra Tang Hanedanı'nın zayıflamaya başladığı bir dönemde ortaya çıkan Çin egemenliğine karşı büyük başkaldırı hareketi, 930 yılında başarıya ulaşarak Vietlerin Krallığı anlamına gelen Vietnam yarı bağımsız hale geldi. Ardından Moğolların Çin'i işgali esnasında Viet Krallığı tam olarak bağımsızlığını kazandı. Denizlerde Hintlerle iş birliği yaparak büyük bir deniz imparatorluğuna dönüşen ve 7. yüzyılda Sumatra Adası'na Hinduizm'i getiren Sri Wijaye Krallığı, üç yüzyıl sonra duraklamaya yüz tutmuş, 10. asırdan itibaren son Hindu krallığı olan Majapahit'in egemenliğine girmişti. Endonezya adalarında devam eden Majapahit hâkimiyeti, 15. asırda bölgeye İslamiyet'in gelişine kadar sürmüştü.

Japon medeniyeti ile ilgili bilgilerimiz en fazla 8. asrın sonlarına kadardır. Japon imparatorlarının Güneş Tanrıçası'nın (Jimmo Tenno) çocukları olduğuna inanan Japonlar, bu sebeple imparatorlarının tanrısal özelliklere ve ayrıcalıklara sahip olduğunu kabul etmekteydiler.

Japonya'da hâkim inanç olan Budizm, 6. asırda Kore'den Japon adalarına geçmiştir. Tanrıların yolu anlamına gelen Şintoizm ise, Japonya'da oluşmuş her şeyde bir ruh bulunduğunu savunan Animist bir dinî yaklaşımdır. 604 yılında Budizm'i kabul eden Prens Shotoku, Budizm'i Yamato Devleti'nin resmî dini haline getirmiştir. Aynı zamanda çok sayıda genci Çin'e göndererek Çin kültür ve sanatını ülkesine taşımış ve Japonya'da Çin modelini oluşturmuştur.

794 yılında imparatorluk merkezi yeni kurulan Haian'a (şimdiki Kyoto) taşınmıştır. Bu dönemde çoğunluğu Fujiwara kabilesine mensup olan soylular tarafından başlatılan Shogun, Samurai ve Kamakura kültürü bütün ada boyunca yayılmıştır. 14. ve 15. asırlarda Ashikaga kabilesinin mensubu olan Shogunlar, Çin kültürü yerine Japon kültürünün yayılması için büyük çaba harcamışlardır.

Persapolis Harabeleri, İran

İran Medeniyeti

Asyâ'nın doğusunu batısına, kuzeyini güneyine bağlayan yolların kesiştiği noktada yer alan İran'da medeniyet; Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Çin ve Hindistan'dan epey sonra ortaya çıkmıştır. Karadeniz ve Hazar Denizi kıyılarından gelen ve henüz hiçbir medeni gelişme göstermeyen ariler, MÖ 1500-1000 arasında güneye ve batıya inmişler; bir kısmı Hint alt kıtasına, diğer bir kısmı da geniş İran düzlüklerine yerleşmişlerdir. İran'a yerleşen ve Hint-Avrupa dillerini konuşan bu topluluklar batı komşuları Mezopotamya ve Anadolu aracılığıyla tarımsal hayata geçmiş ve kentler oluşturmaya başlamışlardır.

MÖ 1200'lü yıllarda sona eren Mısır ve Hitit imparatorluklarının ardından Kuzeydoğu Mezopotamya bölgesine Asurlular ve Medler hâkim olmuşlardı. MÖ 534 yılında kuzenleri Medlerin hâkimiyetine son veren Cyrus (Keyhusrev), Mezopotamya'dan İndus Vadisi'ne kadar olan bölgeleri egemenliği altına alarak Ahamanid Hanedanı'nın hâkim olduğu Pers İmparatorluğu'nu kurdu. Babasından devraldığı bu geniş sınırları Arabistan düzlüklerinden Nil Vadisi'ne kadar uzatmayı başaran oğlu Cambyses ve başkent Persepolis'ten "Krallar Kralı" Unvanıyla güçlü imparatorluğunu yöneten I. Darius zamanında Pers İmparatorluğu, farklı ırkların ve kültürlerin birleşiminden oluşan büyük bir global güç haline geldi.

İmparatorluğun başkenti Persepolis'ten başlayarak Ege kıyılarındaki Sardes'e kadar uzanan ve ancak üç ayda katedilebilen binlerce kilometrelik Kral Yolu, Doğu-Batı arasındaki ekonomik ve kültür değişiminin önemli ayaklarından biri olmuştur. İlk defa Persler tarafından kurulan posta teşkilatı ve ulaşım ağı daha sonra ortaya çıkacak İpek Yolu ticaretinin de başlangıcı olacaktır.

Binbir Buda Mağaraları, Bezeklik Orta Asya

Diğer taraftan Babil ve Sümer politeizmini yeni bir anlayışla değiştirmeye çalışan Zerdüş'tün geliştirdiği Tanrı-Şeytan (Ahuramazda-Ehrimen), iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık düalizmi, daha sonra Doğu-Batı kültürlerinin pek çoğunu derinden etkileyecektir.

MÖ 331 yılında Büyük İskender'in III. Darius'u yenmesiyle sona eren Ahamanid döneminden sonra İran'a hâkim olan İşkaniler ve Sasanilerin egemenliği, 642'de Nihavend'de son Sasani İmparatoru III. Yezdigerd'in Müslümanlar tarafından yenilmesiyle son bulmuştur.

Orta Asya Medeniyetleri

Çin'den Atlas Okyanusu'na, Rusya steplerinden Hint Okyanusu'na giden yolların kesişme noktasında bulunan ve Sır Derya'dan (Ceyhun) Amu Derya'ya (Seyhun) uzanan yerlere İslam dünyasında, ırmağın ötesi anlamında Mâverâü'n-Nehir denirdi.

Işığın geldiği ve güneşin doğduğu yer demek olan Horasan, kutsal kitaplarda cennetten çıktığı bildirilen Ceyhun ve Seyhun nehirlerinin suladığı ve bir zamanlar dünyanın en verimli toprakları olan Mâverâü'n-Nehir. Horasan ve Mâverâü'n-Nehir, aynı zamanda Büyük İskender'in Doğu seferiyle oluşan Doğu-Batı kültürlerinin eridiği bir potaydı.

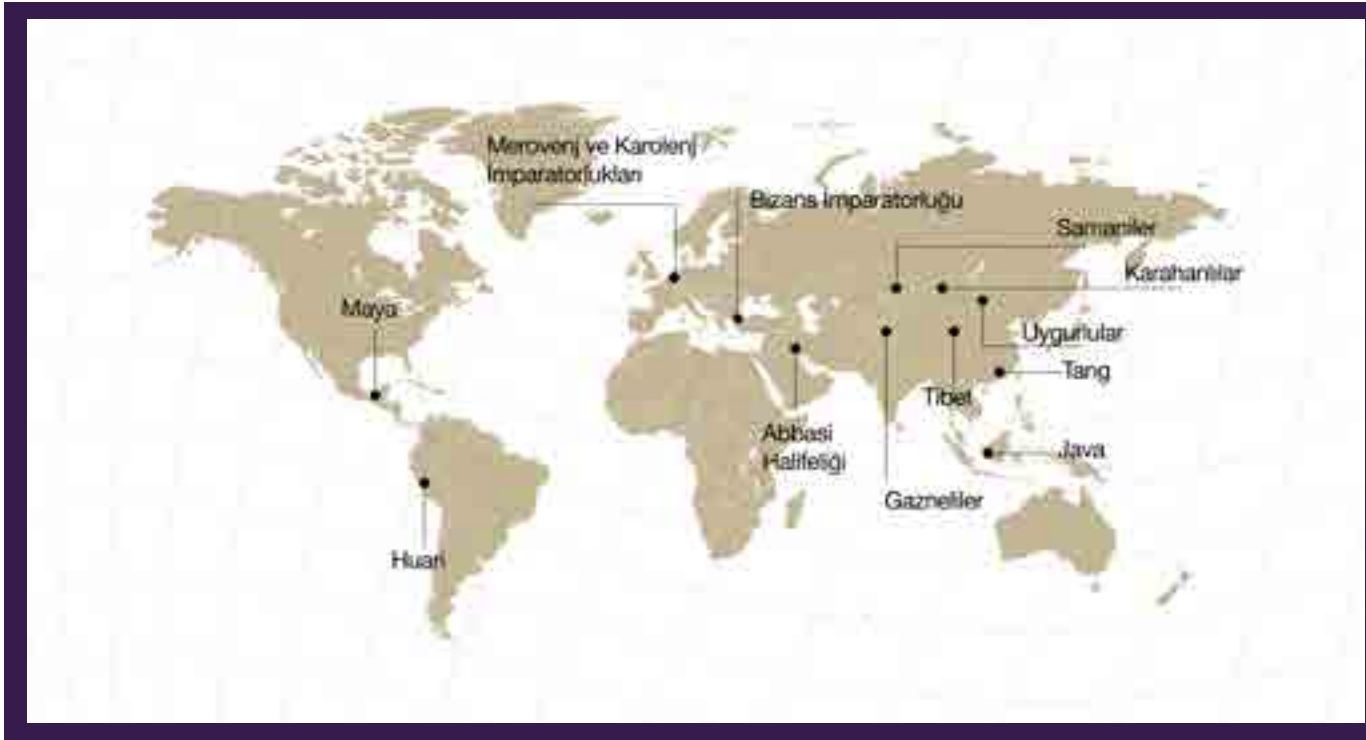
Jean Paul Roux'un deyişiyle, "Orta Asya bir uygarlık merkezidir." Güçlü düşünce akımlarına, dehalara, bilime ve sanata hayat veren özel diyarlardandır. Dünyanın hâlâ varlığını sürdüren eski dini, Mazdeizm ve kurucusu, karanlık çağlarda izini yitirdiğimiz Zerdüş'tü bu topraklarda doğmuştur. Budizm, Hindistan'ın bilinmez yörelerinden çıkıp burada düşünsel şemalarını,

El-Kaide tarafından yıkılan Buda heykeli, Afganistan

davranış biçimlerini ve Lamacılık yönünü oluşturmuştur. Hint zihniyeti ile Helenistik zihniyet burada birleşip Yunan-Buda sanatını doğurmuştur. Evrensel dinlerin müminleri başka yerlerde birbirini parçalarken bu topraklarda büyük bir uyum içinde yaşamışlar ve bize bir hoşgörü dersi vermişlerdir. İnce ve özenli Sogğdiyana'nın (Soğd ülkesi), Çin'in (Seres, ipek ülkesi) ve Hindistan'ın birleşiminin adında boşuna çağrıştırmayan Serinde uygarlığı burada filizlenmiştir. İslam dünyasının en büyük bilgini el-Birûnî, Avrupalıların Avicenna olarak bildiği eşsiz üstad İbn Sînâ, Sünnî mezhebini oluşturan Hadis (Peygamber geleneği) derleyicileri, en önemli ilk İranlı şair Rûdekî, Gazne'de ünlü *Şehnâme*'yi yazan büyük şair Firdevsî ve modern zamanın ilk astronomu Uluğ Bey, hepsi Orta Asya'dan çıkmıştır. Pek çoğu yitip gittiği halde adları hâlâ belleğimizde çınlayan şehirler de cabası. Bactra, Buhara, Semerkand...

Orta Asya'da şaheser güzellikte yerler vardır; Afgan dağları tepesinde olağanüstü mavi bir gökle kaplı Bend-i Emir gölleri, Ulu Dağ Sinkiang, Tann dağlarından düşen çiğların yığıldığı Issık Göl kıyıları. Bu topraklar alçak gönüllü hazineler barındırır, hâlâ genç görünen kavakların ve kayın ağaçlarının rüzgârda yapraklarını hışırdattığı dar vadiler, ilkbaharın mor ve beyaz süsen çiçekleriyle örttüğü mezarlar ama Orta Asya boş ve çetin düzlükler diyandır. Geniş dalgalarıyla kum tepeleri taş yığınlarına varır; taş yığınları, Borodî'nin onlar için bestelediği müzik kadar monoton ve nostaljik bozkırlara ve bozkırlar da her biri gökyüzüne elini uzatmış doğal zigguralara benzeyen, en küçüğü yedi bin metreden yüksek ulu zirvelere varır."Pekin'den başlayarak Çin Seddi boyunca ilerleyen, Karakurum ve Tann dağlarının üzerinden Orta Asya bozkırlarını geçen, İran ve Azerbaycan topraklarından Anadolu yaylalarına ulaşan Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya, Bursa üzerinden Çanakkale ve İstanbul boğazlarını aşarak Avrupa'ya varan; Mezopotamya düzlüklerini geçerek Antakya üzerinden Akdeniz'e ve buradan Roma'ya uzanıp Doğu ile Batı'yı, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan tarihi İpek Yolu yalnızca bir ticaret yolu değil; aynı zamanda bir medeniyet yolu.

"MS 8. asırda dünya medeniyetleri."

Çin Seddi'ni aşarak Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ilerleyen kervanlar, Doğu'nun ipeklerini, baharatlarını, kumaşlarını, pamuğunu ve kâğıdını Batı'ya taşırlardı. Günümüzde İpek Yolu adı verilen bu yol, yalnız geçiş güzergâhı değil, aynı zamanda farklı kültürlerin buluştuğu kültürler yoluydu.

İpek Yolu, Çin'in o zamanki başkenti Ch'an-gan'dan (Xi'an) başlıyor ve Çin Seddi'nin Batı'ya açılan kapısı olan Tung Huan'dan geçiyordu. Burada bir kolu Doğu Türkistan'daki Baş Kurgan, Hotan, Yarkent, Kaşgar, Belh üzerinden Merv'e ulaşıyordu. Bir diğer kolu ise Taklamakan Çölü'nü aşarak Turfan'dan, Urumçi, Talas, Otrar, Taşkent, Semerkant ve Buhara üzerinden Merv'e varıyordu. Horasan'ın merkezinde bulunan Merv, o zamanlar İpek Yolu'nun ana buluşma noktalarından birini oluşturuyordu.

Merv'den farklı güzergâhlara dağılan bu medeniyet yolunun bir kolu Nişabur, Damedan, Cürcan, Kazvin, Hemedan, Musul, Nusaybin, Urfa, Gaziantep, Rakka üzerinden Antakya'ya geliyordu. Buradan da deniz yoluyla Roma'ya geçiyordu. Merv'den kalkan diğer bir kolu ise İran üzerinden Azerbaycan'a geçiyor ve Kafkaslar'ı aşarak Roma'ya ulaşıyordu. Kazvin, Tebriz, Trabzon üzerinden İstanbul'a; bir diğer kolu da Tebriz, Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya, Eskişehir üzerinden Çanakkale Boğazı'nı aşarak Balkanlar üzerinden Avrupa'ya uzanıyordu.

İpek Yolu'nun başlangıcında Çin'de egemen olan Konfüçyanist Taoist ve Şintoist kültür ile Orta Asya'da yaygın olan Budist kültürün izleri bulunmaktadır. Türkistan'a doğru Maniheizm, Zoroastrizm (Zerdüştilik), Mazdeizm kalıntılarıyla karşılaşırız. Batı'ya ilerledikçe, az da olsa Nesturi Hristiyanlıklar bulunuyordu. Buradan sonra İslam kültür havzasına giriliyordu.

Kız Kala Mery, Türkmenistan

Zerdüştlüğün önemli kutsal mekânlarından biri Harizm bölgesi, diğeri de Azerbaycan çevresiydi. Fergana Vadisi boyunca, Hocend, Şaş ve İlak'tı. Zerdüşti, Maniheist ve Mazdeist inançların yanı sıra Zerdüştilik, Budacılık ve Hristiyanlığın karışımından ibaret Mani dinin kutsal mekânları da buralarda yer alıyordu. Tuman Yabgu'nun önderliğindeki bozkırın çocukları yavaş yavaş ilerleyerek Asya steplerine dağılmıştı. Yeni gelen bu kavim Türklerdi. Tuman Yabgu'nun halefi Mete (Oğuz) Han, Baykal Gölü civarında yaşayan Oğuz boylarını bir araya getirerek Hindistan'dan Hazar Denizi'ne kadar olan yerleri ele geçirmiş ve büyük bir devlet kurmuştu. Mete'nin zaferlerini anlatan *Oğuz Kaan Destanı* Türk dilinin ilk metinlerden biriydi.

Miladın altıncı asrında Karakorum'un yakınındaki Ötüken'i başkent edinen Uluğ Yabgu'nun çocukları, Doğu'da Büyük Okyanus'tan Çin Seddi'ne; Batı'da Hazar'ın kuzeyinden Ural Nehri'ne ve Volga'ya, güneyde Keşmir'e kadar olan bölgeleri içine alan Türk devletlerinin en önemlilerinden birini kurmuşlardı.

Önceleri Animizme ve Gök Tanrı'ya inanan Türkler, daha sonra Şamanist oldular. Bir müddet Maniheizm'i benimsedikten sonra büyük bir kısmı Budist, bir kısmı da Nesturi Hristiyanlığın oldu. Jainizm, Zerdüştlük, Mazdeizm ve Taoizm'i benimseyen Türk kabileleri olduğu gibi Hazar Türkleri de Yahudiliği benimsemişlerdi.

Sekizinci yüzyılın başlarında, Kuteybe ibn Müslim komutasındaki Müslüman orduları, ilk kez Orta Asya steplerinde görünmeye başladılar. Ünlü Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul ederek Abdülkerim ismini almasıyla birlikte daha önce Şamanizm'i bırakarak Budist ve Mancheist olan Türk kabileleri, öbek öbek İslamiyet'e geçtiler. Orta Asya'daki medeniyet yolculuğunun bundan sonraki bölümünü İslam medeniyetinden söz ederken takip edeceğiz.

Akdeniz Medeniyetleri

Çevresini Alpler, Apeninler, Balkanlar, Toroslar, Lübnan Dağları, Atlaslar, İspanya sıradağları ve Pireneler'in kuşattığı iç içe girmiş denizler, adalar ve ülkeler topluluğu olan Akdeniz, aynı zamanda bir medeniyetler denizidir. Üç kıtayı (Avrupa-Asya-Afrika) birbirine bağlayan, her bir noktasında değişik kültürlerin boy salıp geliştiği bu büyük havuz, bu iç deniz, tarihin en eski döneminden beri yerleşim yeri olarak hep öne çıkmıştır. Nitekim ilk medeniyetlerin Mezopotamya-Mısır ekseninde, yani Akdeniz'in doğusunda ortaya çıktığı görülmektedir.

Doğal çevre iklim ve ulaşım imkânları bakımından Akdeniz; adeta medeniyetler için bir yuva, bir kuluçka görevi görmektedir. Doğrudan Akdeniz'in ılık sularında oluşan medeniyetlerin başında Fenike, Girit, Mikenos, Yunan ve Roma medeniyetleri gelir.

Greks mitolojisine göre Tanrı Zeus'un, güzel bir kız olan Europe'yi (Avrupa) Fenike kıyılarından kaçınıp Girit'e götürmesiyle MÖ 2500 yıllarına doğru Girit medeniyeti ortaya çıkmıştır. Tanrı-Kral Minos, Girit'te ilk yerleşim mahallerini inşa eder. Knossos bunların en başta gelenidir. Ege ve Akdeniz kıyılarında kurdukları limanlar ve işlettikleri gemilerle geliştirdikleri ticaret filoları sayesinde kısa zamanda zenginleşen Giritliler, adayı zamanına göre müstesna eserlerle donatmışlardır.

Onların ardından gelen Mikenliler, deniz ticaretini daha da geliştirerek Anadolu, Mısır, Suriye ve Lübnan ile yakın ilişki içine girmiş ve zaman zaman buralarda koloniler oluşturmuşlardır.

Tarihî Efes Harabeleri - İzmir, Türkiye

Akdeniz'in kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayan bir noktada, bugünkü Suriye ve Lübnan'da yaşayan Fenikeliler, Girit ve Miken uygarlığından devraldıkları deniz ticaretini, daha da geliştirdikleri gibi, MÖ 15-10. yüzyıllar arasında Mısırlıların kullandıkları hiyeroglif ve Anadolu'da yaygınlaşmış bulunan çivi yazısı yerine daha basit bir alfabe icat ederek tarihin akışını değiştirmişlerdi.

MÖ 11-10. yüzyıllarda Anadolu üzerinden Yunanistan'a geçen Ege kavimleri, yeni bir uygarlığın temellerini attılar: Yunan medeniyeti. Bu medeniyetin temel dinamiğini mitoloji ve felsefe oluşturuyordu.

Başta Atina ve Isparta olmak üzere Girit ve Miken medeniyetinin birikiminden yararlanan Ege adaları ve Yunanistan'da kurulan kentler, Mısır ve Mazopotamya ile yakın ilişkiye girerek buralardaki Tanrı inançlarından bilim ve düşünceye kadar pek çok birikimi ülkelerine taşıyarak kendilerine mal ettiler. Grek felsefesinden demokratik yönetime kadar, bir dizi yeni girişimlerle Helen medeniyetini hayata geçirdiler.

Helen medeniyetini bir dünya medeniyetine dönüştürmek isteyen Büyük İskender'in genç yaşta ölümünden sonra, bu uygarlık Helen uygarlığı olmaktan çıkmış; İskender'in gezdiği ve zaptettiği ülkelerdeki değişik ırkların ve kültürlerin karışımından oluşan yeni ve kozmopolit bir medeniyete dönüşmüştü: Helenleşmiş (Helenistik) uygarlık.

MÖ sekizinci yüzyılda İtalyan Yarımadası'na gelen Etrüskler, kısa bir süre sonra, büyük çapta Yunanistan'dan İtalyan kıyılarına mal getiren tüccarlar aracılığıyla tanıştıkları Yunan medeniyetinin etkisinde kalarak yeni bir süper gücün temellerini atmışlardı.

"M.S. 11. Asırda dünya medeniyetleri."

Latium denilen yarımadaya hâkim olan Roma, Pön ve Kartaca savaşlarıyla büyük bir imparatorluk haline dönüşmeye başladı. Afrika, Batı Avrupa ve Britanya Adası'na hâkim olan Romalılar, bir süre sonra Doğu'ya yönelerek Fırat kıyılarında askerî garnizonlar kurdular ve nehrin öte yakasına hâkim olan İranlılar ile savaşımaya başladılar. Roma kısa zamanda bir dünya imparatorluğuna dönüştü.

Tannlarından geleneklerine kadar birçok konuda Greklerin izinden giden Romalılar, özellikle yönetim, hukuk, şehircilik ve mimaride büyük ilerleme katettiler.

Putperest Roma, özellikle Hristiyanlıklara karşı uyguladığı acımasız yöntemlerle gittikçe güç kaybetti. Büyük Konstantin'in kardeşi Maxentius ile giriştiği savaşta, gördüğü rüya üzerine, askerlerinin miğferlerine haç çizdirerek savaşı kazanması üzerine başlayan Hristiyanlığın ve Hristiyanlıklara karşı müsamaha anlayışı kısa zamanda meyvesini verdi. Konstantin'in imparatorluğun merkezini, Roma'dan kendi adını verdiği Konstantinopolis'e (İstanbul) taşıması sonucunda Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye bölündü.

Beşinci yüzyılda kuzeyden gelen Barbar istilasıyla sona eren Batı Roma İmparatorluğunun yerini, kutsal Roma İmparatorluğu'na dönüşen (*Sanctum İmperium Romanum*) Katolik Kilisesi aldı.

Byzantium olarak bilinen Doğu Roma ise Ortodoks Hristiyanlığın merkezi olarak, Fatih'in İstanbul'u fethine, yani 1453 yılına kadar devam etti. Başta Ayasofya olmak üzere, imparatorluk merkezini ve büyük kentlerin etrafını surlarla çeviren Bizans, felsefi ve entelektüel alanda yeni fikirler geliştiremediği gibi, Roma'nın ihtişamlı günlerini de yeniden canlandıramadı.

Djinguereber Camii - Timbuktu, Mali

"M.S. 1700. yıllarında dünya medeniyetleri."

Afrika Medeniyetleri

Yakın zamanlara kadar hakkında fazla bilgimiz bulunmayan Afrika medeniyeti hakkında daha çok İbn Battuta ve İbn Haldun'un eserlerindeki bilgilerle yetinmek durumundaydık.

İklim şartlarının ve jeolojinin zorlukları zaman zaman hayatı çekilmez hale getirirse de ilk çağlardan beri Afrika'nın Akdeniz kıyıları, Nil Vadisi, Etiyopya, Nubia ve Somali bölgesi nispeten gelişmiş bir kültür havzası durumundaydı. Orta, Güney, Batı Afrika ve Sahra'nın büyük bir bölümünde yaşayan değişik etnik gruplar, Bantu denilen bir dil kullanmaktaydılar. Milattan önce on beşinci asırda Mısır'ın güneyinde; bugünkü Eritre, Habeşistan ve Somali civarında başkenti önce Kerma, sonra Napata olan Kush Devleti hüküm sürüyordu. Bu bölgedeki kayalıklarda günümüze ulaşan yazıtların, henüz çözülmemiş Fenike alfabesine benzer bir alfabe ile yazılmış olduğu görülmektedir. Firavunlar devri Mısır kültüründen çok etkilendiği anlaşılan bu krallığın merkezi, daha sonraları piramitleri ve anıtlarıyla ünlü Meroe'ye taşınmıştı.

Milad asırlarına doğru Habeşistan'da kurulan Axum Devleti, kadim Habeş Hristiyan Ortodoks medeniyetinin önemli merkezi haline dönüştü. Aynı şekilde Afrika sahrasında, özellikle de Senegal, Gana ve Niger Nehri kıyılarında önemli bir kültürel canlılık görülmekteydi. Sonni Allî'nin krallığı döneminde, özellikle de Mensa Musa Askiya Muhammed döneminde Niger Nehri boyunca, Sudan ile Gana arasındaki transit bölgelerde parlak bir ekonomik gelişme ve kısmi bir medeniyet hamlesi yaşanmıştı. Bugün Mali ve Gana'da gördüğümüz İslam mimarisine dair eserler, buradaki özgün kültürü yansıtmaktadır. Bilhassa Timbuktu'da günümüze ulaşan el-Cenne Camii ve kütüphanesi, bunun güzel bir örneğidir. Dokuzuncu yüzyılın ortalarında Mogadişu, Shanga ve Manda gibi şehir devletleri ile Mozambik ve çevresinde kurulmuş bulunan Büyük Zimbabve Devleti, Portekizlilerin bölgeyi işgallerine kadar devam etmişti.

Machu Picchu, Peru

Amerikan Medeniyetleri

Amerika kıtasında ilk insanın ne zaman ortaya çıktığına dair bilgilerimiz yetersiz olsa da buradaki popülasyonun Afrika ya da Kuzeydoğu Asya'dan gelen göçlerle başladığı kuvvetle tahmin edilmektedir.

MÖ 1500 yılları ile MS 300 yılları arasında, Orta Amerika ve Meksika bölgesinde (*Mesoamerica*) ortaya çıkan Olmec medeniyeti, Guatamala ve Kosta Rika bölgelerine kadar yayılmaktaydı. Olmec medeniyetinin yerini alan Maya medeniyeti, Yucatan bölgesinde kendilerine özgü takvim ve Mısır tarzı piramitleri ile ünlüydü. Maya medeniyeti ile hemen hemen aynı dönemde tanrıların yeri diye bilinen Teotihuacan medeniyeti ortaya çıkmıştı. 650 yıllarına doğru savaşçı Aztekler tarafından yıkılan Orta Amerika'nın bu görkemli uygarlığının başkenti Tenochitlan kentiydi.

Meksika'da Aztek medeniyetinin son bulmasının ardından Peru yakınlarındaki And Dağları'nda kurulan İnka medeniyeti; ziraat, ticaret, mimari, idari ve dinî alanda özgün ve önemli gelişmeler göstermişti. İnkalar And Dağları'ndaki Cuzco şehrinde göz kamaştırıcı anıtlar yapmışlardı. İnka medeniyetinin muhteşem eserlerinin bulunduğu Machu Pichou harabelerinin 1911 yılında keşfedilmesiyle birlikte İnka medeniyetinin görkemi ortaya çıktı. Mesoamerican medeniyetleri ile hemen hemen aynı dönemlerde Güney Amerika'da Chavin uygarlığının izlerine rastlanmaktadır. Chavin uygarlığı Lama adı verilen atlarla ticaret ve kültürün yayılmasını sağlamıştı. MÖ 1500 yıllarında Kuzey Amerika'da tarımın ortaya çıkmasıyla başlayan gelişmeler, 850 yıllarında, değişik yönlerdeki yolların birleşim yeri olan Chaco Kanyonu etrafında yerleşim yerlerinin ve büyük evlerin yapılmasıyla sonuçlandı. Missipi Nehri havzasında bulunan Chaokia harabeleri, her ne kadar gelişmiş bir kültürün varlığını gösteriyorsa da bu bölgenin, kıtadaki diğer uygarlık alanlarına göre çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır. MS 1300-1500 arasında Chaco Kanyonu ve çevresini terk eden yerliler, Arizona ve New Mexico çevrelerine gelip yerleştiler. Özellikle Appacheleler buradan daha kuzeye giderek Kanada'ya göç ettiler.

Acrapol Tapınağı - Atina, Yunanistan

Batı Medeniyeti

Beşinci yüzyılda, kuzeyden gelen Barbar istilasıyla birlikte Batı Roma Devleti yıkılmıştı. Onun yerini, önce kuzey kavimlerinin oluşturduğu Merovenj Hanedanı, daha sonra da Karolenj Hanedanı almıştı. Doğu Roma (Bizans) ise Balkanların ötesine pek geçmemişti. Barbar istilasıyla birlikte eğitim kurumları da dâhil olmak üzere, geleneksel Roma kurumlarının hemen hemen tamamı ortadan kalkmış ve Batı dünyası, "Orta Çağ karanlığı" denilen ve yaklaşık dokuz yüzyıl sürecek dogmatik ve skolastik uykuya dalmıştı.

Skolastisizmin ve Doğmatizmin ağır baskısı altında ezilen Batı dünyası, bu dönemde akli büsbütün reddederek bilimi neredeyse tamamen yok saydı. Sonra gün geldi; Hristiyan Orta Çağı, İslâm düşüncesiyle tanışma fırsatı buldu. O tanışma sayesinde yeni yorumlar, yeni açılımlar elde etti. Böylece on üçüncü yüzyıl Rönesans'ı dediğimiz yeni ve farklı bir döneme girdi. Daha sonraları Batı'nın yeniden doğuşu olarak tanımlanmaya çalışılan toplu bir değişim sürecinden geçti. Rönesans'ın ardından Kuzey Avrupa ülkelerinde başlayıp çabucak bütün kıtaya yayılan dinî alandaki reformlar dönemi geldi. Bu gelişmeler, Batı'ya dünya egemenliğini sağlayacak modern düşünce ve bilimin doğmasını sağladı. Artık dünya tarihinde yeni bir dönem başlıyordu.

Rönesans ve Reform dönemi boyunca devam eden din-devlet, din-bilim çatışmaları ve mezhep savaşları, onun ardından gelen ve çok çetin geçen 100 Yıl Savaşları diye bilinen savaşlar ile büyük çapta kan kaybına uğrayan Batı dünyası, nihayet 1598 yılında ilan edilen Nant Fermanı ve 1649 yılında akdedilen Westfelya Barış Antlaşması ile şekillenen Avrupa merkezli dünya

Kolezyum - Roma, İtalya

görüşü, bütün dünyayı Batı'nın menfaatleri doğrultusunda düzenlemeye başladı. Ardından hızla gelişen bilimsel keşifler, Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi Avrupa'nın emperyalist iştahını kabarttıkça kabarttı.

Aklı büsbütün yok sayan, bilimi kesinkes reddeden ve bilimadamlarını ağır takiplere ve işkencelere maruz bırakarak engizisyon mahkemelerinde inim inim inleyen, zaman zaman da halkın gözü önünde, meydanlarda kazıklara geçirerek canlı canlı yakan, eşi görülmemiş bir zulmün, bağnazlığın, ikelliğin ve vahşetin yaygınlaşmasına tepki olarak doğup gelişen modern düşünce, din ile ilgili bütün değerlendirmeleri göz ardı etmeye ve dinden uzak (Seküler ve Laik) bir dünya görüşüyle hayat tarzı inşa etmeye çalıştı.

Böylece Batı dünyasında, din ile bilim ve felsefe arasında büyük bir mücadele ve çatışma başladı. Bu çatışma, neticede akli reddeden dogmatik-skolastik anlayışın yerine akli önceleyen, pozitif bilgi temeli üzerine dayalı bulunmayan hiçbir doğruyu kabul etmeyen Aydınlanma hareketini doğurdu. Aydınlanma, akli adeta putlaştırarak bilimi her şeyin yegâne kriteri, hakemi ve ölçütü sayan katı bilimselciliği ve Pozitivizm'i doğurdu. Pozitivizm de neticede her türlü manevi değerleri dışlayan kaba materyalist anlayışlara zemin hazırladı, güç kattı. Materyalizm ise geçen yüzyılın başlarında öncelikle Marksist-Leninist proleterya diktatörlüğünün ortaya çıkmasına neden oldu.

Nihayet yüzyılın ilk çeyreğinde insanlık, Hitler faşizmi, Mussolini despotizmi ve totaliter, Marksist-Leninist-Stalinci Sovyet komünizmi gibi tarihin tanık olduğu en gaddar ve zalim rejimlerden ikisi ile karşı karşıya geldi.

San Marco Meydanı - Venedik, İtalya

Bütün dünyayı Batı'nın doğal sömürge alanı olarak algılayan Batı emperyalizmi, Aydınlanma ile birlikte Batı değerlerinin eşsizliği, entelektüel ve medeni bakımdan üstünlüğü fikrini yaygınlaştırarak, Batı kültürünün zorla da olsa bütün dünyaya hâkim kılınması gerektiği tezini hayata geçirmek istedi.

Yaklaşık dört yüzyıldır dünyaya egemen olan Batı medeniyeti, Avrupa merkezci (*Euro-centrist*) medeniyet anlayışı ile dünyamızı yaşanmaz hale getirmekle, medeniyetin üzerine dayandığı temelleri kökten sarsarak medeniyet kavramının kendisini de tartışmalı hale getirmiştir.

Ne var ki yirminci yüzyılın başlarında pozitif bilimlerdeki gelişmelerin altüst ettiği determinist ve pozitivist yaklaşım, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte her konuda etkisini göstererek Batı hegemonyasının yıkılmasına zemin hazırladı. Savaş sonunda modern dünyanın liderliği okyanus ötesine, ABD'ye geçti.

Ardından gelen ikinci büyük savaşta, yeni keşfedilen silah teknolojisi dünyamızı tehdit eden bir felaket düzeninin doğmasına sebep oldu. Hiroşima'ya atılan atom bombası, Avrupa merkezci dünya görüşünün, insanlığı ne büyük felaketlere sürüklediğini ağır ve acı biçimde ortaya çıkardı.

Savaş sonrası oluşturulan Birleşmiş Milletler kuruluşu, Amerika ve Sovyetler Birliği öncülüğünde kurulmaya çalışılan yenedünya düzeni; eskinin yanlışlarını ortadan kaldırmak şöyle dursun, daha da katmerleştirerek tüm dünyayı beş ülkenin kararlarına mahkum ettiği gibi, insanlığı da Soğuk Savaş bataklığına sürükledi.

İslam Medeniyeti

Miladi 610 yılı Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi, Hira Dağı'nda inzivada bulunan Hz. Muhammed'e (SAV) gelen Melek (Cebrail AS) Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti olan "Oku" emrini getirdi. Hira Dağı'ndan kainata yayılan bu ışık ile birlikte, o zamana kadar evrensel uygarlığa hemen hemen hiçbir katkıda bulunmayan çölün çelimsiz ve bedevi çocukları tarihin en büyük hamlelerinden birini gerçekleştirdiler.

İslam'ın mesajı, yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede, saf Tevhid inancının beslediği yepyeni bir dinamizm ile Arap çölleri aşarak o günkü dünyanın sınırlarını zorlamaya başladı.

Hz. Peygamber'in (SAV) vefatından yaklaşık on küsur sene sonra Müslümanlar, Bizans'ın Suriye eyaletinin başkenti Şam önlerinde göründüler. Kısa zamanda şehri fethederek, yepyeni bir yönetim biçimi kurdular. Halkın diline, dinine, âdet ve örflerine karışmadan barış içinde bir arada yaşamının mükemmel örneklerinden birini sundular.

Söz gelimi bir pagan mabedi olarak inşa edilen ve daha sonra Roma tapınağına dönüştürülen, ardından Ortodoks kilisesine çevrilen, günümüzde Şam Ümeyye Camii olarak bilinen binlerce yıllık mabedi, yaklaşık yetmiş sene Hristiyanlarla birlikte paylaştılar. Yerli halkın ilk kez şahit olduğu bu hoşgörü İslam dininin çevrede hızla yayılmasını sağladı.

Şam'ın fethinden üç yıl sonra Kudüs önlerinde görülen Müslümanlar, adı Barış Şehri (Darü's-Selam-Jerusalem) olan bu kutsal kenti, adına layık biçimde barış yoluyla fethettiler. Teslim törenine bizzat katılan Halife Hz. Ömer, Patrik Sophronius'un ısrarına rağmen -âdet olur gerekçesiyle- Hristiyanlarca kutsal sayılan Kıyame Kilisesinde (Saint Sepulcre) namaz kılma teklifini kabul etmedi.

Aynı günlerde Amr İbn As komutasındaki bir başka İslam ordusu da kadim medeniyet merkezi olan Mısır'ı fethetti. İlk dört halife (Hulefa-i Raşidin) döneminde gerçekleştirilen fetihlerle birlikte görkemli İslam medeniyetinin temelleri de atılmış oldu.

Müslümanlar, fethedilen bölgelerde var olan bilim, düşünce ve medeniyet birikimlerini yakından tanıyarak, İslam'ın saf Tevhid inancı çerçevesinde bir bir elden geçirdiler ve yeni bir medeniyet konsepti oluşturmaya çalıştılar.

Bunu yaparken, ellerindeki anahtar kavram, akıl ile vahyin, insani olanla insanüstü olanın bileşiminden ibaret olan "hikmet" sözcüğüydü. Kur'an-ı Kerim, ısrarla hikmete atıfta bulunmakta ve "Kime hikmet verilmişse ona hayırdan çok şey verilmiştir," buyurmaktaydı. Hz. Peygamber de "Hikmet, müminin yitik malıdır; onu nerede bulursa alır," diyordu. Hikmet sözcüğü, İslam medeniyetinin küresel uygarlığa dönüşmesini sağlayan anahtar kavram olmuştur.

Mescid-i Nebevi'de Akşam Saati, Medine-i Münevvere

İslam medeniyetinin üzerine oturduğu dört temel ilke vardır:

1. Ebedî Risalet (Hz. Adem ile başlayan peygamberlik gerçeği)
2. Ezeli Hikmet (İlk insan ile birlikte oluşmaya başlayan bilgelik geleneği)
3. İlahî Adalet
4. Küresel Medeniyet

İnsan, hayat, kainat, Allah, ölüm ve ötesi hakkında Allah ve Resulünün buyruklarından hareketle oluşturulan bu medeniyet konsepti, daha sonraki dönemlerde bütün İslam dünyasına hâkim oldu.

Halifeler döneminden sonra İslam İmparatorluğu hızla gelişmeye devam etti. Mısır'dan Kuzey Afrika'ya geçen Ukbe İbn Amir, Kayravan'da yeni bir üs kurdu. Buradan Batı'ya ilerleyen İslam orduları, Atlas Okyanusu'nun kıyılarına ulaştılar.

Küçük bir ordu birliğiyle Cebel-i Tarık Boğazı'nı geçen Tarık İbn Ziyad, Endülüs topraklarına ayak bastı. Ardından İran, Horasan, Maveraünnehir bölgelerini fetheden Müslümanlar, Çin Seddi'ne dayandılar. Artık dünyanın kadim medeniyet mirası Müslümanların eline geçmişti.

Miladın 711. senesinin ılık bir ilkbahar günü, Mûsa İbn Nusayr'ın azatlı kölesi, Berberî asıllı Tarık İbn Ziyad, yedi bin kişilik ordusuyla, bugün kendi adını taşıyan boğazdan (Cebel-i Tarık=Gibraltar) geçerek karşı kıyadaki kayalık bölgeye, Vizigotların ve Vandalların ülkesine (Anadalusiyya-Vanadalusiyya) ayak bastı. Dönüşü olmayan bir yola baş koymuş ve gönül vermiş olan Tarık, karşı sahile çıkar çıkmaz gemilerini yaktı ve adanın içlerine doğru ilerlemesini sürdürerek aynı yılın sonbaharında Toledo önlerine geldi.

Mescid-i Nebevi'de Akşam Saati, Medine

Aynı zamanda Mugis er-Rümi'nin komutasında bir başka Müslüman grup da Kurtuba (Cordoba) önlerine gelmişti. Gırnata yakınlarındaki Elvire (el-Bire) kentini alıp adanın doğu tarafına ilerleyerek Mursiye'yi (Mürchie) fethetti ve Toledo önlerinde Tank ibn Ziyad ile birleşti. O günkü Vizigot Krallığı'nın başkenti ve yarımadasının merkezi olan Toledo'yu (Tuleytule) alan Tank ibn Ziyad, bir ilkbahar günü girdiği İberya Yarımadası'nın yarısını fethetmişti.

Ertesi yıl (713), "Yeşil Ada"ya gelen İfrikiyye (Afrika) Valisi Musa ibn Nusayr, ilkin müstahkem surlarla çevrili olan Sevilla'yı alarak kuzeybatıya yürümüş ve Merida'yı bir yıllık kuşatmadan sonra fethetmişti. Kısa bir süre sonra da İberik Yarımadası'nın kuzey kısımlarındaki Zaragoza kentini zapt ederek Aragon, Léon, Austrias ve Galicia bölgelerini kontrol altına almıştı. Müteakip yedi yıl zarfında, "Yeşil Ada"nın her tarafı Müslümanların kontrolüne geçti.

Fetihten yaklaşık elli yıl sonra, vatan cüdâ olmuş bir prens geldi Endülüs'e. Büyük bir katliamdan canını zor kurtaran ve "Abdurrahmân ed-Dahîl" diye şöhret bulan bu garip Emevî şehzadesi, soluğu Endülüs'te aldı ve üç yüzyıllık yıllık bir imparatorluğun temellerini attı. Abdurrahman ve halefleri, kısa zamanda Endülüs'ü, refah, neşe, zevk, sürur, ilim ve medeniyet diyarı haline getirdiler. Eşsiz mimari eserler yaptırarak ülkenin dört bir yanını köşkler, camiler, köprüler ve kanallarla donattılar. Açılan medreselerde bilginler, düşünürler, hukukçular, hadisçiler, şairler, edipler, tefsir bilginleri yetişti. Başta Kurtuba Ulu Camii olmak üzere Müslüman Endülüs'te muhteşem camiler, saraylar, çarşılar, hanlar ve hamamlar inşa edildi.

Endülüs'teki büyük gelişmeyi ünlü tarihçi John W. Draper şöyle özetler: "Londra'da bir tek sokak lambası bulunmazken, yağmurlu bir günde evinin eşliğinden sokağa adımını atan bir Parisli ayağına kadar çamura batarken Kurtuba, temizliği ve aydınlığı ile bütün Batılıların gözünü büyüleyen bir kent idi."

Kurtuba Ulu Camii - Kurtuba, İspanya

Avrupa'nın değişik ülkelerinden gelen pek çok Hristiyan öğrenci, Endülüs'ün bilgi ve hikmet kaynağından istifade ederek bunları ülkelerine taşımaya başladılar. Böylece tarih öncesi devirlerden Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Mısır'a, Mısır'dan Yunanistan'a ve Yunanistan'dan İslam dünyasına intikal eden bilim, düşünce ve medeniyet mirası, Endülüs aracılığıyla Avrupa'ya intikal etti. Üniversiteler kuruldu ve kısa bir süre sonra Batı'nın yeniden dirilişi anlamına gelen Rönesans hareketi başladı.

Emevilerden sonra İslam dünyasına egemen olan Abbasiler, gözlerini daha çok Doğu'ya çevirdiler. Özellikle Halife Memun zamanında Bağdat'ta kurulan Beytü'l-Hikme etrafında kümelenen pek çok mütercim, düşünür ve bilim adamı; kadim Babil, Mısır, İran, Hint, Süryani, Kildani ve Yunan medeniyetinin ürünlerini yakından öğrenip tanımakla kalmamışlar; onu artık İslam dünyasının ortak bilim ve kültür dili haline dönüşen Arapçaya tercüme etmişlerdi.

Bu büyük kültür hamlesinin ardından hızla yepyeni ve özgün bir medeniyet konsepti oluştu. Kısa bir süre sonra küresel medeniyet bilincine dönüşen bu konsept, sadece yeni oluşan İslam coğrafyasını değil, bütün dünyayı aydınlatacaktı.

Sekizinci yüzyılın başlarında, Kuteybe ibn Müslim komutasındaki Müslüman ordularının akınları sonucu İslam ile tanışan Horasan ve Mâverâü'n-Nehir bölgesi, bu yeni medeniyet hamlesinin odak noktası haline geldi.

Ünlü Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın, İslamiyet'i kabul ederek Abdülkerim ismini almasından sonra, daha önce Şamanizm'i bırakarak Budist ve Mancheist olan Türk kabileleri öbek öbek Müslüman oldular.

Horasanlı Ebu Müslim'in de desteğiyle kurulan Abbasi Devleti, kısa bir zaman sonra Horasan ve Mâverâü'n-Nehir bölgesine kısmi otonomi verdi. Böylece eyalet valilerinin kendi adlarını taşıyan fakat şeklen Bağdat'taki halifeye bağlı Samaniler, Büveyhiler, Tahiriler ve Saffariler gibi kısmen bağımsız devletler ortaya çıktı.

Samanilerin Doğu Horasan Valisi Alp Tekin tarafından kurulan Gazneli Devleti, Gazneli Sultan Mahmut devrinde İran ve Turan'a hâkim olduğu gibi, Ganj Vadisi'nden geçerek Sind ve Hint alt kıtasını hâkimiyeti altına aldı.

Kısa zamanda ilim, kültür ve düşünce merkezi haline gelen Horasan ve Maveraünnehir bölgesinde, İslam dininin ana kaynakları derlenmekle kalmadı; tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerin; cebir, matematik astronomi gibi pozitif bilimlerin; mantık ve felsefe gibi evrensel düşüncenin büyük otoriteleri de bu bölgeden yetişti. Mukâtil İbn Süleyman'dan, Atâ el-Horasânî'ye, Vâhidî'den, Beğavî'ye ilk büyük müfessirler eserlerini burada kaleme aldılar.

İmam Buhari buradan yola çıkarak bütün İslam coğrafyasını dolaşmış ve İslam'ın Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynağı hadis külliyyatını derlemiştir. Onun izinden giden İmam Tirmizi ve İmam Neseî de ölümsüz eserlerini burada toplamışlardır.

İmam Debbusi, İmam Pezdevi, İmam Serahsi gibi büyük Fıkıh alimleri Hanefi fıkıhının muhteşem eserlerini burada telif etmişlerdir.

Buhara, Özbekistan

İslam sufi geleneğinin ilk mayalandığı yer de bu bölgeydi. İbrahim İbn Edhem'den, Bâyezid-i Bistâmî'ye, Muâz er-Râzî'den, Şekik el-Belhî'ye kadar ilk sufilerin büyük bir bölümü bu yerlerde doğmuş, yetişmiş ve öteki Müslüman bölgelere rayihalar salmışlardı.

Ünlü filozof Fârâbî burada doğmuş; meşhur hekim İbn Sînâ, Aristo'nun mantık, bilim ve felsefesi ile Euclid geometrisi, Batlamyus astronomisi ve Galen tıbbının sentezinden oluşan yeni bir paradigmayı burada geliştirmişti.

Bîrûnî, İslam bilimini zirveye taşımış, Harizmî, Cebir ilmini kurmuş; İbn Türk, matematik denklemlerini çözmüş; Fergani, gökyüzünün haritasını çıkarmaya çalışmış; Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'de yeni bir devlet felsefesi geliştirmiş; Kaşgârlı Mahmûd, Türk dilinin ilk ansiklopedik sözlüğünü burada kaleme almıştı. Zerefşan Irmağı'nın aşağı havzasında yer alan Buhara; Müslüman bilginlerin, filozofların, ediplerin, şairlerin ve tasavvuf önderlerinin yuvasıydı. Burada dokunan pamuklu kumaşlar, halılar, seccadeler İpek Yolu boyunca dünyanın dört bir yanına gönderilirdi.

İpek Yolu güzergâhında ve Zerefşan Vadisi'nin güney kısmında yüksek bir tepeye kurulmuş bulunan Semerkant, Horasan ve Maverâünnehir bölgesinin başkenti olarak daima önemli bir cazibe merkezi olmuştur. İran kaynaklarında Efrasyab olarak anılan ve adına destanlar yazılan Alper Tunga'nın burada hüküm sürdüğü söylenir. İbn Havkal'in, "Maverâünnehr'in limanı" dediği kentten yetişmiş bin civarında bilginin ismini Nesefi kaydeder. Bunlar arasında, adını bu kentteki bir mahalleden alan İmam Matüridi başta gelir.

Selçukoğullarının atası Çağrı Bey, 1037 yılında Horasan bölgesinin en büyük şehri olan Merv'i alır ve kendi adına hutbe okutmaya başlar. Bundan on yıl sonra gerçekleşen Dandanakan Savaşı'nda

Registan Meydanı Semerkant, Özbekistan

Gazneli Sultan Mesut'un ordularını yenen Tuğrul Bey, Horasan ve Maveraünnehir'in yanı sıra İran, Irak ve Basta Körfezi'ne kadar olan bölgeleri de ele geçirerek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurar.

1055 yılında Bağdat'a giren Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi Kaim bi-emrillah'in kızı Seyide Hatun'la evlenerek Sünni Abbasi ve Selçuklu birlikteliğini pekiştirir ve bütün İslam dünyasının lideri konumuna gelir.

Tuğrul Bey'in yeğeni Alparslan, 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda, Bizans İmparatoru Romen Diogenes'i mağlup ederek Türklere ve Müslümanlara Anadolu kapılarını ardına kadar açar. Alparslan'ın komutanlarından Kutalmış oğlu Süleyman Şah, Bizans'ın başkenti İstanbul yakınlarına kadar gelerek İznik'i kendisine başkent yapar ve hem Çanakkale Boğazı'nı hem de İstanbul Boğazı'nı kontrol altına alır. Büyük Selçuklu Devleti'nin gücünü yitirmesiyle onun yerini alan Anadolu Selçuklu Devleti, Konya'yı başkent edinerek Haçlı saldırılarına göğüs gerer.

Harizm ve Maveraünnehir bölgesinden Rum diyarına gelen Mevlana Celâleddîn Rumi, Konya'da yazdığı *Mesnevî*'de, kamışlıklardan koparılan Ney'in feryadını ve ana yurdundan koparılan ruhun hicranını terennüm ederek ölümsüzlüğün destanını kaleme alır.

Moğol istilasından iki asır sonra, bilinen dünyanın hemen hemen üçte ikisine hâkim olan Timur, bir gün, Şam'da ünlü tarihçi İbn Haldun ile bir kıl çadırda erişte yiyerek uzun uzun Avrupa ve dünya tarihini konuşur. Bir başka gün, Semerkant'taki sarayında iki büyük kelim bilgini Sa'deddin Teftâzânî ile Seyyid Şerîf Cürcânî'nin tartışmalarını heyecanla izler. Bir diğer gün, Kahire'den gelen Simavna Kadısı oğlu Bedreddin ile tasavvuf ve tarikatları konuşur. Şiraz önlerinde karşılaştığı büyük Şair Hâfız'a: "Hint güzelin yanağındaki bir bene, benim göz bebeğim olan Buhara ile Semerkant'ı sen nasıl verirsin?" diye sorar.

Ve bir gün de Bâğ-ı Dil-Küşâ'da (gönül çelen bahçe) İspanyol elçi Clavijo'yu kabul ederek, görkemli bir ziyafet verir ve Avrupa'daki gelişmeleri öğrenmeye çalışır.

Sultaniye'den gelen ulak, Mardin önlerinde konakladığı sırada, eşi Saray Mülk Hanım'dan Timur'a bir müjde getirir: Oğlu Şahruh ile Çağatay soylularından eşi Gevherşâd Hanım'dan bir torunu olmuştur. Adını Uluğ Beg (Büyük Bey) koyarlar.

Dedesinin ideallerini hayata geçirmeye çalışan Uluğ Bey, Semerkand'ı onun isteğine uygun olarak dünya bilim, düşünce ve sanatının merkezi haline getirir. Registan meydanında, kendi adını taşıyan medreseyi, mescidi ve hankâhı inşa ettirir. Sarayının hemen yanında 48 metre çapında üç katlı bir rasathane kurduran Uluğ Bey, altmış yetmiş kişilik bir bilim ordusuyla birlikte "Zic-i Gürgâni", ya da "Zic-i Uluğ Beg" diye bilinen astronomik tabloları hazırlar.

Timur'un üçüncü göbekten torunu Babür, Delhi Sultanı'nı yenerek Hindistan'ı fetheder. Onun oğlu Ekber ise Hindistan'daki bütün dinleri birleştirerek "Din-i ilâhî" adıyla yeni bir din kurma sevdasına düşer.

Bu hayalî projesi başarısızlıkla sonuçlanan Ekber'in oğlu Şah Cihan, çok sevdiği eşi Mümtaz Mahal için, başkenti Agra'daki Yamuna Nehri'nin kenarına dünyanın yedi büyük harikası arasında yer alan Tac Mahal'i inşa eder.

Buhara asıllı bir Türk olan Tolun, Halife Me'mun'un emrine girip, onun oğlu Ahmed Mısır'a sultan olur ve Tolun Oğlu Devleti'ni kurar. Onun ardından Mısır Sultanlığı, Ferganalı bir hükümdar ailesine mensup olan İhşitoğullarının (Tuğaç oğlu Muhammed) eline geçer.

Kafkasya'dan Mısır'a getirilen köleler (Memlûkler), Eyyubi Hanedanı'na son vererek kölelikten sultanlığa yükselirler. Sultan Baybars, Bağdat katliamından kurtulan Abbasi soyundan birini halife ilan ederek hilafetin devamını sağlar. Sultan Baybars, Batını İsmaili Fatimi güçlerini temizler; Haçlı kontluklarını ortadan kaldırır ve Anadolu'daki Ermeni egemenliğine son verir.

Memlûkler, tarihte ilk kez Ayn Calut zaferiyle Moğolları yenerek, bir daha hiç dönmek üzere Anadolu ve Suriye'den kovarlar.

Memlûkler, Kahire başta olmak üzere Mekke, Medine, Şam, Halep ve Güney Anadolu şehirlerini birer birer muhteşem abidelerle donatırlar. Ali Şah, Şiraz'ı abidelerle süsler. Büyük

Tac Mahal, Agra, Hindistan

Çöl'ün (Kevir) dibinden akan sular, Şiraz'ın bahçelerini yeşil bir cennete çevirir. Şiraz'da Şeyh Sâdî'nin türbesindeki balıklar, lirik şair Hâfız'ın kabrindeki güller, İran'ın efsanelere karışmış güzelliklerini anlatmaya devam eder.

Maveraünnehir bölgesine hâkim olan Şeybaniler, Afganistan'dan Batı'ya giden kervan yollarını kontrol altına alırlar. Kırgızlar, Doğu Türkistan'dan Batı'ya ilerlerken Kuzey Sibiryâ'dan gelen Kalmuklar, Rusya düzlüklerine dağılırlar. Türkmenler Orta Asya'ya; Doğu Türkistan beyleri Tanrı Dağları'na, Yarkent'te, Kaşgar'a hâkim olurlar.

Erdebil Dergâhı'nın şeyhi Safiyyüddin'in oğlu İsmail, Tebriz'i, Safevi hanedanının başkenti yaparak Şah İsmail adını alır. Safevi ailesinden Şah Abbas, cihanın yarısı olarak nitelenen başkent İsfahan'ı, Meydân-ı Şâh, Mescid-i Şâh, Ali Kapu Sarayı, Çehel Sütûn (Kırk Sütûn) Köşkü, Sîv-ü Seh (33 gözlü) Köprüsü ile süsler.

Afşar Türklerinden Nadirşah Safevi iktidarına son verir ve İran'ın yeni başkentini Meşhed'e taşır. Orta Asya'nın uçsuz bucaksız steplerinde Astrahanlar; Harizm, Amu Derya çevresinde Hive hanları; Sırderya ve Fergana boylarında Hocend hanları ve Moğol soyundan gelen Kazak hanları; Buhara ve çevresine Özbek hanları; tarım havzasında Çağatay hanları at koşturarak Türklerin gücünü devam ettirmeye çalışırlar.

Söğüt'te bir uç beyi olan Kara Osman Bey, rüyasında, göğsünden bir ulu çınarın çıktığını görür. Rüneyi yorumlayan Şeyh Edebali, göğsünden çıkan ulu çınarın, kendi soyundan gelenler tarafından kurulacak büyük bir devlete işaret olduğunu bildirir. Onun oğlu Orhan Gazi, Nilüfer Hatun'la evlenir; Bursa'yı alarak Bizans'ın korkulu rüyası haline gelir. Süleyman Paşa, Çanakkale Boğazı'nı geçerek Osmanlı sancağını Avrupa kıtasına taşır. Kosova'da şehit düşen Murad-ı Hüdâvendigâr'ın ardından Yıldırım Beyazıt, Niğbolu Meydan Muharebesi'nde Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratır.

Maraş'tan Edirne'ye gelin gelen Dulkadirli Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun II. Murad'a, geleceğin Fatih'ini armağan eder. Manisa'da babasının ölüm haberini alan Mehmet Çelebi (Fatih Sultan Mehmet), Edirne'ye gelir ve ezeli şehir Konstantiniyye'yi fethetmenin planlarını yapar. Halil Paşa, Saruca Paşa, Zagnos Paşa beş bin işçiyle birlikte altı ayda Rumeli Hisarı'nı bitirirler. Toplar dökülür, kuşatma başlar. Amansız bir mücadele sonucu, 29 Mayıs 1453 sabahı Konstantiniyye düşer. Yirmi üç yaşındaki Mehmet Çelebi, Peygamber'in müjdesine nail olarak "Fatih Sultan Mehmet" unvanını alır.

Ayasofya - İstanbul, Türkiye

Amasya'da Yeşil Irmak kıyılarında büyüyen Şehzade Selim, İstanbul'da Boğaz kıyılarında farkına dahi varılmayan Safevi tehdidini yakından görür. Doğu'dan gelen bu tehdidi Çaldıran Ovası'nda ortadan kaldırdıktan sonra, ona destek veren Memluk ordularını da Ridaniye'de yenerek Mısır'ı fetheder ve hilafetin merkezini İstanbul'a taşır.

Babasının vefatını yirmi altı yaşında Manisa'da haber alan rakipsiz Şehzade Süleyman, çabucak İstanbul'a gelir ve bir cihan imparatorluğunun başına geçer. Sultan Süleyman, padişahlığının birinci yılında Belgrad'ı fetheder. Saint Jean şövalyeleri, bir yıl sonra Rodos'un anahtarlarını genç hükümdara teslim etmek zorunda kalırlar. Ardından Macaristan içlerinde ilerleyerek Budin'i fetheder. Artık sıra Viyana'ya gelmiştir. Uzun süren bir kuşatmadan sonra geri dönen Muhteşem Süleyman, sonunda beyaz atının üstünde Mohaç Ovası'na gider ve gazâ meydanında ruhunu Allah'a teslim eder.

Sultan Süleyman yıllarca iktidarın, ihtişamın, kanun ile cihana hükmetmenin doyulmaz hazzını yaşar. Tarihi şiirleştiren düşünür Şeyhü'l-İslâm ve Müftî's-Sekaleyn Kemâl Paşa-zâde Şemseddîn Ahmed; bir devre adını yazdıran fıkıh bilgini Şeyhü'l-İslâm ve Müftî'l-Enâm Ebussuûd Efendi, onun "Kanuni" unvanıyla ölümsüzleşmesini sağlarlar.

Mimarbaşı Sinan Ağa, onun adına imparatorluğu, bir baştan bir başa camiler, çarşılar, pazarlar, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, külliyeler ve bini aşkın dev abideler ve altın kubbelerle donatır.

"Baki kalan bu kubbede hoş bir sada imiş" diyerek büyük şair Bâkî, onun cihanı tutan âvâzesini mısralara nakşetti.

Osmanlı hanedanı, Kanuni'den sonra bir daha o çapta bir hükümdar çıkaramasa da yirminci yüzyıla kadar, büyük bir dünya gücü olarak dört yüzyıl daha üç kıtadaki hâkimiyetini sürdürür.

QR kodu okutarak veya www.medeniyetbilinci.com adresinden
1.Bölüm | Medeniyet Nehri Belgeselini Seyredebilirsiniz.

I. BÖLÜM

MEDENİYET NEHRİ

Türkiye’de bulunan Nemrut Dağı, Fırat Nehri’ne tepeden bakar. Buradan görkemli bir Mezopotamya manzarası görülür. İnsanlığın doğduğu dönemde Fırat ile Dicle nehirlerinin arasındaki bu bölge, uygarlığın beşiğiydi. Nemrut Dağı’nın tepesindeki insan yapısı devasa bir höyüğün altında Kral Antiokhos’un iki bin yıllık mezarı vardır. Antiokhos, Yunan ve Pers asıllıydı. Her iki ecdadının onuruna mezarının iki yanına Yunan ve Pers tanrılarının dev heykellerini yaptırmıştır. Yunan tanrıları Zeus ve Herakles Batı’ya, Yunanistan’a doğru bakar. Pers tanrıları Oromastes ve Vahang Doğu’ya, Pers topraklarına doğru bakar.

Fırat Nehri, Türkiye Sınırları

Antiokhos’un bu büyük anıtı, Doğu ve Batı kültürünün sentezini simgeler. Mezopotamya’ya tepeden bakan Nemrut Dağı’ndaki konumu da birçok kültürün katkısına borçlu olduğumuz uygarlığımızın doğum yerinin bu iki nehrin arasındaki topraklar olduğunu bize hatırlatır. On iki bin yıl önce üst Mezopotamya ovalarında dolaşan avcı toplayıcılar harika bir şey yaptılar. Göbeklitepe’de durdular ve yerleştiler. T şeklinde büyük taş sütunlar inşa etmeye başladılar. Bugüne kadar keşfedilen insan yapımı ilk heykeller.

Buranın arkasında taş devri sanatından çok güzel bir örnek var. Üzerindeki yüksek kabartmada, dişlerini gösteren yırtıcı bir hayvan, belki de bir eopar ve bir hayvan ölüsü tasvir edilmiş. Altında da bir Yaban domuzunun düz kabartması var. Göbeklitepe çok önemli bir keşiftir. Bu anıt, insanoğlunun tarım yapmak için kalıcı olarak yerleşik düzene geçmeden iki bin yıl önce, o zamana göre çok gelişmiş bir toplum yapısına sahip olduğunun göstergesidir. İnsanoğlunun medeniyete giden uzun yolculuğunun, daha önceden bilinmeyen ilk bölümünün keşfinin burada, Yakındoğu’da yapılması büyük önem arz eder.

Bu hikâyenin bir sonraki bölümü, insanoğlunun yolculuğundaki ikinci adım, yine bu civarda, Konya yakınlarındaki Çatalhöyük’te atılmıştır. Yakındoğu, insanoğlunun yerleşik düzene geçip çiftçilikle uğraşmaya başladığı ilk yerdir. Tarım buradan doğunun büyük nehirleri boyunca yayıldı. Altı bin yıl önce inşa edilen medeniyetin ilk şehirlerinin kalıntıları Fırat Nehri’nin kıyılarında uzanmaktadır. Medeniyet antik doğunun ilk şehirlerinde ortaya çıkmıştır. İnsanlığın en önemli buluşlarından biri olan yazı da burada keşfedilmiştir. Ve günümüz Irak

topraklarında yer alan Babil, antik şehirlerin en büyüğüydü. Bir zamanlar şehrin girişlerinden biri olan ve şu an Berlin Bergama Müzesi'nde yeniden inşa edilip sergilenen İhtar Kapısı, erken dönem uygarlıklarında ulaşılan zenginlik, yaratıcılık ve sanatsal zevk seviyesinin güzel bir anımsatıcısıdır. Babilli astronomlar dünyanın ilk bilim adamlarıydı. Yüzyıllar boyunca yıldızları, tutulmaları ve ekinoksları sistematik olarak kaydettiler. Bize bir dakikada altmış saniyeyi, bir saatte altmış dakikayı, bir yılda 360 günü ve bir çemberde ve gökyüzünde 360 dereceyi verdiler.

Doğu'nun antik çağa ait bilgi birikimi, Milet ve Bergama gibi şehirler aracılığıyla Batı dünyasına taşınmıştır. Anadolu'daki bu Antik Yunan kolonileri, Doğu fikirlerinin Batı'ya aktarılmasında anahtar rol üstlenmişlerdir. Milet'teki bir tapınakta yakın zamanda yapılan keşifler, dinî fikirlerin Doğu'dan Batı'ya nasıl iletildiğini göstermektedir. Gelişen uygarlığın en önemli anahtarlarından biri din olgusudur. İsrail'in kuzeyinde yapılan kazılarda bulunan ilkel heykelcikler, bize ilk kutsal varlıkların örneklerini vermektedir. Sonrasında dünyanın ilk kentlerini kuran Sümerler, şehirlerinin kalbine ibadet edenlerin heykelleriyle dolu tapınaklar inşa ettiler ve Yunanlar tarafından benimsenen ilk tanrılar panteonunu oluşturdular.

Nil Nehri, Kahire yakınları

Üç büyük dinin kutsal metinlerine göre, Tanrı'nın yeryüzüne indirdiği ilk insan olan Hz. Âdem ile birlikte ilk din de başlamıştır. Hatta Müslümanlar, bu dinin, tek tanrı inancını ön gördüğünü ve adının da İslam olduğunu kabul ederler. Fakat zamanla insanlar tek tanrı inancını bırakarak çok tanrıcılığı benimsemişlerdir. Sonunda, bir kişi geldi ve bütün dünyaya hâkim tek tanrı inancını sarsılmaz bir şekilde yeniden temellendirdi. Bu kişi, Aşağı Mezopotamya'dan kalkıp binlerce kilometrelik yol katederek Yukarı Mezopotamya'ya, oradan da Kenanlıların diyarı Filistin'e gelip yerleşen Hz. İbrahim'di. Onun inancı, Doğu'nun dünyaya sunduğu en büyük hediyelerden biri olacaktı. Hz. İsa'nın Kudüs'te haça gerilmesinden itibaren havarileri, Roma İmparatoru Konstantin'in imparatorluk topraklarında Hristiyanlığı resmî din olarak kabul edişine kadar olan üç yüzyıllık yıllık süreçte, Monoteizm fikrini Doğu'da, yavaş yavaş yaymışlardır. Hristiyanlık, Doğu'da büyük bir güç olmaya devam etmiştir. Konstantinopolis'teki Ayasofya, bin yıl boyunca Hristiyanlık âleminin en büyük katedrali olmuştur.

Milattan sonra 610 yılında, Hz. Muhammed (SAV), tek başına ibadet etmek için Mekke şehrine yukarıdan bakan Nur Dağı'na çıktı. Cebrail (as), Hira mağarasında Hz. Muhammed'e (SAV) ilk vahyi getirdi: "Oku. Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir damla pıhtıdan yarattı. Oku. Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle yazmayı öğretti, insana bilmedikleri şeyi öğretti". Bu vahiyle, Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberlik görevi başlamıştır.

İslamiyet, Arabistan'daki kabileleri bir sancak altında birleştirdi. İslam, sadece o Ortadoğu'yu değil, dünyanın geri kalan kısmını da dönüştürmüştür. Hz. Muhammed'in (SAV) çağrısını ilk kabul edenler, önce Medinelilerdi.. Daha sonra Mekke'de Hz. Muhammed, (SAV) İbrahim Peygamber'in mabedi olan Kabe'yi Allah adına geri aldı.

İslamiyet Arap kabilelerini bir araya getirdi, ortak bir inanç ve amaç vererek küresel güç olmalarını sağladı. Milattan sonra 632 yılında, Hz. Peygamber'in (SAV) vefatından iki yıl sonra, İslam orduları, Bizans İmparatorluğu'na ait Suriye eyaletinin başkenti Şam'ı ele geçirdiler. İslamiyet, şehrin kaderini her ne kadar sonsuza dek değiştirse de kentte ve insanların hayatında değişen fazla bir şey olmadı.

Emevi Hanedanlığı tarafından yapılan en önemli İslami anıtlardan biri, Emevi Camii'nin tarihi incelenirse, bunun kanıtı göz önüne serilebilir. Prof. Dr. Tallal el-Akili: "Cami burada, Doğu tarafında ve Kilise, Batı tarafındaydı. Ve hem Hristiyan hem de Müslüman Şamlılar Güney kapısından beraber girip kendi ibadet yerlerine giderlerdi. Müslümanlar, sola; Hristiyanlar, sağa. Bu durum yetmiş yıl kadar sürdü".

Ganj Nehri, Indus Vadisi

Dinsel ve kültürel hoşgörü Müslüman Arapların Şam'daki yayılışlarının karakteristik özelliği idi. Bir sonraki hedefleri Kudüs olacaktı. Musevilerin ve Hristiyanların kutsal şehri kansız şekilde fethedildi. Hristiyanların, kiliselerini muhafaza etmelerine ve de Romalılar ve Bizanslar tarafından şehirden sürülen Yahudilerin geri dönmesine müsaade edildi. Ve artık Müslümanlar, Hz. Muhammed'in (SAV) göğe yükseldiğini, yani Mirac'a çıktığını kabul ettikleri noktada ibadetlerini yerine getirebileceklerdi. Ve bu yere, bir mabet inşa ettiler. Günümüzde, burayı, Kubbetü's-Sahra olarak adlandırıyoruz. Hz. Peygamber'in (SAV) mesajını bütün dünyaya anlatma ve imparatorluğun zenginliklerinden faydalanma isteğinden güç olan Müslümanlar, hızlı şekilde yayılmaya devam ettiler. Sadece bir yüzyıl

içinde bu genç din, Orta Asya'dan Hindistan'a uzanan, Ortadoğu'dan Kuzey Afrika'ya ve oradan Batı'ya, Atlantik'e kadar ulaşan çok büyük bir bölgeye yayılmıştı. Fas kıyılarından yalnızca 8 mil uzaklıktaki İspanya, İslamiyet'in yeni sınırı olacaktı. Müslüman ordusu 1.300 yıl önce, Güney İspanya'yı fethetti ve Endülüs Emevi Halifeliği, Kordoba (Kurtuba) şehrini başkent yaptı.

Prof. Dr. Juan Souto: "Bu cami, doğudaki camiler gibi inşa edilmek zorundaydı. Dolayısıyla büyük Şam Camii, Şam'daki Emevi Camii ve Kudüs'teki el-Aksa Camii'nin bir birleşimi oldu."

İslamiyet'in yayılışının hızı ve bunun göreceli olarak kolay bir şekilde gerçekleşmesi olağanüstüydü. Bu, "Medeniyet Nehri"nin Batı'ya doğru akmaya devam etmesini sağladı.

Milattan sonra 5. yüzyılda, Barbarlar, Roma'nın ihtişamına son vermişlerdi. Batı'daki klasik uygarlık bir şiddet dalgası içine sürüklenmiş ve Avrupa karanlık çağa girmişti. Roma'nın yıkılışıyla, Batı Avrupa komple bir şehir hayatı kültürünü, Antik Yunan felsefesiyle olan bağına kaybetti.

Avrupa, MS 1000 yılında, bir yol ayrımına girdi. Karanlık Çağ'dan çıkmaya başlayan, fakat hâlâ Rönesans'ın özgüveninin yüzlerce yıl uzağında olan bir kültürdü. Bilginleri manastırlara kapanmış, entelektüel hayatları da oldukça kısıtlanmıştı.

MS 750 yılında Abbasi Hanedanlığı, Dicle Nehri'nin kıyılarında yeni kent inşa etti. Onlar bu şehri, "Medînetü's-Selâm" olarak adlandırdı. Fakat kısa bir sürede, yerel adıyla anılmaya başlandı: Bağdat. Abbasiler, Bağdat'ta Beytül-Hikme (Bilgelik Evi) adını verdikleri bir enstitü kurdular. Himayelerinde, Yunan felsefesine ait büyük eserler Arapçaya tercüme edildi. 9. yüzyılda Aristo, Batlamyus, Galen ya da Öklid'in eserlerini okumak istediğinizde bunu Avrupa'da gerçekleştiremezsiniz.

Prof. Dr. Peter Adamson: "Bilim ve felsefeyle ilgili aktivitelerin çoğu, Arapça konuşulan dünyada ve bu dönemde özellikle Bağdat'ta gerçekleştirilmekteydi."

Fakat İslam dünyasındaki bilginler, sadece Antik Yunan eserlerini tercüme etmekle ve iletmekle kalmıyorlardı. Onların mantıksal sorgulama fikrini alıp kendi parlak bilimsel çıkarımlarını eklemişlerdi. Bu süreç, bir Fatımi şehri olan Kahire'deki el-Ezher Camii'nde en üst seviyeye ulaşmıştı. el-Ezher, sadece bir ibadet yeri olmakla kalmayıp, eğitim merkezi olmuştur. Burası, dünyanın ilk üniversitesi olarak anılmaktan gurur duymaktadır.

Dr. Ahmed Ragab: "Ortaçağ boyunca, burada, bağdaş kurmuş profesörleri ve çevrelerinde onları dinleyen öğrencileri görebilirdiniz. Belirli konuları açıklıyorlar ya da belirli kaynakçalar üstünde ders veriyorlardı."

el-Ezher'deki sütunların altında ders verenlerden biri de İbnü'l-Heysem'di. O, modern optik biliminin kurucusu olan dâhidir. İbnü'l-Heysem, günümüzde ışığın davranışını anlamak için kullandığımız temel prensipleri keşfetmiştir. Galileo, Newton ve Einstein'dan yüzyıllar önce İbnü'l-Heysem, deneysel bilimi uyguluyor ve Batı'da hâlâ anlaşılmamış gizemleri çözüyordu. Bilimin diğer dallarında da hikâye aynı şekilde etkileyiciydi. Modern kimyayı İslam bilimcileri kurmuştu. Günümüze ulaşan mirasları arasında, "Simya", "İmbik", "Alkol" ve "Alkali" gibi kavramlar var. Matematikçiler, cebir ve trigonometriyi geliştirmişti. Astronomlar, Ay'ın kraterlerini isimlendirip gezegenlerin yörüngelerini çıkarmışlardı.

San Nehir, Çin

İslamiyet, altın çağına girerken, Doğu'da, İslam'ı kucaklamaya ve Batı'ya doğru akan medeniyet nehrine katkıda bulunmaya hazır yeni bir güç yükseliyordu: Türkler. Orta Asya steplerindeki yurtlarından Doğu'ya ve Batı'ya doğru at sırtında ilerleyip Çin ve İran etkilerini özümsemişler, İslamiyet'i kabul ederek kendilerine has bir kültür yaratmışlardı.

Selçuklu Türkleri, 11. yüzyılda Anadolu'nun içlerine ulaştılar. Anadolu'da ilerleyen Selçuklu Türkleri, Bizans İmparatorluğu'nun içlerine yayılıyordu. Ancak oldukça etkili olan bu at sırtındaki fırtına, sadece yıkıcı olan bir güç değildi. Başkentleri Konya'da, en mükemmel

noktaya ulaşan kültürler arası etkileşim konusundaki tecrübeleri ve İslami inançları onları, çok yönlü ve hoşgörülü insanlar haline getirmişti. Selçuklu Sultanlığı'nda, Hristiyanlarla Müslümanların nasıl kaynaştığına dair etkileyici bir örnek, yüzyıllardan beri Anadolu'da Hristiyanlığın merkezlerinden biri olan Kapadokya'da görülebilir.

Seyhun Nehri, Türkistan

David Bachart: "Burada çok dikkat çekici bir şey var. Kapadokya'da da Türkiye'de de buna benzer başka hiçbir şey yoktur." Bu yedi yüzyıllık yıllık fresk, Türk hayat tarzını benimsemiş ve Sultan II. Mesud için çalışmış Selçuklu kıyafetleri giyen fakat Hristiyan bir yöneticiyi resmediyor. Selçuklu Anadolu'sunda Hristiyanlar ve Müslümanlar bir arada yaşıyorlardı. Bu topraklarda kesin bir din ve ırk ayrımı yoktu. Buralar, kültürlerin kesişim noktasıydı. Fakat Doğu ve Batı dünyaları, bu sırada büyük bir çatışma içine de girmek üzereydi. Haçlı savaşçılarının ve rahiplerinin arasında farklı amaçlar taşıyan, aydınlanma peşinde koşan,

Doğu'ya sürüklenen seyyahlar da vardı. Bu topraklara ulaştıklarında, kendilerinininkinden fersah fersah ileride Usturlap gibi son teknolojiyi ve bilimsel aletleri kullanan bir entelektüel dünya buldular.

Dr. Giorgio Strano: "Bu, zamanına göre çok şaşırtıcı bir alettir. Çünkü aynı zamanda bir hesap makinesi işlevi görür. Sadece gözlemsel bir alet değildir. Bu alet hakkındaki belgelerde elli veya altmış fonksiyon bulabiliriz."

Orijinal İslam bilimi ve Arap araştırmacılar tarafından korunup tercüme edilen daha eski eserler, artık Avrupa'ya akmaya başlamıştı. Bu sayede Avrupa, uzun süren entelektüel uykusundan uyandı. Haçlı seferleri üç yüzyıllık mücadeleden sonra nihayete erdi. Selahattin, Kudüs'ü geri aldı ve Memluk Sultanı Baybars, Haçlıları güçlü kalelerinden çıkardı. Kutsal savaş bitmişti ve "Medeniyet Nehri" Doğu'dan Batı'ya akmaya devam ediyordu.

Konstantinopolis, 1453. Eski dünya, yerini yenisine bırakmak üzere. Gururlu Bizans İmparatorluğunun bir zamanlarki başkenti, yeni ve kuvvetli bir gücün eline geçmek üzere. Beş yüzyıl boyunca hüküm sürecek ve Doğu'dan gelen kültür akışını yenileyecek bir hanedanlık: Osmanlılar.

Olağanüstü ve etkisi büyük hanedanlığın hikâyesi, Anadolu'da Bilecik ve Bursa civarında başlamıştı. Bursa, onların ilk güç merkeziydi.

Osman Gazi'nin büyük Osmanlı rüyası, vârisi Osmanlı Padişahı II. Mehmet tarafından gerçeğe dönüştürülecekti. II. Mehmet'in ordusu, Konstantinopolis'i, elli iki gün boyunca kuşattı ve 25 Mayıs 1453'te bu ezeli kenti fethetti.

Fatih Sultan Mehmet, zaferini mühürlemek için doğrudan eski Bizans şehrinin ruhani merkezi Ayasofya'ya gitti. Yani Kutsal Bilgelik Kilisesi'ne. Yeni gücünü sağlamlaştırmak için Fatih, Konstantinopolis'i yeniden inşa ettirdi. Zamanla şehir yeni bir isimle anılmaya başlandı: İstanbul. 16. yüzyılda Sultan Süleyman döneminde imparatorluk üç kıtaya yayılmıştı: Asya, Afrika ve Avrupa. Osmanlı egemenliği hem Müslüman hem de gayrimüslimlere refah sağladı. Göreceli bir barış getirdi. Osmanlı altın çağı zirveye ulaşırken İstanbul, Paris'in beş katı oldu ve dünyanın en büyük şehri haline geldi.

Sultan'ın Topkapı Sarayı'ndaki tahtı dünyanın en itibarlısıydı. Sultan Süleyman'ın sarayının ihtişamı, Batı'da ona "Muhteşem Süleyman" unvanını kazandı. Süleyman, büyük bir mimar, Sinan'ı, İstanbul'un en yüksek ve en büyük camii inşa etmekle görevlendirdi: Süleymaniye Camii. Osmanlı İmparatorluğu, zirvesinde, Fas'tan Erivan'a ve Medine'den Viyana kapılarına kadar uzanıyordu. Fakat sınırları içerisinde refah ve güven içinde yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, adım adım dinamizmini kaybetti.

Sanayi Devrimi'yle birlikte ekonomik güç dengesi Batı'ya kaydı. Avrupa devletleri Uzakdoğu, Hindistan ve Amerika'ya giden deniz ticaret yollarının kontrolünü ele geçirmişti. Osmanlı güç kaybediyordu. Milliyetçilik etkisini göstermeye başlamıştı. Savaşlarla büyük yıkıma uğramış imparatorluğun haritası yeniden çizildi. İmparatorlukta köklü reformlar yapılması kaçınılmaz hale gelmişti. II. Mahmud'un hızlıca girdiği reformla Abdülmecid'in Topkapı Sarayı'nın bahçesinde ilan ettiği Tanzimat Fermanı'yla birlikte, hem aleniyet hem de resmiyet kazanmıştı. Sultan II. Abdülhamid, sarayına ve sarayın temsil ettiği Batılılaşma anlayışına karşı çıktı. Onun yerine İslam birliği fikrini güçlendirmeye çalıştı.

Geçtiğimiz son yüzyıl, dünya tarihinde çok etkileyici ve büyük öneme sahip değişikliklere şahitlik etti. Çanakkale'de gösterilen kahramanlığa rağmen Büyük Savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen sonu oldu. Fakat küllerinden dinamik bir ulus devlet doğdu: Türkiye Cumhuriyeti. İmparatorluktan Cumhuriyet'e uzanan yolda hızla ilerleyerek sosyal ve ekonomik kalkınmasını tamamlamaya çalışan Türkiye, bir kez daha geleceğe doğru yol alıyor ve öncülüğünü yaptığı "Medeniyetler İttifakı" girişimiyle, yeniden zengin uygarlık birikimini insanlığın gündemine taşıyor.

Recep Tayyip Erdoğan: "Birçok yerde yaptığım konuşmalarda belirttiğim gibi tarih boyunca, her toplum, insanlığın gelişimine kendine özgü katkılarda bulunmuştur. Tüm insanlığın ortak ürünü olan evrensel medeniyet, farklı kültürlerin ve dinlerin birbirleriyle sürekli etkileşiminin eseridir."

Amazon Nehri, Güney Amerika

II MEDENİYETLER ARASI ETKİLEŞİM

İslam Altın Çağı'ndan Avrupa Rönesansı'na
Medeniyetler Arası Etkileşim

Bağdat'ta
Beytül-Hikmet
Kütüphanesi'nde
kitaplar ve ders okuyan
öğrenciler

MEDENİYETLER ARASI GEÇİŞLER

Din, bilim, düşünce ve sanatın birleşiminden oluşan medeniyet, süreklilik ifade eder. İnsanlığın başlangıcından beri akıp gelen görkemli medeniyet ırmağının bugün bizi hayrete düşüren bir hızla ulaşması, yalnızca bir toplumun değil, bütün insanlığın ortak çabasının sonucudur.

Mezopotamya'dan kalkan bilim ve düşünce kervanı Mısır, Akdeniz çevresi, İran ve Hindistan üzerinden Anadolu'ya gelmiş; oradan da Yunan adalarına geçmiştir. Büyük İskender'in Hindistan seferi ile yeni bir sentez oluşturan Doğu ve Batı uygarlıkları, Helenistik dönem boyunca bütün dünyada egemenliğini sürdürmüştür.

İnsanlığın bilinen tarihinde üç büyük kültür ve medeniyet intikali ile karşılaşırız:

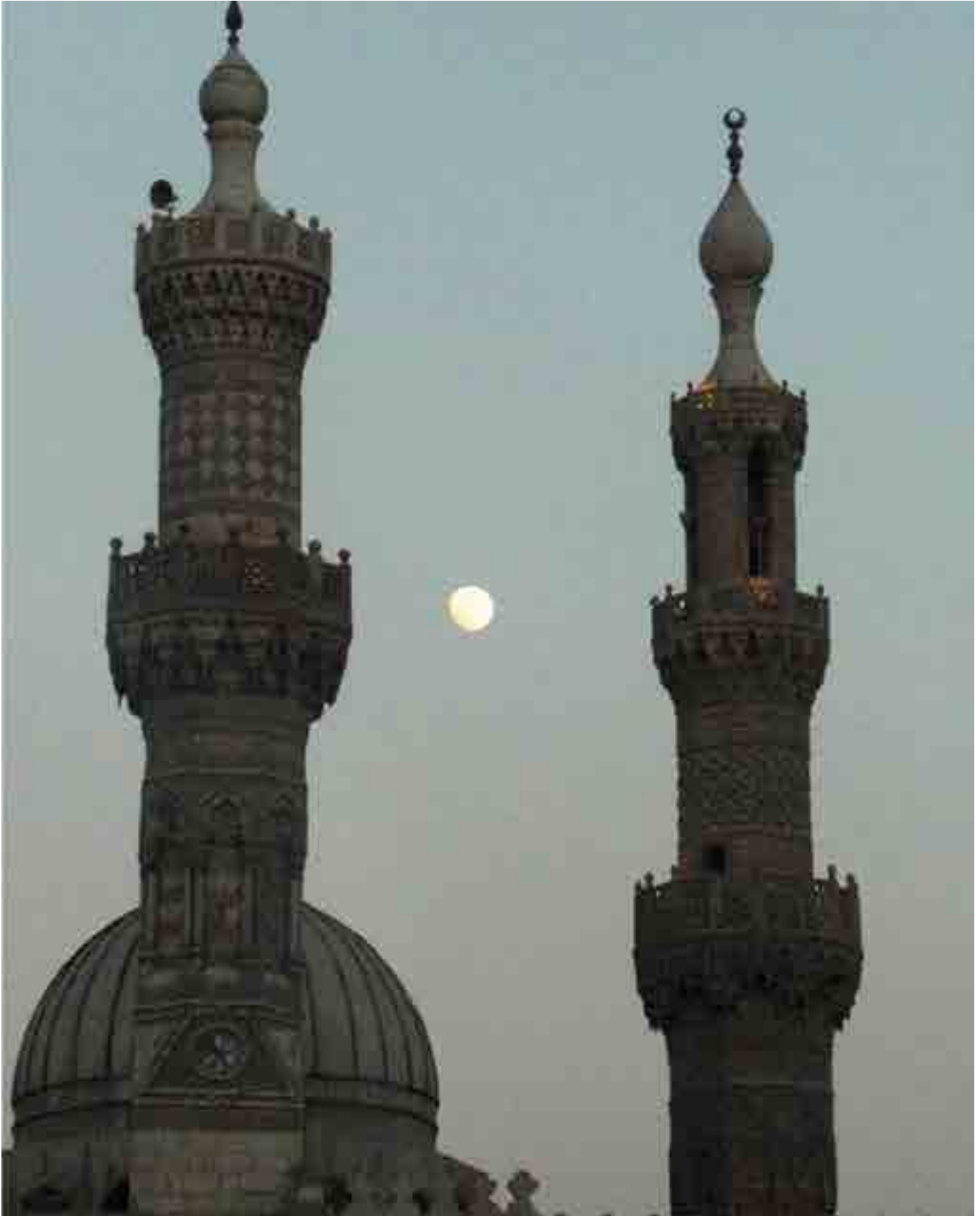
1. Bunlardan birincisi, MÖ 6-4. yüzyıllar arasında Batı Asya kıyıları ile Ege adalarında gerçekleşmiştir. Pythagoras'tan Platon'a kadar pek çok Grek düşünürü Antik Mısır, Mezopotamya, Hint ve İran düşüncelerini yakından tanıma imkânı bulmuşlar ve bunları kendi ülkelerine taşıyarak yeni ve özgün bir Grek düşüncesi meydana getirmişlerdir.

Geçen asırlarda olduğu gibi artık günümüzde Grek düşüncesinin, yalnızca Grek zekâsının ürünü ya da Grek Mucizesi'nin (*Miracle Grec*) sonucu olduğu şeklindeki anlayışlar değerini yitirmiş, bunun yerini "Grek düşüncesinin Antik düşüncelerin bir birleşimi" olduğu tezi almıştır.

2. İkinci büyük kültür geçişi ise 8. asrın başlarından itibaren Mısır, Mezopotamya, Hint ve İran düşüncelerinin ana ürünlerinin hemen hemen hepsinin Arapçaya tercüme edilmesiyle gerçekleşen geçiştir. Bu geçişte Müslüman-Müslüman olmayan pek çok kişi görev almış ve bunun neticesinde gerçekten özgün bir İslam düşüncesi ortaya çıkmıştır.

3. Nihayet üçüncü ve son büyük kültür geçişi de XI. asırdan başlayıp XIII. asrın sonlarına kadar devam eden Arapçadan Latince ve İbranice başta olmak üzere Batı dillerine yapılan tercümelemlerle gerçekleşmiştir.

Bu bölümde, İslam ve Batı Medeniyeti arasındaki ilişkiler babında medeniyetler arası etkileşim konusunu ele alacağız.

İslam Altın Çağı'ndan Avrupa Rönesansı'na

İslam ve Batı

Geleneksel "Hikmet" prensibinden hareketle insanlığın evrensel mirasına sahip çıkan Müslümanlar, 8. yüzyıldan itibaren Antik dünyanın entelektüel birikimini, İslam dünyasının ortak bilim ve kültür dili Arapçaya aktararak özgün İslam bilim ve düşüncesini şekillendirmişlerdir.

İslam düşüncesi; İslam'ın Allah, kainat, hayat, insan, ölüm ve ötesi hakkındaki telakkilerinin bir bütün olarak ifadesinden ibarettir. Bu telakkiler; fikrî, felsefî ve edebî türler halinde yazılı olarak ifade edilebileceği gibi musiki şeklinde sözlü; resim, hat, süsleme ve mimari gibi değişik kalıplar içerisinde de yorumlanabilir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bu düşünce sisteminin iki ana dayanağı var. Bunlardan biri Allah tarafından gönderildiği kabul edilen ilâhî mesaj, diğeri de bu mesajı esas alarak Müslümanların geliştirdikleri entelektüel birikimdir.

Müslümanlara göre, İslam düşünce sisteminin ilâhî kaynağı; melek aracılığıyla hem lafız hem de mana olarak Hz. Muhammed'e (SAV) indirilen Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Peygamber, Cebrail (AS) aracılığıyla aldığı bu ilâhî mesajı, çevresinde bulunan insanlara, onların anladıkları dil olan Arapça ile açıktan okuyup ilan etmiştir. Daha önce yeryüzüne inen vahiylerin uğradığı tebdil, tağyîr ve tahrîf akıbetine düşmemesi için onu bizzat kendisi vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.

Ayrıca onun dilinden bu ilâhî mesajı işiten müminler, gerek günde beş vakit kılmak mecburiyetinde buldukları namazlarında, gerekse başka vesilelerle yapmak durumunda oldukları ibadetlerinde onu okumak üzere ezberleyip sürekli tekrarlayarak Allah'tan geldiği şekliyle muhafaza etmişlerdir. Bunlara ek olarak, asırlardır İslâm dünyasının dört bir yanında yetişen hafızlar, Allah kelamı olan Kur'an-ı Kerim'i, dilden dile aktarmak suretiyle olduğu gibi günümüze ulaştırmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'in bizzat onun taşıyıcısı olan Hz. Peygamber (SAV) tarafından yapılmış yorumundan ibaret bulunan kavli, fiilî ve takrîrî şekliyle Sahih Sünnet de bu ilâhî kaynağın bir diğer ögesidir.

İslam düşüncesinin ikinci kaynağını ise, insan aklının etkinlikleri teşkil etmektedir. Yukarıda sözü edilen ilâhî mesajın temel verilerini göz önünde bulundurarak insan zihninin, mümkün olabilen bütün yetisini kullanıp Allah, kainat, hayat, insan, ölüm ve ötesi hakkında sağlıklı, doğru ve yeterli görüşler ortaya koyması, bu düşüncenin beşerî cephesini oluşturmaktadır.

Sami Efendi'nin hattı ile "Hikmetiin başı Allah korkusudur"
hadisi şerifi

İslam Medeniyetinde Anahtar Kavram: HİKMET

Bunu gerçekleştirirken Müslümanların dayandığı ana ilke hikmet kavramı olmuştur. Hikmet, dinî literatürde “İlim ve akılla gerçeği yakalama”; felsefî literatürde ise “Eşyayı olduğu gibi tanıma ve yerli yerine koyma” diye tanımlanmıştır. Dolayısıyla hikmet, peygamberler aracılığıyla bize ulaşan vahiy ile insan aklının çabaları sonucunda elde edilen bilginin birleşimidir. Kur’an-ı Kerim’e göre Allah, kendi katında bulunan yüce “Hikmet’i, dilediğine verir. Kime de Hikmet verilmişse, ona pek çok hayır verilmiştir.” (el-Bakara Suresi, Ayet, 269)

Başta Hz. Muhammed (SAV) olmak üzere bütün peygamberler hikmeti getirmişler ve öğretmişlerdir:

“Nitekim Biz, size, aranızdan bir Peygamber gönderdik. O, size, ayetlerimizi okur. Sizi kötülüklerden anıtır. Size Kitab’ı, Hikmet’i öğretir. Ve size bilmediklerinizi bildirir.” (el-Bakara Suresi, Ayet, 151)

Bunlar arasından özellikle Hz. Davud’a, Hz. Lokman’a ve Hz. Muhammed’e (SAV) hikmetin verildiği Kur’an-ı Kerim’de ismen zikredilmiştir:

“Allah, sana Kitab’ı ve Hikmet’i indirmiş, ayrıca sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah’ın, senin üzerindeki lütfu pek büyük olmuştur.” (en-Nisâ Suresi, Ayet, 113)

“Allah, Dâvûd’a, Mülk ve Hikmet verdi. Ve ona, dilediğinden öğretti.” (el-Bakara Suresi, Ayet, 251)

“And olsun ki Lokmân’a Hikmet’i verdik.” (Lokmân Suresi, Ayet, 12)

Kur’an-ı Kerim’in kendisinin de bütünüyle hikmeti anlatmak üzere gönderildiği bildirilmiştir:

“Bu (âyetler) Rabbinin sana vahyettiği Hikmet’lerdendir.” (İsra Suresi, Ayet, 39)

Kur’an-ı Kerim hem Hz. Peygamber’e (SAV) hem bütün müminlere Allah’ın yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırma emretmiştir: “Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde tartış.” (en-Nahl Suresi, ayet, 125)

Hz. Peygamber (SAV) de hadis-i şeriflerinde hikmet ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

“Hikmet, mü’minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır.” (Tirmizî, es-Sünen, 19; İbn Mâceh, es-Sünen, 15)

“Hikmet’i alınız, çünkü hikmette hayır vardır.” (Ed-Dârimî, es-Sünen, 34)

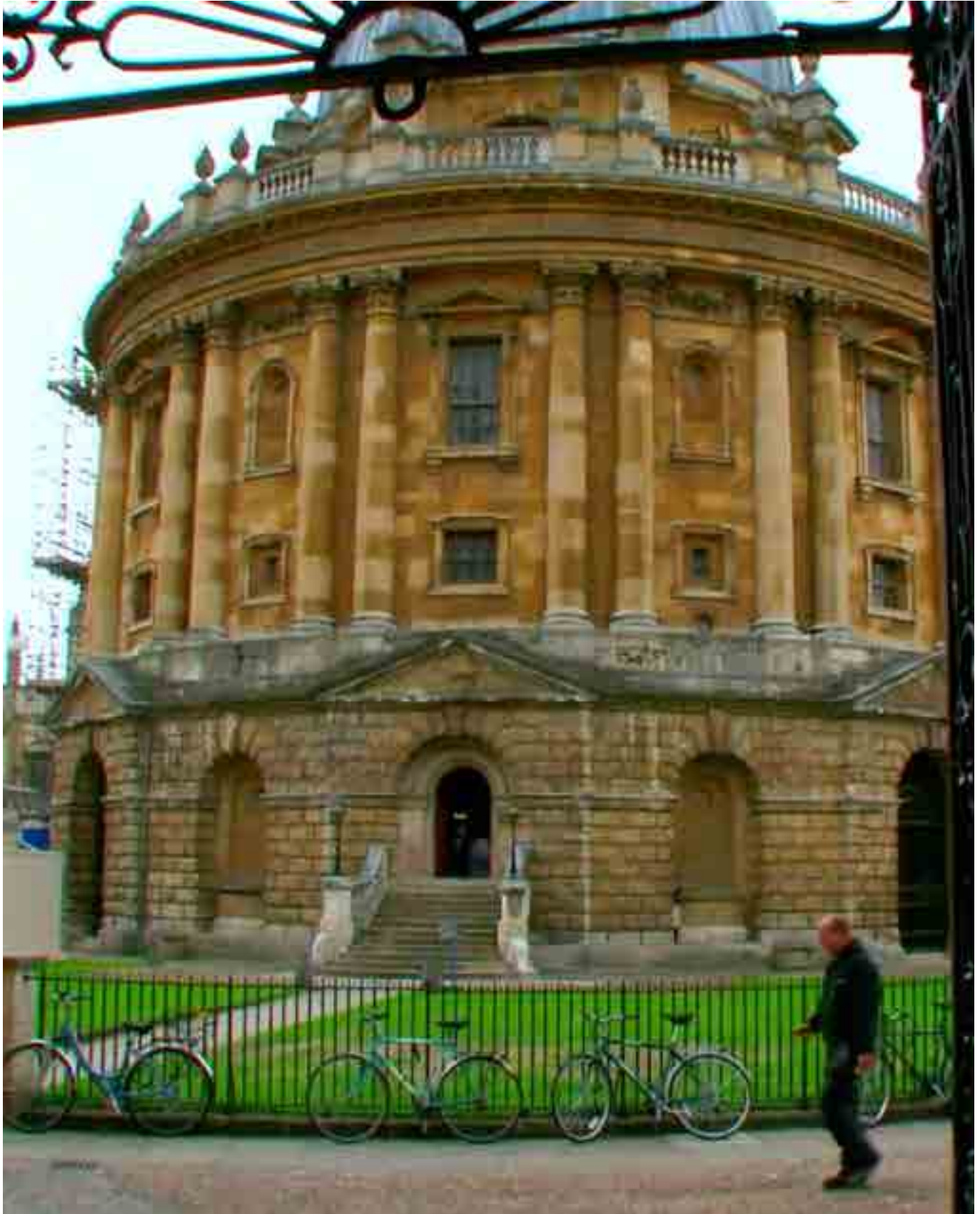
“Hikmet’li sözden daha değerli bir hediye yoktur.” (Ed-Dârimî, es-Sünen, 26)

Görülüyor ki hikmet kavramı, Müslümanların kendinden önce geçen kültür ve uygarlıklara yaklaşımlarında anahtar bir kavram olmuştur.

Emeviye Camii - Şam, Suriye

Buna göre İslam düşüncesinin, Kur'an ve Sahih Sünnet ile belirlenen özgün tarafı, doğrudan doğruya vahyin ürünü olduğundan, zaman ve mekân üstüdür. Hz. Peygamber'in (SAV) vefatından itibaren başlayıp gelişen ve tarihi İslam ile şekillenen yaygın bölümü ise, beşer zihninin ürünüdür. Beşer zihni, insanın varlık yapısıyla bağımlı olduğundan zaman ve mekâna göre sürekli değişip yenilenmeye açıktır.

Batı düşüncesi ise, Batı Avrupa'da geliştirilen düşünce sisteminin adıdır. Bu düşünce sisteminin üç önemli dayanağı var: Bunlardan biri, Aziz Pavlus tarafından şekillendirilerek Batı Avrupa'ya taşınıp kurumsallaştırılan Hristiyan dünya görüşüdür. İkincisi, Antik dünyadan devralınan Grek-Latin kültürüdür. Üçüncüsü de Batı Avrupa halklarının geçmişten devraldıkları millî ve ırkî hususiyetler ile renklenen geleneksel değerleridir.

İslam Düşüncesinden Batı Düşüncesine

Müslümanlar, Kur'an ve Sünnet'ten aldıkları ilhamla, din ve inanç farkı gözetmeksizin kendilerinden önce yaşayan insanların ürettikleri bilim ve kültür eserlerinin büyük bir bölümünü yakından tanıyıp değerlendirmeye çalıştılar. Böylece Antik kültür hazinelerini de içeren evrensel normlara uygun yeni bir düşünüş tarzı geliştirdiler.

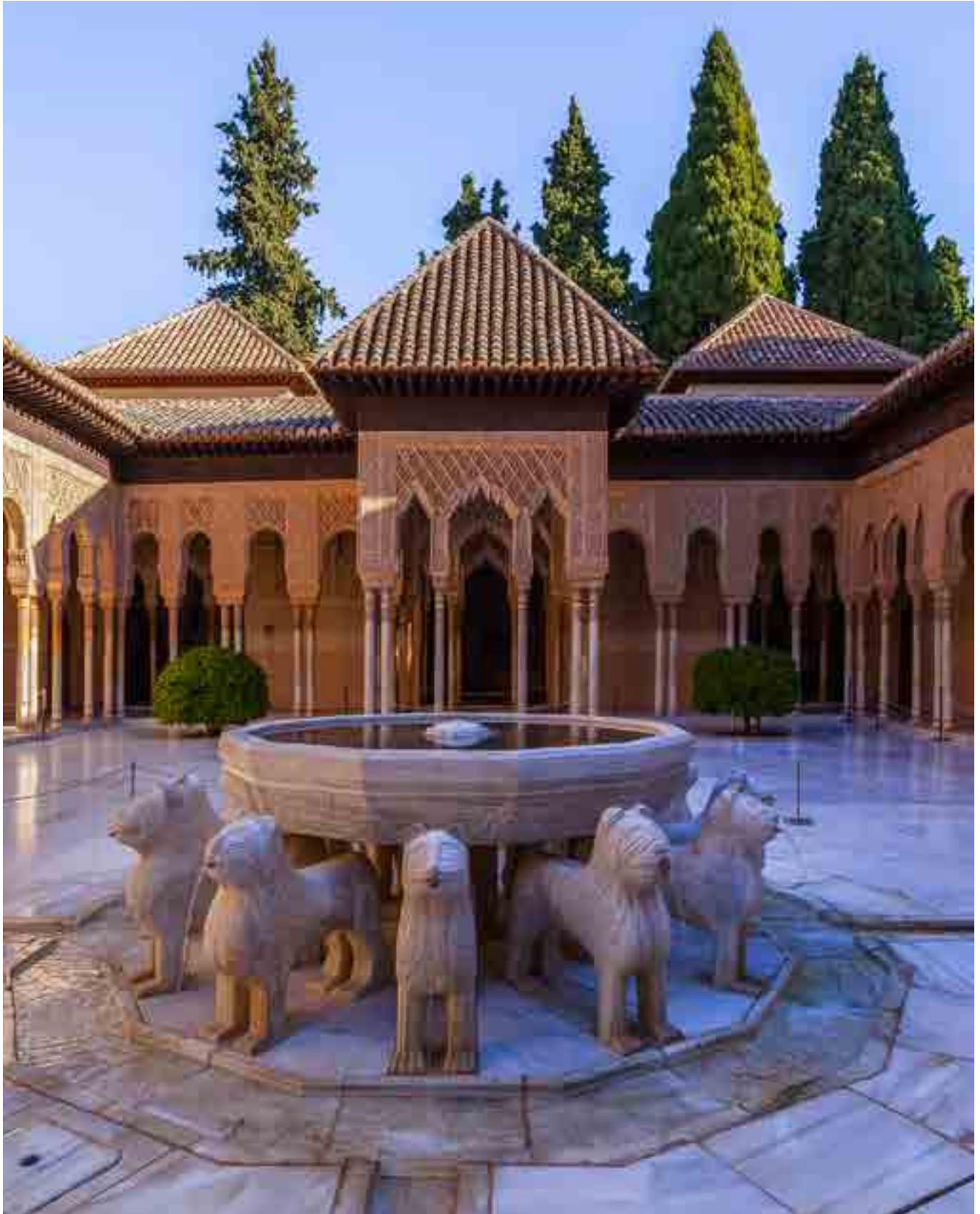
On ikinci yüzyılın başlarından itibaren insanlığın bilim ve düşünce mirasının hülasesi niteliğini kazanan İslam bilim ve düşüncesinin seçkin örnekleri, o zamanki Batı dünyasının ortak bilim ve kültür dili olan Latinceye ve İbraniceye tercüme edilmeye başlandı. Yaklaşık üç yüzyıl sürdüğü anlaşılan çeviriler aracılığıyla bu düşünce sisteminin özgün ürünleri Batı dünyasına aktarıldı.

Bu sayede uzun yıllar skolastik ve dogmatik düşüncenin dar kalıpları içerisinde sıkışıp kalan, bu nedenle de yaklaşık yedi asır Ortaçağ karanlığı diye adlandırılan karanlık bir dönemden geçen Batı dünyasında yeni bir entelektüel canlılık baş gösterdi. Katedral okulları ve üniversiteler kuruldu. Gittikçe yaygınlaşarak Avrupa kıtasını baştan başa kuşatan bu entelektüel dinamizm, modern Avrupa'nın oluşumunu sağlayan Rönesans ve Reform hareketlerinin ortaya çıkmasını sağladı.

Kısacası, onuncu yüzyıldan başlayarak on yedinci yüzyıla kadar devam eden uzunca bir süreçte İslam bilim, düşünce ve medeniyetinden Batı'ya aktarılan zengin birikim; modern Batı bilim, düşünce ve kültürünün oluşumunda önemli bir etken olmuştur.

Nitekim Avrupa Topluluğu da 1991 yılında aldığı 1162 sayılı "İslam medeniyetinin Avrupa kültürüne katkıları" başlıklı kararında, Avrupa'nın geçmişinde olduğu kadar bugününde de İslam'ın önemli katkıları olduğu vurgulanmıştır.

Müslümanlar bir yandan Antik düşüncenin temel kaynaklarını koruyup saklamışlar ve böylece insanlığın uzun asırlar boyunca biriktirdiği değerli hazineleri kaybolup gitmekten kurtarmışlardır. Diğer yandan da bu evrensel mirası, kendilerine özgü bir stil içerisinde İslam düşüncesinin özgün normlarıyla zenginleştirerek daha sonraki nesillere aktarmışlardır.

Batı, İslam Dünyasından Nasıl Etkilendi?

Endülüs, İslam kültür ve medeniyetinin filizlenip boy saldığı en önemli bölgelerden biri olduğu gibi hem Yahudiler hem Hristiyanlar hem de Avrupa'nın muhtelif ülkelerinden gelen Batılı öğrenciler için bir eğitim yuvası olmuştur. Burada yaşayan Yahudiler ve Hristiyanlar, kısa zamanda Arapça öğrenerek Araplar gibi yaşamaya ve düşünmeye başlamışlardı.

Toledo, 1085 yılında VI. Alphonso tarafından zapt edildikten sonra yaklaşık iki asır daha yazılı hukuk ve ticaret dili olarak Arapça kullanılmıştı. Hatta Mozarablar Latinceyi bile Arap alfabesiyle yazıyorlardı.

Castille ve Léon Kralı VII. Alphonso, bastırıldığı paraların bir yüzüne Arapça "Alfonso Emîrül-Katolikîn" (Katoliklerin Kralı Alphonso), diğer yüzüne "İmâmü Bîeti'l-Mesîhiyye" (Hristiyan Cemaatinin Reisi) ibaresini yazdırmıştı.

Kendisi de ünlü bir din adamı olan tarihçi Emanuelle Dufourck, bu dönemde Hristiyanlar arasında Müslümanları taklit modasının yaygınlığından bahisle şu bilgileri aktarmaktadır: "Yerli halk, galiplerin çok derin etkilerine maruz kalmıştı. Bir kısmı isteyerek, bir kısmı yararlı olduğu için, bir kısmı da moda olduğundan galiplerin dillerini ve geleneklerini aldılar."

Fethedilmiş Avrupa ülkelerinde halktaki değişim, sadece dile münhasır değildi; isimlerde de görülmekteydi. Söz gelimi İncil mütercimlerinden Johannes Hispalensis; "Ebu Saîd el-Matrân", onuncu asırda İspanya Piskoposluğu'nun ünlü şahsiyetlerinden biri olan Papaz Recumendo d'Elvire-İlibris, "Rebî ibn Saîd", Metropolit Toledolu Johannes, "Ubeydullah ibn Kâsım" ve Kurtubalı bir papaz da "Asbağ ibn Abdullah" adını almıştı. Aynı şekilde "Abdülmelik" isimli Endülüslü bir papaz tanıyoruz. Laik kişiler arasında da benzer durumlar görülmüyordu. Nitekim Hristiyan kontlardan biri, "Rebî ibn Thédulf", bir Hristiyan yargıç da, "Hafs ibn Alvaro" adını almıştı.

Dokuzuncu yüzyılda Endülüs'te, yani Müslüman İspanya'da yerli halk eğer Hristiyan kalabilmişse tuvaletlerine kadar, davranışlarında, giyim kuşamlarının renklerinde, biçimlerinde Müslümanları taklit ediyordu. Zenginler ve soylular Muhammedilerin çocuklarını örnek alıyorlardı. Kendisinin dahi bu durumdan kurtulamadığını itiraf eden Papaz Alvaro, yakılarak şöyle diyordu: "Biz de onlar gibi ipek elbiseler seçerek aynı tarzda giyiniyor, onlar gibi koku sürünüyoruz. Sevinçli günlerimizde onlar gibi debdebeli ve şatafatlı davranıyoruz."

Avrupalı halkın mutfağı da Müslüman etkisinde kaldı. Alman İmparatoru Büyük Otto tarafından 954 yılında elçi olarak Kurtuba'ya gönderilen Lorrain isimli bir papaz, Müslüman İspanya'daki Hristiyanların bazı yemekleri yemediklerini, hemen hemen hepsinin domuz eti yemeyi terk ettiklerini anlatıyor ve bu hususta Muhammedileri taklit ettiklerini bildiriyordu.

Endülüs'te şayet bir domuz buğday ambarına düşer de burada ölürse, Müslümanlar gibi Hristiyanlar da o ambardaki buğdayları ne yer, ne satar, ne de borç olarak kabul ederlerdi. Bu sebeple Hristiyanlar domuz beslemekten kaçınıyorlardı.

Zengin Mozarablar (Araplaşmış İspanyollar), ikametgâhlarında çoğunlukla Doğu tarzı yaşamayı tercih ediyor ve duvarları renkli kumaşlarla bezeli sofalarda, halılar üzerinde oturup yastıklara yaslanıyorlardı. Hristiyanlar, Arap müziği ile neşelendikleri gibi onların şiirlerini de zevkle okuyorlardı. Bayramlarda rakkase (dansöz) oynatılması alışkanlığı onların arasında da yaygınlaşmıştı. Doğrusu mirasyedi Hristiyanlar arasında çok eşlilik de (poligami) görülmeye başlamıştı. Hatta 9. yüzyılda İspanya'daki bazı Müslüman yöneticiler, Hristiyanların da sünnet olmasını istemişlerdi. Hristiyan Piskoposluğu bu kararı protesto etmemiş ve sünnete izin vermiştir. Dahası Samuel d'Elvire İliberis gibi bazı papazlar, kendi mensuplarına sünnet olmayı tavsiye etmişlerdi.

Almanya İmparatoru Otto'nun elçisi 954 yılında Kurtuba'ya geldiğinde, bazı Hristiyanların sünnet olduğunu görünce şok olmuştur. Papaz Alvaro da bu konudaki endişelerini şöyle dile getirmektedir: "Kendimizi onların yerine koyabilmek için atalarımızın çok değerli geleneklerini bıraktık. Biz de kutsal ruhbanlık perhizi, yani manevi sünnet olma yerine, bedeni sünneti uygulamaya başladık." (Charles Emanuelle Dufroucq, La Vie Quotodienne dans la Europe Médiévale, 89-92, Paris-1978)

Aynı durumlar Müslümanların egemenliği altındaki Sicilya'da da yaşanmıştı.

Martino Moreno'nun bildirdiğine göre; Sicilya Kralı Roger'in kardeşi Robert adına basılan paraların üzerinde Arap harfleriyle Kur'an'dan bir ayet ve Hicrî olarak basıldığı tarih yazılıydı. Sarayda tutanaklar büyük bir bölümüyle Arapça tutuluyordu. Bunun için bir de "Divan" tesis edilmişti. Buradan çıkan kâğıtların başlığında Arapça olarak "Allah'a hamd ve nimetlerine şükür ile" ibaresi yazılı bulunuyordu. Bu ülkedeki en yüksek idari rütbe "Ammiratus Ammiratorum" yani "Emirül-Ü merâ" rütbesiydi.

Nüzhetül-Müştak fi İhtiyâri'l-Âfâk ismiyle kaleme aldığı coğrafya kitabına, "Kitâb'ü Rocers" adını veren ünlü İslâm coğrafyacısı el-İdrîsî, adı geçen eserinde bu kralı: "Sikaliyye (Sicilya), İtaliyye (İtalya), Enkeberde

İspanya'da Kutsal Kitabı Anlayacak Hristiyan Bulmak Güç Olmuştu

İspanyol Piskopos Alvaro üzülerek şöyle diyordu: "Kutsal kitabımızı incelemeye dal-

mış, Latin büyüklerinin eserlerinden birine göz atıp zaman harcayan bilgili bir adamı şimdi nerede bulabiliriz? Bol sözlü, nazik tavırlı Hristiyan gençlerimiz, yabancılarn ilimleri ile şöret kazanmayı iyi bir meziyet saymaktadırlar. Arab'ın fasih ve süslü dili ile başları dönmüş bir halde, Müslümanların kitaplarını hevesle müzakere ediyorlar ve içindekileri hırsıyla yutuyorlar. Bunlar, Kilise edebiyatından hiçbir şey bilmezken İslami eserleri yaldızlı sözlerle methedip duruyorlar.

Bugün kutsal metinlerin Latince yorumlarını okuyan ve rahiplik mesleğine mensup olmayan bir kişi nerede bulunabilir? İncilleri, Havarileri araştırarak kimse kaldı mı? Yazık, kabiliyetlerinin fazlasıyla farkında olan genç Hristiyanların, Arapça dışında herhangi bir dile veya edebiyata dair bilgisi yok. Onlar, Arapça kitapları büyük bir hırsıyla okuyup inceliyorlar. Kütüphaneleri, bu tür kitaplarla dolu. Ve her yerde Arap ifranına ait ifadeleri şarkı gibi söylüyorlar. Ama Hristiyan kitapları söz konusu olduğunda bu tür eserlerin kendi fikirlerince değersiz olduklarını düşünüp küçük görücü bir eda ile karşı çıkıyorlar." (Migne, Patrologia Latina, 115, 35)

Rönesan döneminin ünlü ressamı Raffaello'nun "Atina Felsefe Okulu" tablosunda tek Müslüman filozof İbn Rüşd

İbn Sina Batılı öğrencilerine ders verirken

ve Killüriyye'nin kralı, İmûmu'r-Rûmiyye (Roma'nın imâmı), en-Nâsıru li'l-Milleti'n-Nasrâniyye (Hristiyan milletin koruyucusu), el-Melikü'l Muazzam (büyük kral) Rucâr el-Mu'tezzu bi'l-lâh" ifadeleriyle tanıtıyordu.

El-İdrîsî'ye göre, "Hicret yıllarından 453. yıl geldiğinde, Sicilya'nın en güzel beldelerini; Frank krallarının en değerlisi, en adil insan, muazzam kudret sahibi, yüce ve övünç kaynağı Rucer ibn Tankrîn "el-Melikü'l-Ecell ve'l-Humâmul-A'del, Muazzamu'l-Kadr, es-Sâmî'l-Fahr Rucâr ibn Tankrîn" aldı. O, adanın başına geçince ve iktidar tahtında karar kılınca, halk arasında adalet geleneğini yaydı ve onları dinleri ve şeriatleri üzere devam ettirdi; canlarını, mallarını, aile ve çocuklarını emniyet altına aldı" der.

İdrîsî, o dönemdeki Palermo kentini ve camisini de şöyle nitelemektedir: "Balermo şehri, Kasr ve Rabad olmak üzere iki kısma ayrılır. Kasr (Alkazar), her ülkede ve iklimde ünü yayılmış bulunan eski Kasr'dır. Burası üç sıra halindedir. Ortasında yüce konaklar, yüksek ve pahalı evler bulunur. Camilerin, hanların, hamamların ve büyük iş yerlerinin çoğu burada yer alır.

Diğer iki sırada ise değerli köşkler, yüksek ve büyük binalar bulunmaktadır. Her iki tarafta da pek çok han ve hamam mevcuttur. Eskiden beri mevcut olan Ulu Camii burada bulunur. Muhtelif yazı, süsleme ve desenlerin de yer aldığı, görülmemiş sanat harikalarından dolayı onu tasvir etmek çok zordur.” (el-İdrîsî, Nüzhetü'l-Müşâtâk, II, 589-591)

Ünlü seyyâh İbn Cübeyr de, Sicilya İmparatoru II. William'ın devrinde Palermo'da Müslümanların kendilerine ait kadınlarının bulunduğunu, Hristiyan kadınların Müslüman kıyafetleri giydiklerini yazıyor: “Bu kentteki Hristiyan kadınların kıyafeti Müslüman kadınların kıyafeti gibidir. Örtülü ve kapalıdır. Bu yılbaşı bayramında süslü ipek elbiseler giymişler, pahalı çarşaflar örtünmüşlerdi.” (İbn Cübeyr, er-Rihle, 322-325)

Batı'ya Aktarılan Miras

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arapçadan yapılan tercümelemlerle Batı dünyası, yaklaşık altı yüzyıldır içine düştüğü skolastik ve dogmatik uykudan uyanı. Bu uyanış alevini ilk ateşleyen de Endülüs İslam uygarlığının hayranı Papa II. Sylvestre olmuştu.

Papa II. Sylvestre'in Açtığı Çığır

Onuncu yüzyılın son yıllarında II. Sylvestre adıyla Papalık tacını giyen Gerbert, Avrupa'nın gelecek bin yıllık kaderini değiştirecek atılımı da başlattı. Fransa'nın Aurillac kentinde dünyaya gelen ve asıl adı Gerbert olan bu Papa, eğitimini Fransa ve Katalunya'nın değişik yerlerinde tamamladıktan sonra Endülüs İslam Devleti'nin başkenti Kurtuba'ya gelir, muhtemelen Arapça öğrenerek İslam bilim ve düşüncesini tanıma imkânı bulur.

İbn Sina Kimdi?

Doğu'da “eş-Şeyh er-Reis” unvanı ile anılan, Batı'da “Avicenne” diye bilinen büyük düşünür İbn Sina, 980 yılında Buhara yakınlarındaki Afşene'de doğmuştu. Babası Fars, annesi Türk idi. Küçük yaşta sarf, nahiv, geometri, fizik, tıp gibi bilimlerde mahir olup şöhret kazanmıştır. Daha 16-17 yaşlarında devrin Samani Hükümdarı Nüh İbn Mansûr'u başarıyla tedavi etmiştir. Bir rastlantı sonucu eline geçen Fârâbî'nin metafiziğe dair bir eseri sayesinde Aristoteles felsefesinin temel problemlerini çözmüş, “Muallim-i Sâni” diye anılan Fârâbî'nin izinden giderek Ortaçağ'da hem Doğu'da hem de Batı'da en çok tanınan en ünlü filozof ve hekim olmuştur.

Cürcân Vâlisi Muhammed eş-Şîrâzî'nin dostluğunu kazanmış ve ünlü *el-Kânun fi't-Tıbb* isimli eserini burada yazmaya başlamıştır. Rey'de Mecdu'd-Devle'nin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Kazvîn'e geçmiş, oradan da Hemedân'a giderek Şemsü'd-Devle'ye vezir olmuştur.

İsfahan Hükümdarı Alâ'ü'd-Devle ile gizlice mektuplaşması yüzünden hapse düşen Filozof, ünlü eseri *Hayy İbn Yakzân*'ı burada kaleme almıştır. Hemedân'ın kuşatılması esnasında bir derviş kılığına bürünerek hapisten kaçmayı başarmış ve adı geçen hükümdarın İsfahan'daki sarayında büyük bir itibar görmüştür. Yaklaşık on beş yıl süren İsfahan dönemi İbn Sina'nın düşünce hayatında büyük ürünlerin ortaya çıkmasına imkân sağlar. Daha sonra Hemedân'a dönen düşünür, 1037 yılında bu kentte vefat eder.

Büyük bir külliyyat halinde günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı 250 civarındadır. Bunlardan yaklaşık 130 tanesinin ona aidiyeti kabul edilmiştir.

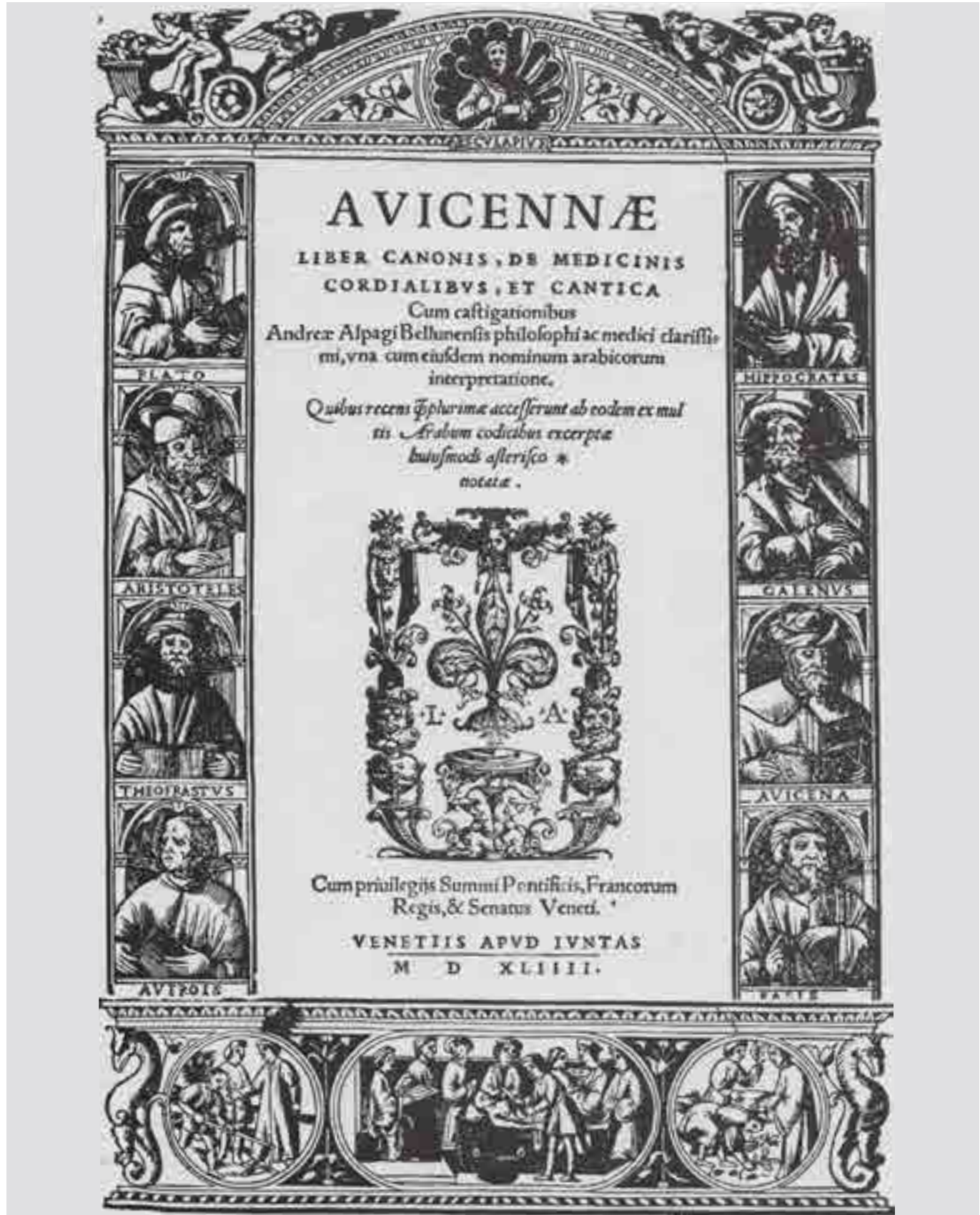

İbn Sina Galen ve Hipokrat ile Tıbbi Tartışmalar Yaparken

Efsanevi biçimde Müslüman bir öğretmenden "yasaklanmış olan İslam ilimlerini nasıl öğrendiği ve mualliminin kızını ayartıp kitaplarını nasıl çaldığı" hakkında pek çok rivayet nakledilir.

Kaynaklarda onun, Arapçadan tercüme ettirdiği eserler aracılığıyla ilk kez Usturlab'ı Batı dünyasına tanıttığı, derslerinde Endülüs'ten getirdiği kitapları okuttuğu ve küreleri kullandığı bildirilir. (Pierre Duhem, *Le Systeme du Monde*, 3, 265)

Onun yetiştirdiği öğrenciler bir müddet sonra Paris yakınlarındaki Chartres kentine giderek burada Ortaçağ'ın en ünlü okullarından birini kurarlar. Bu okullarda Arapça öğrenimi teşvik edilir ve Arapçadan Latinceye tercüme başlatılır. Nitekim Chartresli Therry'nin öğrencisi ünlü mütercim Adelard de Bath bir Geometri kitabını, bir diğer öğrencisi Dalmaçyalı Hermann da bir astronomi eserini ilk kez Arapçadan Latinceye tercüme ederler. Chartres'daki hocaların sürekli onun izini takip ettikleri ve yeni tercüme edilen Arapça eserleri öğrencilerine ulaştırdıkları anlaşılmaktadır.

İbn Sina'nın El Kânun Fi't-Tıbb eserinin Latince tercümesinin 1582 yılı baskısı

Müslümanların egemenliğinde bir ilim ve kültür merkezi haline gelen Toledo, 1085 yılında İspanya Kralı VI. Alphonso tarafından zapt edilince, bu kentte yaşayan Yahudi, Hristiyan ve Müslüman bilginlerden yararlanılarak İslam bilim ve düşüncesine ait eserler Arapçadan Latinceye tercüme edilmeye başlanır. Bunun için bir heyet kurulur ve tercüme edilen eserler, hemen Chartres'daki okula ulaştırılır. Böylece bütün Hristiyan âlemine yayılan görüşler Batı Avrupa'da yeni bir heyecanın doğmasını sağlar.

Eserler, önce bir Arap veya bir Yahudi tarafından mahallî dile -Katalanca veya Castillece gibi- çevriliyor, sonra Latince bilen biri onu Latinceye tercüme ediyordu.

Constantinus Africanus ile başlayan Arapçadan Latinceye tercüme faaliyetlerine Platon de Tivoli, Adelard de Bath, Herman de Dalmate, Dominicus Gundissalinus, Gerard de Cremone, Alfred de Sareshal, Michelle Scot, Hermanus Allemagnus, William de Lune, Arnold de Villanova, Armengaude de Blaise ve Andreas Alpago başta olmak üzere pek çok kişi katkıda bulunmuştur.

Arapçadan İbraniceye tercüme faaliyetine ise Juan Avendauth, Abraham Bar-Hiyya, Samuel ibn Tibbon, Shem-Tob ben İsaac, Moise de Palermo, Abraham de Toledo, Moses ibn Tibbon, Jacob ben Machir ibn Tibbon, Calonymus ben Calonymus ben Meir, Moses de Narbonne, İsaac ben Shem-Tob, Josef ben Shem-Tob, David ben Meir, Abraham de Balmes, Todros ben Todros gibi otuzun üzerinde mütercim katılmıştır.

Bu mütercimlerden Calonymus ben Calonymus ben Meir, on yedi, Michelle Scot yirmi, Constantinus Africanus yirmi altı ayrı eseri tercüme ederek, adeta bir kültür taşıyıcılığı misyonunu üstlenmişlerdir.

George Sarton'un bildirdiğine göre Gerard de Cremone, Antik düşünürlerin, İslam bilgin ve filozoflarının mantık, felsefe, matematik, astronomi, fizik, mekanik, tıp, astroloji, kimya gibi değişik bilim dallarında 87 adet eserini Arapçadan Latinceye tercüme ederek bu konuda haklı bir şöhret kazanmıştır. (*Introduction to the History of Science*, II, 338)

Bu çeviriler sonunda Batı dünyası, İbn Rüşd'ün 38; el-Fârâbî'nin 35; İbn Sînâ'nın başta *eş-Şifa* ve *el-Kânûn* gibi her biri dört bin büyük sayfayı bulan abidevi eserleri olmak üzere 32; el-Kindî'nin 9; İmam-ı Gazzâlî'nin, 6 eserini tercümelerinden tanıma imkanı bulmuştur. Bu eserlerden bazısının üç, bazısının da altı kez ayrı mütercimler tarafından tekrar tekrar tercüme edilme gereği duyulduğu gözlenmektedir.

Edward Grant'ın ifadesiyle, "on ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki bu küçük çeviri ordusunun cesur işçileri olmasaydı, yalnızca Ortaçağ biliminin somuta çıkması başarısızlığa uğramakla kalmaz; on yedinci yüzyılın bilim devrimi de zor meydana gelirdi.

Batı Avrupa'yı kuramsal bilimin sonuna kadar açmış çiçekleriyle bir bir donatan daha önceki çeviriler olmaksızın Copernicus, Galileo, Kepler, Descartes ve Newton gibi büyük bilim devrimcileri, üzerinde düşünmek ve reddetmek için çok az şey bulabilir; dikkatlerini önemli fiziksel problemler üzerinde çok az toplayabilirlerdi." (*Ortaçağ'da Fizik Bilimleri*, 21, Türkçeye çeviren, Aykut Göker, Ankara-1986)

İbn Sina'nın El Kânun Fi't-Tıbb kitabının Latince tercümesinin 1527 yılı baskısı

BATI'YI BÜYÜLEYEN İKİ BÜYÜK İSLAM DÜŞÜNÜRÜ

İbn Sina Efsanesi:

İbn Sina'nın gerek bedeninin tedavisini inceleyen *el-Kânûn fi't-Tıbb*, gerekse ruhun ve zihnin tedavisini konu alan *eş-Şifâ* isimli eserleri, kendinden önce yaşayan insanlığın sahip olduğu tüm bilim ve düşünce birikimlerinin değerlendirilerek yepyeni bir sentezin ortaya konduğu anıtsal eserlerdir. Gerçekten de bin yılın ötesinden bugün bile, Eflatun'un, Aristo'nun ve Fârâbî'nin eserleri gibi, hatta bazen onlardan çok daha ileride, okuyanları hayranlık içerisinde bırakmaktadır.

Henri Corbin'in deyimiyle "Ortaçağ'ın batısını ve günümüze değin de Doğu'yu derinden etkileyen İbn Sina'nın eserleri, felsefenin ve zamanının ilimlerinin tümünün alanını kapsamaktadır. İbn Sina en mükemmel biçimde Ortaçağ'ın 'evrensel insan' tipini gerçekleştirmiştir." Tricot Royer'e göre de: "Aristo'dan bu yana bu kadar yorulma bilmeyen bir çaba ile böylesine geniş bir zekâ görülmemiştir."

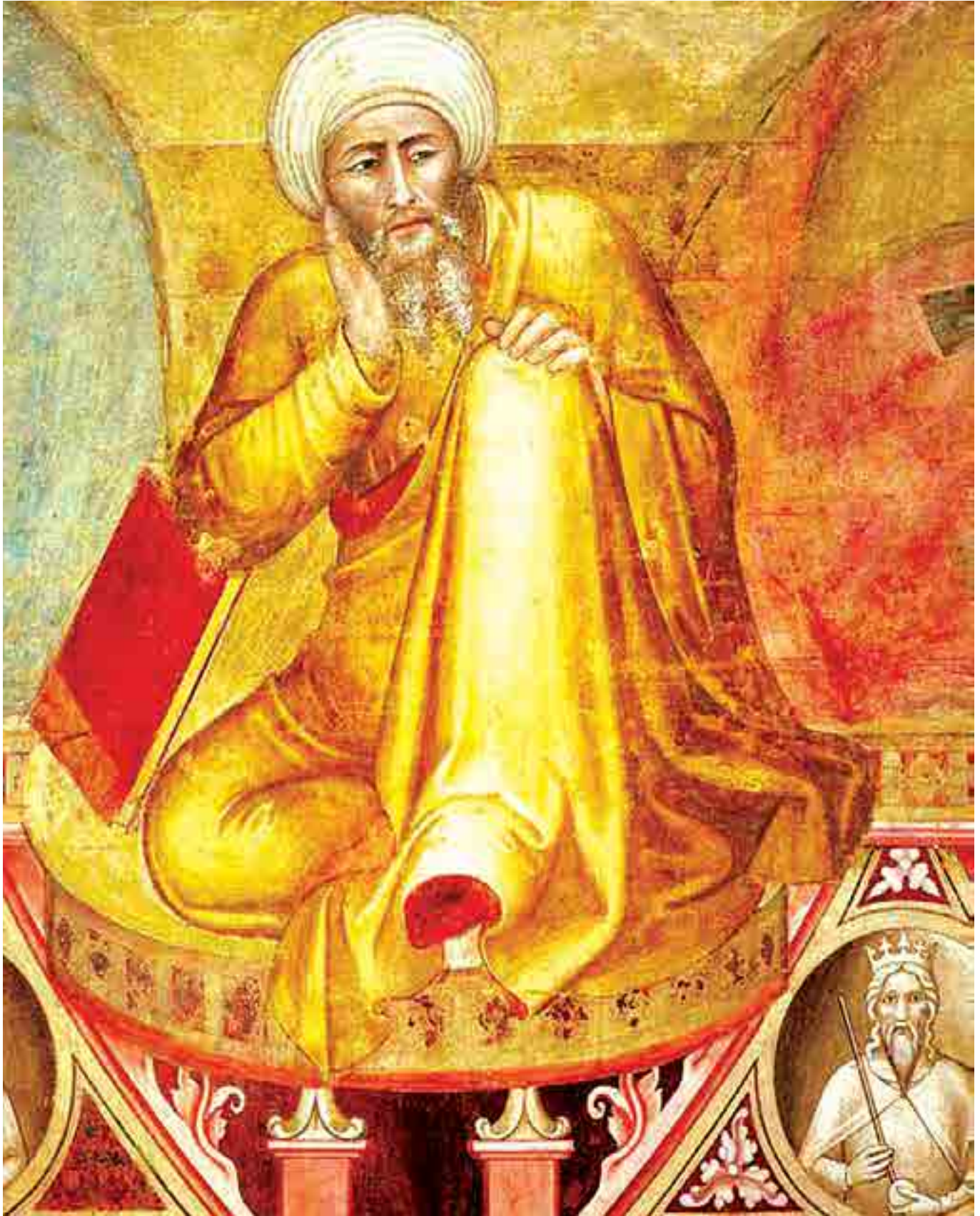
Bu nedendir ki gerek Doğu'da, gerekse Batı'da efsanevi bir İbn Sina imajı oluşmuştur. Kimi kültür muhitlerinde o, bir masal kahramanı prens, kimi kültür çevrelerinde destanlara konu olan bilge ve ermiş bir kişi, kimi kültür muhitlerinde de taşı toprağı altına çeviren bir büyücü, bir siyacı olarak tanıtılmıştır.

Bazı kaynaklar onu, Biythinie (Batı Anadolu) Kralı, bazıları da Seville (İspanya) Prensi diye tanıtmıştır. Kimi onun Mauritanya'lı (Afrikalı) bir siyahi, kimi Arap, kimi İranlı, kimi de Türk olduğunu yazmıştır. Bu arada onu, İspanyol ve Hristiyan yapanlar da çıktı. Hatta kendisinden altı yüzyıl önce yaşayan ünlü Hristiyan teolog ve düşünür Saint Augustin ile mektuplaştıranlar olduğu gibi, ünlü Lokman Hekim ile özdeşleştirenler de olmuştur.

İbn Sina Batılı Okuyucularını Büyülemişti

Ortaçağ Doğu ve Batı düşüncesinin ünlü bilgini Etienne Gilson, çok haklı olarak: "İbn Sina'nın Latin okuyucuları, onun üslubunun çekiciliği ile çarpılmışlardır," demektedir. Nitekim Paris Başpiskoposu Guillaume d'Auvergne Papalık tarafından yabancı (Müslümanlar) tesirleri ortadan kaldırma misyonu ile görevlendirildiği halde, kendisini İbn Sina'nın etkisinden kurtaramamış, onun görüşleriyle kilisenin dogmalarını uzlaştırmaya çalışmıştır.

Ortaçağ Hristiyan düşüncesinin kurucusu Büyük Albert de İbn Sina'nın görüşlerinin etkisi altında kalarak onun sudur teorisi ile Saint Augustin'in işrâk teorisini uzlaştırmaya gayret etmişti. Böylece "Augustinci İbn Sina'cılık" denilen ve Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde etkili olan bir akımın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Onun öğrencisi Saint Thomas ise İbn Sina'yı üstad olarak kabul ediyor, eserlerinde sık sık ona atıflarda bulunuyor ve yaklaşık dört yüzden fazla yerde doğrudan adını vererek alıntılar yapıyordu.

Rönesans dönemi ressamlarından Andrea di Bonaiuto'nun "Saint Thomas'ın Zafarı" isimli tablosunda İbn Rüşd

Ortaçağ'ın ünlü filozofu Roger Bacon'un nazarında en büyük filozof İbn Sina idi. Nitekim Papa'ya yazdığı mektupta İbn Sina'nın *eş-Şifa* isimli eserinin sonunda anlattığı "İmamet" teorisinin, kutsal Papalık makamı ile aynı olduğunu iddia ediyordu. Skolastik düşünürlerden Duns Scot'a göre, "Hz. İsa'nın Havarileri arasında Saint Paul ve Katolik din adamları arasında Saint Augustin ne ise, filozoflar arasında da İbn Sina odur."

XIII. yüzyıldan itibaren İbn Sina'nın ünlü tıp kitabı *el-Kânûn*, İtalya'da büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve ilkin Bologna, sonra Padoa' Üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştır. Nitekim XIV. asırdan itibaren iki yüzyıl boyunca İtalya'da *el-Kânûn*'un özellikle tıbbın temel problemlerinden ve anatomiden söz eden birinci bölümü, yaklaşık on bir bilim adamı tarafından ayrı ayrı şerh edilmiş, üzerine haşiye ve zeyiller (açıklama ve yorumlar) yazılmıştır.

Aynı yüzyılda *el-Kânûn* Montpellier, Bologna, Padoa ve Paris üniversitelerinde, XV. asrın ilk yarısında (1438) Leipzig, son yarısında ise (1481) Tübingen üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaktaydı.

İbn Rüşd'ün Cazibesi

Avrupa'yı derinden etkileyen büyük İslam düşünürlerinden biri de Batı'da "Averroes" diye bilinen İbn Rüşd'dür. O mantık, fizik, metafizik, politika ve tıp gibi evrensel bilim ve felsefenin temel konularında olduğu kadar; Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Kelâm ve Akâid gibi İslam ilahiyatının muhtelif disiplinleri ile Arap dili grameri ve edebiyatı gibi çok değişik branşlarda yazdığı eserleri sayesinde haklı bir şöhret kazanmıştır. Bilhassa geliştirdiği özgün düşünce stili, farklı yaklaşım tarzıyla klasik İslam düşüncesinin son ve en büyük temsilcisidir.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğine doğru Batı dünyasında Şarih (*Commentator*) olarak tanınmaya başlayan İbn Rüşd'ün görüşleri ve özellikle Aristoteles şerhleri, büyük bir yankı uyandırdı. Kısa zamanda "Averroisme" (İbn Rüşdçülük) adı verilen Ortaçağ düşüncesinin en etkili fikir akımlarından biri ortaya çıktı.

Öncelikle Paris'te başlayan bu akım, kısa zamanda baştan başa bütün Avrupa'yı sardı ve Rönesans'a kadar Latin dünyasının gündemini meşgul etti. İbn Rüşd, bir düşünür olarak Batı dünyasında etkin olmakla kalmadı; bilhassa Marsile de Padoa gibi düşünürlere ve İmparator II. Frederik'e ilham veren görüşleriyle de Batı dünyasında laik, liberal ve demokratik anlayışın gelişmesine zemin hazırlayarak radikal bir siyasi düşüncenin ortaya çıkmasını sağladı.

13.-14. yüzyıllarda Fransa'da (Paris), 14.-16. yüzyıllarda İtalya'da (Bologna-Padoa) yaygın olan İbn Rüşdçülüğün, yeni bulunan metinler ışığında 14.-15. yüzyıllarda Kuzeydoğu Avrupa'da da etkin olduğu görülmektedir. Nitekim Göttingen Kütüphanesi'nde yeni bulunan el yazması bir mecmuada, İbn Rüşdçü olduğu anlaşılan bir grup ilim adamının Erfurt'ta kaleme aldıkları bazı metinler yer almaktadır. Keza XV. asırda Krakov Üniversitesi'nde buldukları anlaşılan bir grup İbn Rüşdçü filozof da Erfurtlu İbn Rüşdçülerle aynı paralelde eserler yazmaktaydı. 1650 yıllarında İbn Rüşdçü profesörlerin bu üniversitede hâlâ ders verdikleri belirlenmiştir.

İbn Rüşd, Porphyrius ile bir mantık problemini tartışırken

Kopernik, Giordano Bruno ve Galile Birer İbn Rüşdçü İdiler

İspanyol bilim tarihçisi Juan Vernet, İbn Rüşd'ün, Aristo'nun *Gök ve Yeryüzüne Dair* isimli eserine yazdığı şerhin Latinceye çevrilmesiyle birlikte yeni bir bilimsel reformun başladığını yazar. Özellikle bu kitabın, o yıllarda Polonya'nın Krakov kenti üniversitesinde dersler veren ünlü bilgin Kopernik'in Batlamyus teorisini reddedip Güneş merkezli sistemi kurmasında etkili olduğunu bildirir. (Juan Vernet, *Ce que la culture doit aux Arabes d'Espagne*, 199; Fransızca çev., Gabriel Martinez Gros, Paris-1985) Diğer taraftan Kopernik gibi Giordano Bruno ve Galileo'nun da İbn Rüşdçülerle yakın ilişki içerisinde buldukları ve bazı konularda İbn Rüşd'ün etkisi altında kaldıkları belirtilmektedir.

Ünlü kâşif Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfe çıkmadan önce, Müslümanların elinden yeni alınan Gırana kentine gelip buradaki kütüphanede çalıştığı ve Aristoteles ile İbn Rüşd'ün görüşlerine dayanarak dünyanın yuvarlak olduğunu; İspanya'dan Batı'ya doğru gidilince Hindistan'a ulaşabileceğini tespit ettiği görülmektedir. (Martin Fernandez de Navarrate, *Collection de los Viajes y des Cubrimientos*, I, 409, Madrid-1858)

Catherin Wilson, İbn Rüşd'ün din-felsefe, akıl-vahiy ilişkisine dair görüşlerinin on yedinci yüzyıl filozofları arasında etkili olduğunu bildirir. Özellikle Bayle'in ve Leibniz'in yazılarında akis bulduğunu, bu asrın başlarında Vanini'nin, hâlâ kendisini İbn Rüşd'ün öğrencisi olarak

Kopernik'i astronomi çalışmalarını yaparken tasvir eden bir resim

takdîm ettiğini kaydeder. (Catherin Wilson, *Modern Western Philosophy (History of İslamic Philosophy, II)* 1016, 1018, London-Newyork-1996) Aydınlanma döneminin iki büyük filozofu Kant ile Lessing'in de birbirlerini İbn Rüşdçü olarak tanıttıkları görülmektedir.

İslam Bilim ve Düşüncesinin Rönesans'a Etkileri

Genellikle Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethi ile başlayıp 1517 yılında Martin Luther'in Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı bildiri ile tamamlanan bir tarih diliminde ortaya çıktığı kabul edilen Rönesans, adından da anlaşılacağı gibi Batı'nın yeniden doğuşu demektir.

Rönesans, toplu bir değişimi ifade ediyordu. İnsan, hayat ve varlık hakkında yepyeni açılımlar getiriyordu. Eskinin ne verilirse kabul eden teslimiyetçi anlayışının yerini, aklını ve deneyimlerini kullanarak her şeyi yeniden gözden geçirmeye çalışan, eleştiren, değerlendiren bir insan tipi ortaya çıkarmıştı. Böylece Rönesans ile birlikte hümanizm bir dünya görüşü halini alıyordu.

Yakın zamanlara kadar bize aktarılanlara bakılırsa Rönesans hareketi, Türklerin Bizans'ın başkenti Konstantiniyye'yi (İstanbul) fethetmeleri üzerine, buradan kaçan bilim ve düşünce adamları tarafından başlatılan bir atılımdır. İstanbul'dan kaçan bu kişiler sığındıkları İtalyan şehir devletlerinde okullar açmışlar, Grek edebiyatını yaygınlaştırmışlar, unutulmuş Platon

İbn Sina'nın El Kânun Fi't-Tıbb kitabının İbranice tercümesinden bir sayfa

felsefesini yeniden canlandırmışlar ve hümanist bir edebiyat geliştirmişler. Bunun neticesinde de Batı'nın kaderini değiştiren o atılım "Rönesans" ortaya çıkmıştı. Bizanslı bilginlerin böyle büyük bir imkânı vardı da neden bunu kendi ülkelerinde gerçekleştirilmeye çalışmadıkları düşündürücüdür. Ünlü Bizans uzmanı Steven Runciman, bu Bizanslı öğretmenlerin "1453'ten yarım yüzyıl önce İtalya'nın geniş imkânlarını, ülkelerinin yoksulluğuna ve belirsiz geleceğine tercih ederek buradan kaçmış olduklarını" bildirmektedir. Doğrusu Rönesans gibi önemli bir atılımın böyle bir sebebe bina edilmesi pek tutarlı gözüküyor.

Öyleyse Rönesans'ın temellerini daha başka yerlerde aramak gerekir. Artık bugün yapılan modern ve objektif araştırmalar, on üçüncü yüzyılda, İslam bilim ve düşüncesinin entelektüel kaynaklarının Batı dünyasına aktarılmasıyla ortaya çıkan dönüşümün sonucu olduğu konusunda bir fikir birliği oluşmuş gibidir.

İbn Rüşdçüler Batı Üniversitelerinde

On üçüncü yüzyılın ilk çeyreğine doğru İbn Rüşd'ün eserlerinin ve fikirlerinin Batı dünyasında yayılmaya başlamasından kısa bir süre sonra, onun görüşlerini ve açıklamalarını esas alan İbn Rüşdçülük (Averroisme) diye bir akım ortaya çıktı. Kısa zamanda Paris, Londra, Oxford gibi Batı dünyasının o günkü kültür merkezlerindeki en yaygın entelektüel hareket haline geldi.

"Latin İbn Rüşdçülüğü", "İtalyan İbn Rüşdçülüğü", "Yahudi İbn Rüşdçülüğü" ve "İbn Rüşd'e karşı çıkanların İbn Rüşdçülüğü" şeklinde dört bölüm halinde teşekkül eden ve yüzyılın en dikkat çekici düşünce hareketi olan bu akım, güçlü bir şekilde Rönesans dönemini etkiledi. Latin İbn Rüşdçüler arasında Jean de la Rochelle, Boece de Dacie, Roger Bacon, Adam de Buckfield, Siger de Brabant, Jean de Jandun ve *İlahi Komedy*'nin yazarı ünlü İtalyan düşünürü Dante Alighieri gibi isimler bulunuyordu.

İbn Rüşd Kimdi?

Miladi 1126 yılında Kurtuba'da dünyaya geldi. Babası ve dedesi Kurtuba kadısıydı. Önce babasından dinî ilimler öğrendi; daha sonra Fıkıh, Hadis ve Usûl-ü Fıkıh dersleri aldı. Tıp ve matematik öğrenimi gördü.

Bir müddet sonra ünlü filozof İbn Tufeyl ile tanıştı ve onun tarafından 1169 yılında dönemin hükümdarı Sultan Ebu Yakûb Yûsuf'a takdim edildi. Bu hükümdarın isteği doğrultusunda Aristoteles'in eserlerini şerh etmeye başladı. İki yıl sonra da Kurtuba başkadısı oldu.

Halife el-Mansûr'un, kendisini imparatorluğun başkentine daveti üzerine Fas'a gitti ve 1198 yılında Merrâkeş'te vefat etti.

İbn Rüşd, mantık alanında değişik şerhleriyle beraber 46, tıp alanında 23, tabiat bilimleri alanında 22, metafizik alanında 15, dinî ilimler alanında 10, astronomi alanında 5, politika ve ahlak alanlarında birer eser olmak üzere toplam 125 eser kaleme almıştır. O, İslam düşüncesinin en çok özgün eser veren düşünürlerinden biridir. Nitekim klasik kaynaklarda onun: "Buluğa erdiği çağdan itibaren bir kez babasının öldüğü gece, bir kez de evlendiği gece okuma ve düşünmeyi terk ettiği" bildirilmektedir.

İbn Rüşd, özellikle Aristoteles'in eserlerine yazdığı kısa (*Compendium*), orta (*Medium*) ve büyük (*Magnum*) şerhleriyle haklı olarak Ortaçağ'ın en büyük Şârih'i (*Commentator*) unvanını kazanmıştır.

Rönesans döneminin ünlü ressamı Benozzo Gozzoli'nin "Saint Thomas'ın Zaferi" tablosunda yere serilmiş İbn Rüşd portresi

İbn Rüşdçülerin Batı'da Asırlarca Yasaklanan Görüşleri

İslam düşünürlerinin eserlerinin Latinceye çevrilmesiyle birlikte, Batı dünyasında İslam düşüncesine karşı büyük bir ilgi baş göstermişti. Bu ilginin, zamanla Hristiyan dogmalarına karşı bazı şüphelerin doğmasına neden olduğu görülünce Katolik Kilisesi 1210 yılında bu fikirlerin Paris Üniversitesi'nde okutulmasını yasaklayan bir karar almış ve bu karar, aynı yıl Paris'te toplanan Konsil tarafından da onaylanmıştı.

Paris Kardinali Robert de Courson, 1215 yılında yayımladığı bir başka kararname ile 1210 yılındaki yasağı biraz daha genişletti. Ayrıca bu kararda, Mauruci Hyspani isimli bir kişinin görüşlerinin de okutulması yasaklanmıştı. Bu kişinin Endülüslü bir Müslüman olduğu sanılmaktadır. Bazı araştırmacılar onun İbn Rüşd veya İbn Sina olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bu yasaklardan bir sonuç alınmadığı görülünce, bir yandan yasakların sıkı sıkıya uygulanmasını takip etmek, diğer yandan da bu görüşlerin Hristiyan dogmalarına uygun ve aykırı olan yanlarını tespit etmek amacıyla bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon, uzun bir çalışmadan sonra bu görüşlerden bir kısmının okutulmasının uygun olacağını, bir bölümünün ise Hristiyan inanç esaslarına aykırı olduğu için okutulmaması gerektiğini belirlemişti.

Ancak bu gayretler, Paris Üniversitesi'nde İbn Rüşdçü görüşlerin yayılmasını önleyemedi. Hatta başta Siger de Brabant olmak üzere İbn Rüşdçü diye anılan birçok öğretim üyesi bu görüşleri yaymaya devam ettiler. Bunun üzerine Papalık İbn Rüşdçülere karşı sert tavırlar takınmaya başladı. Önce Saint Bonaventure, verdiği derslerde İbn Rüşdçülere ağır eleştiriler yöneltti. Ondan kısa bir süre sonra da Saint Thomas, İbn Rüşdçülüğe karşı yazdığı meşhur eserinde bu ateşin söndürülmesi gerektiğini savundu. Yine aynı günlerde Parisli rahip Gilles de Lessines, Büyük Albert'e bir mektup yazarak İbn Rüşdçülerin Edebiyat (San'atlar) Fakültesi'nde okuttukları Hristiyan inancına aykırı on beş madde tespit ederek bunların cevaplandırılmasını istedi.

Nihayet bu gelişmeleri dikkatle izlemekte olan Paris Piskoposu Etienne Tempier, 10 Aralık 1270 tarihinde genel olarak felsefe, özel olarak İbn Rüşdçülükle ilgili olan on üç maddelik ünlü yasaklama kararını yayımlamış ve bunları öğreten ya da destekleyen herkesin aforoz edileceğini bildirmiştir.

Yedi yıl sonra yasaklananlar listesi genişletilerek 219 maddeye çıkarılmıştır. Ardından da ünlü İbn Rüşdçü Siger de Brabant, görevinden uzaklaştırılıp engizisyon yetkililerince tutuklandı. Aynı yıl Canterbury Piskoposu Kilwardby bu 219 maddeye otuz madde daha ekledi. Ama yine de İbn Rüşdçülüğün önü kesilemedi. Nitekim on altıncı asırda Papa Jules-II zamanında, (1512-1517) toplanan V. Latran Konsili'nde bir kez daha Padoalı İbn Rüşdçülerin aforoz edildiğini ve bunların savundukları fikirlerin yasaklandığını görüyoruz.

On beş ve On altıncı yüzyılda İtalya'nın Padoa ve Bologna üniversitelerindeki en etkili ve yaygın fikir akımı İbn Rüşdçülük idi.

Nihayet İspanya başta olmak üzere İtalya, Güney Fransa, Katalonya ve Kuzey Afrika'da yaşayan Yahudiler, Latinlerle birlikte İbn Rüşd'ün eserlerinin ve fikirlerinin Batı dünyasına tanıtılmasında önemli görevler üstlenmişlerdi.

İbn Rüşd'ün fikirlerinin yaygınlık kazanması üzerine Kilise, yaklaşık üç yüzyıl devam edecek ve örnekleri diğer sütunda özetlenen bir dizi yasaklama kararları alma gereğini duymuştu.

İmam Gazzâlî'nin Etkileri

İbn Sina ve İbn Rüşd'den ayrı olarak Kindî, Fârâbî ve İmam Gazzâlî'nin görüşleri de Avrupa'da büyük bir etkinlik kazanmıştı.

Gazzâlî'nin metafizik kuşkuları ile Descartes'in şüphecî tavrı birbirine çok benzemektedir. Uzun süre Hollanda'da kalan Descartes'in, İbn Meymûn vasıtasıyla Gazzâlî'nin fikirlerinden haberdar olduğu sanılmaktadır.

Gazzâlî ile Pascalın görüşleri arasında da benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Bu iki ünlü düşünürün görüşleri arasındaki ortak noktaları tespit etmeye çalışan Miguel Asin Palacios, bunun iki kanaldan geldiğini düşünmektedir: Bunlardan biri, ünlü İspanyol râhibi Raimond Martin, diğeri de Bar Hebraeus diye bilinen Süryânî-Ya'kûbî papazı Ebu'l-Ferec'dir.

Gazzâlî'nin Rönesans sonrası Batı düşünürleri üzerindeki etkileri araştırıldığında, onun ilâhî sevgi ve aşk konusundaki fikirleriyle Spinoza'nın görüşleri arasında paralellik görüleceği gibi, hürriyet, zorunluluk ve muhayyile anlayışları arasında da benzerlikler olduğu görülür.

Roger Bacon ve İbn Sina

İngiliz asıllı ünlü filozof Roger Bacon'a göre ilâhî hikmet İbranilerle başlamış, oradan Yunanlara geçmiş, oradan da İbn Sina'nın öncülüğünde Araplara geçmiştir. Bu üç milletin kullandığı üç dil (İbranice-Grekçe-Arapça) insanlığın sahip olduğu üç büyük kültür dilidir. Zira evrensel kültür, Hz. İbrahim ile başlayıp Aristo ile devam etmekte ve İbn Sina ile son bulmaktadır.

"Latinceye gelince, bu dilde önemli felsefi fikirlerin ifade edilmesi mümkün olmadığı gibi, Latinler arasında felsefe asla gelişme imkânı bulamamıştır.

Latin dünyası yaratıcı olmadığı için Latinlerde düşünme yeteneği de yoktur. Bu sebeple orijinal bir Latin uygarlığı bulunmamaktadır. Öyleyse Latinlerin evrensel düşüncede yerleri yoktur. Onların arasından ne bir peygamber çıkmıştır ne de Aristo ve İbn Sina gibi bir filozof." (P. G. Théry, *Note sur l'aventure "Belenienne" de Roger Bacon* (AHDLM.A., 25-26, 129-133, 1950-1951)

İbn Sina'nın El Kânun Fi't-Tıbb isimli eserinin Arapça el yazmasından bir nüsha

Keza Gazzâlî'nin verdiği bazı örnekler, Leibniz tarafından kaleme alınan *Monadoloji* isimli eserde, Hume tarafından kaleme alınan *İnsan Zihni Üzerine Bir Çalışma* isimli eserde hemen hemen aynıyla tekrarlanır. Ayrıca sebeplilik ve Determinizm konusunda Berkeley ve David Hume'un savdukları; "aynı sebeplerin aynı sonuçları doğurmasının zorunluluk değil, alışkanlık eseri olduğu" şeklindeki görüşleri, bütünüyle Gazzâlî'nin *Filozofların Tutarsızlığı* isimli eserinden alınmış gibidir.

Ve nihayet Gazzâlî ile Kant'ın ahlak anlayışlarında benzerlikler bulunmaktadır. Teorik aklın sadece duyularla algılanan nesnelere kavrayabileceği, metafizik alanda yeterli olamayacağı hususundaki görüşleri paralellik göstermektedir. Kant'ın Leibniz, Spinoza ve İbn Meymûn aracılığıyla Gazzâlî'nin görüşlerinden haberdar olduğu düşünülmektedir.

Kant'ın Königsberg Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinin ilk sayfasında kufi harflerle Arapça besmelenin yazılması, çok anlamlı olsa gerektir.

Bugün artık Rönesans, modern düşünce ve Aydınlanma'nın oluşumunda, başta İbn Sina, İbn Rüşd ve İmam Gazzâlî olmak üzere öteki İslam bilgin ve düşünürlerinin meydana getirdikleri düşünce sisteminin büyük etkisi olduğu ortaya çıkmış bulunuyor. Özellikle insaf sahibi Batılı araştırmacılar bunu dile getirmekten çekinmiyorlar.

QR kodu okutarak veya www.medeniyetbilinci.com adresinden
2.Bölüm | Medeniyetler Arası Etkileşim Belgeselini Seyredebilirsiniz.

II. BÖLÜM

MEDENİYETLER ARASI ETKİLEŞİM

Bin yıl önce Müslüman dünyası entelektüel bir devrime şahit oldu. Birkaç yüzyıl içinde Sahra ve Himalayalardan bilginler kendileriyle birlikte dünya bilgi birikimlerini de getirdiler ve bunu matematik, kimya, astronomi ve fizik alanına çevirdiler. Bu bilgiyi, sanat eserleri ve görkemli mimarilerinde kullandılar. Fakat Batı'nın hayalindeki dünyadan çok farklı olarak akılcılık ve bilimsel deney üzerine kurulu bir kültürdü bu.

El-Ezher Camii, Kahire

MS 830. Avrupa, dört bir yanını yoksulluk ve vahşet saran Karanlık Çağ'da güçsüzleşmektedir. Medeni dünyanın kalbindeki başkentte bir güç, bilginin ışığını hayatta tutmaktadır. Bağdat, döneminin en önemli şehriydi ve merkezindeki Abbasi halifelerinin sarayı da zamanın en iyi sanatçıları, zanaatkarları ve bilim adamlarını cezbetmiştir. Bunlardan biri de ünlü filozof El-Kindi'dir.

"Kufe'de doğan, Basra'da eğitim gören ve Bağdat'a gelip yerleşen ünlü bilgin ve ilk arap filozofu Ebu Yusuf Yakup İbn İshak el-Kindi. Bilimde ve özellikle de kimya biliminde deneysel yöntemi tanıtanların öncülerinden

kabul edilmektedir. El-Kindi, o zamanlar çok yaygın olan Simya denilen kavrama karşı çıktı. El-Kindi, simyacıların ve filozofların eski bilgilerini alıp onları bugün tanıdığımız yeni bir bilime dönüştüren, yüzyıllardır devam eden sürecin öncüsüydü. El-Kindi, düşünce tarihinin en önemli hareketinde öncü bilginlerden biriydi." (Ahmed İdrisi)

MS 8. ve 9. yüzyıllarda, kısmen el-Kindi'nin himayesindeki bilginleri Bağdat'ta bir araya gelip en önemli Yunan, Hint ve Pers felsefe ve bilim eserlerini Arapçaya tercüme ettiler. Batı ve Doğu bilgeliği tek bir yerde ilk kez bir araya geliyordu. Bu süreçte, dili Arapça ve merkezi Bağdat olan yeni bir eğitim ve deneyleme geleneğinin temellerini oluşturdular.

M.S. 909 yılında Mısır'da Fatimi Hanedanlığı egemen olmuştur. Bir yüzyıl içinde Nil Nehri'nin kıyısında yeni bir şehir inşa etmeye başladılar: Kahire. Kahire, kısa zamanda Arap dünyasının en önemli şehirlerinden biri haline geldi. Hızla gelişen bu yeni şehrin merkezine el-Ezher Camii'ni inşa ettiler. El-Ezher Camii, sadece bir ibadet yeri değildi. Özellikle halkın eğitimine adanmış bir enstitü olarak inşa edilmişti. Burası dünyanın ilk üniversitesi olarak anılmaktan gurur duymaktadır.

"Şu an, el-Ezher'deki en büyük mahfillerden birindeyiz. Namaz saatlerinde burada insanlar genellikle buna benzer şekilde saf tutarak namazlarını kılarlar. Ortaçağ boyunca burada, bağdaş kurmuş hocaları ve çevrelerinde onları dinleyen öğrencileri görebilirdiniz. Belirli konuları açıklıyorlar ya da belirli kaynakçalar üstüne ders veriyorlardı. Doğal olarak en iyi öğrenciler profesörün etrafında oturur, bir sonraki sırada da daha az parlak öğrenciler yer alırdı. Ve tüm bu dersler halka açıktı. Sokaktan geçen herkes oturup profesörü dinleyebiliyordu.

Bu sütunların altında her türlü alanda çalışmalar yürüten büyük bilginler oturuyordu. Öğrenciler, fıkıh, Kur'an, felsefe ve matematik gibi farklı konularda ders veren profesörler arasından istediklerini seçebiliyorlardı. Ve bu profesörlerden bazıları öyle ünlüydü ki sokaktan gelen büyük bir kalabalık derslerine katılırdı ve etraflarında çok daha fazla öğrenci otururdu. Bu profesörler, seslerini bu kalabalığa duyurmak için daha yüksek bir yerde, bir kürsüde oturmak zorunda kalırlardı. Arap dünyasında yeni hanedanlıklar kuruldukça, bunların her biri, kendi bilim adamları ile kendi saraylarını kurmuşlardı. Mısır'ın yeni hükümdarlarının el-Ezher'i kurmaları İslam dünyasındaki rakip krallıklara örnek olmuş ve birçok yeni merkezler ortaya çıkmıştır.

Toledo kentinin tarihî giriş kapısı, İspanya

İslam dünyasının yeni üniversiteleri, sadece halkın eğitime katkıda bulunmakla kalmayıp aynı zamanda etkileyici muhteşem sonuçlar elde eden bilginlere de araştırmalarına devam edebilecekleri rahat bir ortam sağlamıştı." **(Ahmed Recep)**

El-Ezher'deki sütunların altında ders verenlerden biri de Batı'da Alhazen olarak bilinen İbnü'l-Heysem'di. O, modern optik biliminin kurucusu olan dâhidir. "Burada Nobel ödüllü fiber optik teknolojisini görüyoruz. Günümüzde, burada üretilen lazer ışınları, İbnü'l-Heysem tarafından keşfedilmiş bazı temel optik kanunlar kullanılarak bu kablodan geçiriliyor. MS 10. yüzyılda İbnü'l-Heysem, günümüzde ışığın davranışını anlamak için kullandığımız temel prensipleri keşfetmiştir. Ben bunu, bu cam tüpü kullanarak farklı bir şekilde göstereceğim. Işığın bu tüp içinde düz bir çizgide hareket ettiğini ve buradan kaçıp bu noktada ekrana çarptığını göreceğiz. Işığın bir düzlem üzerinde hareket ettiği konusundaki temel prensibi İbnü'l-Heysem keşfetmiştir. Ayrıca kırılma ile ilgili kuralları da o oluşturmuştur.

Bu tüp, yansıtıcı özelliktedir. Bu sayede ışık ışınları karşılıklı yüzeyler arasında tekrar tekrar yansıyor zikzaklar çizerek tüpten çıkar. Eğer açıyı değiştirirsem, ışığın hâlâ düzlem üzerinde ilerlediğini görürsünüz ama bu kez zıplayarak sonra tekrar bu yüzeye varır ve yansır, tüp boyunca zikzaklar çizer. Bu tüp boyunca oluşan zikzaklar gerçekte bir optik kabloda yaşananın aynısıdır. Bu temel prensipler, kökenlerini İbnü'l-Heysem'in çalışmasına borçludur. Farklı ortamlardaki ışığın değişken davranışını araştırmak için aynalar, su, cam gibi elindeki her imkânı kullanmıştır ve sadece yansımaları keşfetmekle kalmayıp lensler ve ışığın kırılmasını da keşfetmiştir. İbnü'l-Heysem en büyük keşfine-insanoğlunun nasıl gördüğünün sırrına-yaklaşmıştı. Bu deneyine 'Karanlık Oda' veya Latince'de 'Camera Obscura' anlamına gelen 'Beytü'l-Muzlim' adını verdi.

Bu pencerenin hemen dışındaki güzel bir kiliseye ait manzarayı görebilirsiniz. Şimdi bu perdeleri kapatarak olduğumuz yeri bir karanlık oda haline getiriyorum. Ve perdeyi açtığım zaman, bu küçük delik sayesinde şeffaf ekranda, bu kilisenin görüntüsünü yakalayabileceğim. Ancak bu ters çevrilmiş bir görüntüdür ve sebebi de (İbnü'l-Heysem'in açıkladığı ve gösterdiği gibi) bu kilisenin çan kulesinden yansıyan ışığın düz bir çizgide diyagonal olarak ekranın altına çarpmak üzere delikten geçmesidir. Ama kilisenin altından gelen ışık, delikten ekranın üstüne çarpmak üzere düz çizgide yansıyacaktır ve bu nedenle ters çevrilmiş bir görüntü görüyoruz. Bir lens kullanıyor olsaydık, çok daha net ve tam bir görüntü elde edebilecektik.

İbnü'l-Heysem'in dehası bunun, insan gözünün nasıl gördüğünün bir temsili olmasını anlamasıydı. Yani bu göz, buradaki delikten baktığında, kilise görüntüsünü bu gözün retinasında tekrar evrilmiş olarak görebileceğim. Bu basit deneylerle İbnü'l-Heysem, gözün içinden çıkan ışınlar sayesinde görebildiğimize dair yüzlerce yıllık kanının aksini ispat etmiştir. Bu kanıyı geçersiz kılmak için, 'gözlerimizi açtığımızda nasıl anında gökyüzündeki yıldızları görebiliriz?' gibi birçok argüman ortaya koydu. Eğer gözlerimiz, gerçekten gökyüzüne ulaşabilen ışınlar saçıyorsa bu, belirli bir sürede gerçekleşebilir ve gözlerimizi açtığımızda anında yıldızları göremeyiz. Bu sayede de gözün tıpkı bir kamera obskura gibi çalıştığını fark etti.

Müslümanlar zamanından kalma tek mescit - Toledo, İspanya

İbnü'l-Heysem, tarihte gözün anatomisini doğru olarak açıklayan ilk kişidir. Optik bilimi üstüne yaptığı çalışmalar daha sonraki tedavilerin temelini oluşturmakla kalmayıp Batı sanatındaki doğrusal perspektif kavramının da geliştirilmesini sağladı. Fakat en önemlisi de metodolojinin nasıl bir olgu olduğunu dünyaya göstermesiydi. İslam dünyasında teoriyi öne sürüp sonuçları yayımlayan İbnü'l-Heysem ve arkadaşları, Yunanların doğal felsefe adını verdiği kavramı alıp onu farklı ve daha çok deneysel 'bilim'e benzeyen bir kavram haline getirdiler.

O, birçok insan için aşikâr olan olguları kanıtlamak amacıyla sayısız deneyler yaptı. Bir sonraki aşamaya geçmeden önce her şeyi deneyle kanıtlamak istiyordu. Bu da modern bilim anlayışına çok yakın bir davranış şekli. O, aslında modern bilimsel yaklaşımın kurucularından biridir. Galileo, Newton veya Einstein'dan yüzyıllar önce, İbnü'l-Heysem deneysel bilimi uyguluyor ve Batı'da hâlâ anlaşılmamış gizemleri çözüyordu." (Rim Turkmani)

Bilimin diğer dallarında da hikâye aynı şekilde etkileyiciydi.

"İslam dünyasında kısa bir süre içinde bilim, düşünce ve felsefe konularında bir hareket başlamıştı ve bu hareket dünyanın en büyük alimlerine kendilerini geliştirme imkânı sağladı. El-Kindi, el-Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, el-Cezeri, el-Biruni. Bu ve bunun gibi filozof ve bilim adamlarının insanoğlunun evrensel bilgi birikimine kattıkları büyük olmuştur. El-Farabi, İslam düşünce dünyasında yetişen en büyük filozoflardan biridir. El-Farabi, Aristo'dan beri elde edilen evrensel kazanımlarla İslam dininin temel inançlarını bir araya getirerek yeni bir felsefi sentez yaratmıştı.

Günümüz Türkiye'sinin güneyinde yaşayan ve Artukluların himayesinde eserler veren el-Cezeri, mekanik biliminin kurucusu olarak bilinir ve teknik çizimleriyle zamanının çok ötesinde çalışmalara imza atmıştır. Filozof el-Biruni, Hint antropolojisi üstüne dünyanın en kapsamlı eserini yazmıştı. Müslüman mimarlar sivri kemeri icat ettiler. Kimyagerler sülfirik asiti tanımladılar. Matematikçiler, modern trigonometriyi buldular. Astronomlar ayın kraterlerini isimlendirdiler ve gezegenlerin yollarını izlediler. Yeni bilim adamları, yeni tezler ortaya attıkça, Müslüman dünyasının diğer yerlerindeki düşünürler bu tezleri hemen işleyip daha da geliştiriyorlardı.

El-Ezher gibi üniversiteler, sadece öğrenim merkezi olmakla kalmamış; fikirleri dünya çapında yayan mekanizmalar haline gelmişti. İslam ilminin dehası ile zengin destekçilerin birleşimi, İslam kültürünün sıradan insanların hayatlarını iyileştiren yeni yönlerde gelişmesini sağladı. İslam dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi, Suriye'nin Halep şehrinde, Ortaçağ'da Müslümanların, tıbbı karşı gösterdikleri insani ve bilimsel yaklaşıma ait canlı bir örnek göze çarpıyor: Arkun Bimarhanesi. Bu, dünyanın ilklerinden biriydi; Avrupa'da şeytan girmesi olarak düşünüldüğü için göz ardı edilen ruh hastalıklarını tedavi eden bir hastahaneydi.

"Bu hastahane, kuruluşundan sonra psikiyatrik hastalıklar konusunda uzmanlaşmıştır ve bu yüzden buranın dünyada psikiyatrik vakalar üzerinde uzmanlaşan ilk hastane olarak kabul edilmesi doğrudur. Binanın tasarımı, Müslüman doktorların akıl hastalarının tedavisinde gösterdikleri bilimsel yaklaşımını kanıtlar niteliktedir. Bahsettiğimiz gibi, akıl hastaları için tasarlanan bu hastane, ya da 'bimarhane' üç ana kısımdan oluşur.

Arkun Hastanesi, üç ana kısımdan oluşmaktadır: Burası, az tehlike arz eden psikiyatrik ya da akıl hastalarının bulunduğu kısımdır. Buranın merkezdeki alan tarafından desteklendiğini görüyoruz. Tavanında ışığın girmesi ve havalandırma için bir açıklık bulunmaktadır. Sadece akıl hastaları için hazırlanmış on bir oda vardır. Bu odalar sık sık açılır. Ve görüldüğü gibi, hastalar buraya gelip birbirleriyle iletişim kurabilirlerdi. Çünkü bunlar, tehlike arz etmeyen hastalar olarak kabul edilirdi. Tehlike arz eden hastalar bile insanca ve bilimsel yollarla tedavi edilirdi. Şimdi de tehlike arz eden akıl hastaları için tasarlanmış bölüme girmek üzereyiz. Hastaların kendilerine zarar vermelerini engellemek için onların demir parmaklıklarla ayrıldığını not edebilirsiniz. Çünkü bu kısımda bulunan akıl hastaları çok tehlikeli olabilmektedirler. Avrupa'daki hastanelerde hastaların kendilerine zarar vermemeleri için yapılan parmaklıklara benzemezler. Ve birçok akıl hastasının hapsedilip işkence edildiği, birçoğunun da işkenceden öldüğü Avrupa hastanelerinden çok farklı bir insancıl anlayış vardır." (Abdünnasır Kaddan)

Toledo'da genel bir görüntü, İspanya

Arkun Bimarhanesi, dünyanın geri kalan kısmında rakipsiz bilimsel tıp kültürü taşıyordu. Müslüman doktorlar, bilgelikleriyle dünya çapında ün kazanmıştı. Fizikçi el-Zahravi, modern cerrahi aletlerin temelini tasarlamış; İbnü'n-Nafis ise kan dolaşımını açıklayan ilk kişi olmuştu. Fakat aralarında en ünlü olanı, büyük dahi İbn Sina'dır.

"10. yüzyılda yaşayan İbn Sina, İslam felsefesinin en ünlü isimlerinden ve Ortaçağ tıbbının en büyük hekimlerinden biri kabul edilir. Gerçekte *el-Kanun fi't-Tıb* Kitabı (Tıbbın Kanunu) İslam tıbbında yazılmış en önemli kitaplardan biri, hatta birincisidir. Ünlü hekim İbn Sina'nın elinden çıkan ve Arapça yazılan bu kitabı diğerlerinden ayıran özelliği, düzenlemesinin ve sınıflandırmanın mükemmel şekilde yapılmış olmasıdır. Modern tıp kitaplarında kullanılan sınıflandırmaya oldukça benzediği için seçkin bir sistematik bilimsel kitap olarak kabul edilir. Kanunda tasvir edilen bazı tedaviler, tıpta 20. yüzyılda meydana gelen gelişmeleri yüzyıllar öncesinden görmüştür.

El-Hamra Sarayı - Granada, İspanya

İbn Sina, günümüzde 'Gecikmeli Kaynama Teorisi' olarak bilinen kuramdan ilk defa bahseden kişidir. Örneğin İbn Sina, kırılan kemiklerin tedavisi hakkında konuştuğunda eğer bir kişinin kalça kemiği gibi büyük bir kemiği kırılmışsa, o ayağı hemen alçıya almamak (kırığı hareketsiz hale getirmemek) gerektiğini belirtmiş ve kırık kemikte şişkinliğin azalmasının beklenerek bunu birkaç gün ertelemenin tercih edilmesini söylemiştir. Bu husus, günümüzde Gecikmeli Kaynama Teorisi olarak adlandırılmıştır. İngiliz Doktor George Perkins bu teorinin öncüsü olarak kabul edilir. Halbuki ondan yaklaşık bin yıl önce İbn Sina, Tıbbın Kanunu kitabında bu teoriden bahsetmişti. İbn Sina sadece bir cerrah değildi, entelektüel kariyeri Ortaçağ İslam

biliminin kapsamının mükemmel örneklerinden biridir." (Abdünnasır Kaddan)

"O hem bir hekim, hem de bir filozof ve mantıkçıydı, ayrıca pratik bilim alanlarında da eserler yazmıştı. Eserleri, 18. yüzyıla kadar Avrupa üniversitelerinde kaynak olarak kullanıldı ve günümüzde İslam dünyasındaki medreselerde bunlardan hâlâ yararlanılmaktadır. Eğer dünyayı en çok etkilemiş üç filozofun adını sayacak olsak bunlar Aristo, Eflatun ve İbn Sina olmalıdır." (Bekir Karlığa)

İbn Sina'nın etkisi, sadece hastanelerde ve medreselerde hissedilmekle kalmayıp sokaklarda, mahkemelerde ve evlerde de yaşanmıştır. Müslümanların öğrenmeye karşı tutumları bilimsel olduğunu düşünmeyeceğimiz alanlara sızdı: Din, mimari ve güzel sanatlar. Bu da ilham kaynağı olarak güzellik ve şıklığın rasyonel düşünme ile gerçekleştiği sanatsal başarı ile sonuçlandı. Bu, müzik konusunda dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen bir gerçeklikte yaşanıyordu. Batı'da, uddan çıkan müzik Arap gecelerindeki sefa ve lüks dünyasını çağırıştır. Gerçekte İslam dünyasında müziğe, diğer sanatlara olduğu gibi şaşırtıcı derecede bir ciddiyet ve rasyonalizmle yaklaşılmıştır.

7-8-9. ve 10. yüzyıllarda Ortadoğu'da müzik sadece eğlence veya hobi olarak değil, gerçekten bir bilim olarak görülmekteydi; bu nedenle teorisyenler müziğe, perde farklarını tanımlamak, bir tür sembolik doğaüstü ve mecazi anlam yüklemek için çok zaman harcadılar.

Müslüman bilginler tarafından tercüme edilen Yunan eserleri bu yeni müzik bilimini beslemiştir. En fazla da matematikçi Pisagor'un eserleri.

"Pisagor (Pythagoras) kuramı, temel olarak teli belirli perde aralıklarına böler; yani teli yarıya böldüğünüzde oktav, teli örnekteki gibi alın [müzik] ara noktanız burası olur, yani farklı oktav [müzik]. Yani bu, 1/2 oranında yarım teldir. Ve beşinci perde aralığı üçte ikiyle [müzik] elde edilir, bu da gerçekten Batı müziğinde de önemli bir perde aralığıdır. Bunlar Pisagor teorisindeki temel aralıklardır. Araplar tarafından müzik teorilerinin temeli olarak kullanıldı. Saf matematik kullanılır, tamamen orana dayanır; saf doğadır, kirletilemez, saf bilimdir.

İnanılmaz bir şekilde, Batı'da dalga teorisinin keşfinden yüzyıllar önce Bağdat'taki müzik teorisyenleri; sesin nasıl yayıldığını ortaya çıkarmışlardır. Onlar sesi, suya atılan bir çakıl taşının oluşturduğu halkalara benzetmişler; suya bir taş attığınızda yavaşça yayılan ve her seferinde daha yumuşak bir hal alan dalgalar görürüz, gittikçe genişlerler, işte bu tam da sesin davranış şeklidir." (Khyam Allami)

Bu mantıklı yaklaşım, Batı'nın Doğu'yu mistik ve egzotik bir yer olarak tanımlamaları ile çelişmektedir. Tarihin en büyük kültürel yaratıcılığının yeşermesine öncülük etmiştir. Gücün küresel merkezi Batı'ya doğru kaymaya başladığında, İslam dünyasının doruklarına ulaştı. Müslüman İspanya'nın gerilediği yüzyıllarda, Granada Hükümdarı el-Hamra Sarayı'nın yapımını tamamlamıştı. 1492 yılında, Katolik Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella o zamana dek İslami mimarisinin en büyük başarısı sayılan bu sarayı ele geçirdiler.

"el-Hamra, genel olarak İspanya'daki Müslümanlar ve İslam dünyasının genelindeki mimari, estetik kavramsallaştırma, dekorasyonun vs. üretken sürecinin tamamının nihai noktasıydı. Bütün bunların kökünde yatan da oran sistemi kavramıydı. Mimarlar, çalışıp geliştirdikleri matematiksel formüllere dayanan bu geometrik kavramları mantıklı bir şekilde uygulamışlardı. Her oda ve el-Hamra avlusunun planı 2 ve 3'ün karekökü gibi karmaşık sayılara dayalı olarak anlaşılması güç oranların bir araya gelmesiyle yapılmıştı. Geometri, avluların biçimlerinden en küçük dekoratif özelliğe kadar her şeye uygulanmaktaydı. Ve her şey, arkada gördüğümüz binaya, içinde zamanın İslam kültüründeki dekorasyon ve yapılarının geometrik dünyasının uygulama sentezini sunan farklı kültürel dini ve estetik hazineleri bulabileceğimiz kral odalarının bulunduğu Comares Kulesi'ne doğru yönlendirilmiştir. Taht odasının kendisi geometrik düşüncenin zirveye ulaştığı yerdir.

Ünlü İslam coğrafyacısı el-İdrisi'nin Sicilya haritası

Dekorasyona uygulanan geometri kavramını özetlemek için Alhambra Sarayı'nın duvarlarını süsleyen bu geometrik desenlerden daha iyi bir alan bulabileceğinizi sanmam. Bu çiniler, seramik parçalarının farklı şekillerde kesilmesiyle elde edilir ve bütün dekorasyon, çemberin içinde, kendi eksenini etrafında dönüp bir dizi yıldız yaratan bir kare olan geometri kavramına dayanmaktadır. Örneğin burada bir yıldız noktasına bağlı farazi bir çember var ve kendi eksenini etrafında döndüğünde sekiz noktalı bir yıldız

oluşturan iki kare elde ediyoruz. Bu yıldız da farklı çizgiler veya şeritler veriyor ve bu nedenle farklı dairesel yıldızlar oluşturuyor bu tür bir dekorasyona 'şerit dekorasyon' diyoruz. Bu durumda, taht odasında sultanın kullandığı dekorasyon çok daha gösterişli ve karmaşıktı.

Bizi başka bir grup yıldızla götüren sekiz noktalı yıldızdan on iki noktalı yıldızla geçiş sistemi de dekorasyonu neredeyse sonsuzluğa tamamlıyor. Modern dünya matematikçileri simetrik desenleri oluşturmak için on yedi olası yol tanımlamışlardır. Alhambra Sarayı'nda bunların on yedisi de kullanılmıştır. El-Hamra, İslami bilgeliğin bir kitap gibi okunabilecek anıttır. Her bir yüzey bazı felsefi fikir veya matematiksel teoremin izini taşımaktadır. El-Hamra'da altın çağı tanımlayan bütün özellikler - diyanet ve orantı algısı, zarafeti ve dehası bir araya gelmiştir.

Ünlü İslam coğrafyacısı el-İdrisi'nin Norman Kralı II. Rogers adına yazdığı Kitabu Rucar isimli Arapça coğrafya kitabı

Asıl hüznü olan şey burasının sonuncularından biri olmasıdır. Alhambra, İslam altın çağı'nın mimarları tarafından inşa edilen en güzel binalardan biridir. El-Hamra, Kolomb'un Amerika'yı keşfettiği 1492 yılında Hristiyanların eline geçti. Dünya haritası değişmekteydi, güç Batı'ya kayıyordu ve İslamiyet'in altın çağı sona yaklaşıyordu. Fakat arkasında insanoğlu için çok önemli bir miras bıraktı." (Jesus Bermudez Lopez)

19. yüzyılda Avrupa sömürgeciliğinin doruk noktasında inşa edilen müzenin kast galerisi Batı'nın global kültürel egemenliği nasıl elde ettiğini kendi yönünden betimleyen büyük Avrupa sanat eserlerinin hayaletleri ile dolu. İnsanoğlunun ilerleyişiyle ilgili bu anlatım, "Batı Medeniyeti" olarak adlandırılan bir kavrama odaklanır. Batılı tarihçilere göre bu, Antik Yunanlarla başlamış, Romalılar tarafından ilerletilmiş ve Roma'nın çöküşünden sonra gelişimi durmuştur. Avrupalıların

"yeniden doğuş" ya da "Rönesans" olarak adlandırdıkları dönemde tekrar ortaya çıkmıştır. Batı tarafından el üstünde tutulan bu hikâyeye, Batı sanatının en simgesel eserlerinden birinde kısa ve öz biçimde ifade ediliyor. "Rafael tarafından Vatikan için yapılan bu resim, Avrupalıların kendi rönesansları hakkında ne düşündüklerinin bir özetidir. 'Atina Okulu' olarak adlandırılır. Bunlar da hayatın anlamını tartışan büyük filozoflardır." (Bettany Hughes)

Bu resimde Rönesans'ın önemli figürleri, antik Yunan atalarını canlandırıyorlar. Rafael Apelles'in kılığına bürünmüşken, Michel Angelo Herakleitos olarak görünür ve resmin merkezindeki Plato ise Leonardo da Vinci'nin yüzünü taşır. "Bu resmin anlattığı hikâyelerden biri de Yunan kültürünün Avrupa Rönesans'ına doğrudan aktarıldığıdır. Bu, tamamen Avrupa merkezli bir düşünce." (Bettany Hughes)

Fakat burada bile bir başka hikâyenin ipucu görülebilir: "Asıl enteresan olan, köşede Pisagor'un (Pythagoras) sırtından eğilen belli belirsiz bir figür. Bu kişi, Avrupalılar tarafından Averroes olarak bilinen ünlü İslam düşünürü ve bilgini İbn Rüşd'dür. İbn Rüşd, Rönesans'ın İslam dünyasına gerçekte neler borçlu olduğuna dair nadir ipuçlarından biridir." (Bettany Hughes)

Suriye'deki Halep şehrinde, Ortaçağ İslam astronomisine ait şaşılacak derecede zengin hatıralar bulunmaktadır. Bu dünya, en yeni astronomik aletlerin en büyük ibadet yerlerinin merkezine

yerleştirilip dini ve bilimi sorunsuzca bir araya getiren bir dünyaydı. "Halep'teki Büyük Emevi Camii'nin avlusu neredeyse bir astronomi cennetidir, burada üzerinde çember şeklinde bir küre olan sütunu görebilirsiniz. O tarafta bu dikey güneş saati gibi öğle ve ikinci namazı vakitlerini veren bir düzenek var. Fakat yine de en gelişmiş güneş saatimiz bu camidedir." (Rim Tırkmani)

Ortaçağ İslam dünyasının büyük gökbilimcileri sayesinde güneş saatleri, namaz vakitlerini belirleme ihtiyacından dolayı basit aletlerden karmaşık teknolojiye sahip araçlara dönüşmüştür.

"Bu öğle çizgisi, burada da ikinci namazı çizgisi var. Şurada Kâbe'nin yönünü gösteren bir kabartma var. el-Mihrap yazıyor. Ayrıca kenarında, güneş saatinde yaptığınız okumaları dönüştürmeye yarayan astronomik tablolar mevcut." (Rim Tırkmani)

Dini kurumların aynı zamanda bilginlere ve gökbilimcilere ev sahipliği yaptığı bu çok yönlü gelişmiş dünya, duyarsız Ortaçağ Avrupa'sından fersah fersah ilerideydi. Bu, İslam dininin özüne işlemiş bir şeydi. Bu; bilimsel aktivitenin din tarafından teşvik edildiği, durmak bilmez bir sorgulama dünyasıydı. "Batıl inançlar dolayısıyla değil, kralın ne zaman öleceğine dair kehanette bulunmak için değil, zamanı söyleyecek bir gölge bulmak için; doğruluk, hassasiyet ve kesin yörüngeyi aramak içindi. Evet, bu bilimdi; bilimsel gözlemin bir zaman belirleme yöntemine analog olarak tercüme edilişiydi." (Rim Tırkmani)

Bu güneş saati, Müslüman dünyasında bilimsel sorgulamanın altın çağına ait izlerden sadece biridir. Müslümanlar, İslamiyet'in doğuşundan itibaren yedi yüzyıl boyunca dünyanın bilimsel anlamda liderleri olmuşlardır. Bağdat, Kahire, Kurtuba ve Fes gibi büyük eğitim merkezlerinde, modern kimyayı ve optik bilimini bulmuşlardı. Tıp, mimari ve astronomi alanlarında büyük adımlar atmışlardır. Bunun sonucunda inanılmaz derecede ileri seviyede ve güzellikte bir medeniyet ortaya çıktı.

Ortadoğu'daki bu dönem, İslamiyet'in altın çağı olarak bilinirken Batı, gelişiminin daha ilk safhalarındaydı. MS 1000 yılında Avrupa bir yol ayrımına gelmişti. Karanlık Çağ'dan çıkmaya başlayan, fakat hâlâ Rönesans'ın özgüveninin yüzlerce yıl uzağında olan bir kültürdü. Bilginleri manastırlara kapanmış, entelektüel hayatları da oldukça kısıtlanmıştı. "Önümüzdeki Latince 'De Temporum Ratione'ya' da 'Tarihlerin Belirlenmesi' olarak adlandırılan bu eser, kilise bayramlarının zamanlarını belirlemeye adanmıştır. Özellikle de Paskalya." (Charles Burnett)

Ünlü bilgin Kopernik'in Merkür'ün hareketleri diyagramını adapte ettiği sanılan Nasirüddin Tûsi diyagramı

Bu çalışma, yeni binyıla girilen dönemde Avrupa astronomisinin doruk noktasını temsil eder – fakat Ortadoğu’da yaşananlar ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalmaktadır. Belli bir teori ortaya konmamış. Burada teorik astronomi kullanılmıyor. Güneşin ve ayın güzergâhından bahsedilmiyor ve de gezegenler ya da sabit yıldızlardan bahsedilmiyor.” (Charles Burnett)

Avrupalı yazarların sorunu, İslam dünyasının kütüphanelerine kıyasla yararlanabilecekleri kaynak malzemenin çok kısıtlı olmasıydı. “Çok kısıtlı kütüphanelerden söz ediyoruz. Eğer bir katedralin kütüphanesinde yüz kitap varsa, bu büyük bir kütüphane olarak kabul ediliyordu. Çünkü gerçekte temel metinlerin sayısı çok azdı. Sadece İncil ve erken dönem kilise yazarlarının eserleri. Ve bunu, o dönemde 80.000 cilt bulunduğundan bahsedilen Kurtuba Kütüphanesi ile karşılaştırdığımızda, bu sayı çok ama çok azdır.” (Charles Burnett)

Bağdat ve Kurtuba kütüphaneleri bu sırada Avrupa’da isimleri unutulmaya yüz tutmuş Aristo ve Eflatun’un eserlerinin tercümeleriyle doluydu. “Bundan dolayı, erken Ortaçağ’ı karanlık çağlar olarak adlandırırız; tartışmalı bir terim, klasik bilim ile ilgili neredeyse her şeyin kaybolması açısından gerçekten karanlık bir dönem.” (Charles Burnett)

Kopernik ve Nasirüddin Tûsi diyagramlarının karşılaştırılması

Avrupa dünyası ile hareketli İslam bilim dünyası arasında büyük bir uçurum vardı. Alışılmadık bir şekilde kapanacak bir uçurum.

Müslüman gökbilimciler, teorik astronominin yanı sıra çok faydalı aletler de yapabiliyorlardı: Usturlap, Müslüman astronomi ve mühendisliğinin başyapıtıdır. “Evet bu alet, pirinç bir plakadan yapılmış olup ‘ana’ adı verilen bu bölümün içinde çok sayıda plaka vardır. Plakalar farklıydı, çünkü sahibinin seyahat edeceği ve bulunduğu enlemi değiştireceği varsayılıyordu.” (Giorgio Strano)

Bunların üzerinde, gece gökyüzünün haritasını temsil eden ağ benzeri döndürülebilir bir plaka ve bir yıldız veya güneşin yükseklik açısını hesaplamak için kullanılabilecek döndürülebilir bir gösterge eklenmişti. “Yanlarda 2 pim deliği vardı ve kişi bu noktadan bir yıldız bakabiliyor veya güneşin konumunu almak için güneş ışığını öngörebiliyordu.” (Giorgio Strano)

Adelard bu inanılmaz alet üstüne, İngilizlere olası kullanım şekillerini anlattığı bir risale yazdı. “Örneğin, gece vakti saati öğrenmek istediğinizde, aleti bu şekilde başparmağınızla baktığınız yöne doğru tutup sonrasında pim deliklerden bir yıldız doğru yöneltebilir ve bu şekilde ufuk üstünde yıldızın yüksekliğini ölçebilirsiniz ve de arkada, aleti döndürüp seçtiğiniz yıldız kadar getirebilirsiniz; ucunun ufuk üstündeki yüksekliğe eşit olacağını göreceksiniz ve sonrasında aletin kenarındaki kılavuzdan saati okuyabilirsiniz.

Bu, zamanına göre çok şaşırtıcı bir alettir. Çünkü aynı zamanda bir hesap makinesi görevi görür. Sadece gözlemsel bir alet değildir. Bu alet hakkındaki belgelerde elli veya altmış farklı fonksiyon bulabiliriz.” (Giorgio Strano)

Böylesine esnek bir teknoloji, zamanının çok ötesindeydi. Adelard eve döndüğünde, İslam biliminin dehasını gözler önüne seren birkaç kitap yazdı. "Adelard'ın Arap bilgi birikimini naklettiğinden ötürü gururlu olduğu görülüyor; çünkü nerede Arapça bir kelime geçse, ister Harezmi'nin adı olsun, ister astronomik tablonun Arapça ismi ez-zic (Aziq) olsun, bunları kırmızı harflerle yazar. Burada da birçok Arapça terim kullanmış, örneğin [ydra], Muharrem, Arap takviminin ilk ayını görebilirsiniz. Bunların hepsi kırmızı ile yazılmıştır." (Charles Burnett)

Adelard, kendi öğretileri ile Müslüman öğretileri arasındaki bu farkın Avrupalılar tarafından görülmesini sağladı. Ama iki dünyanın buluştuğu cepheden bakınca, bu farkın giderek kapandığı görülüyordu. 7. yüzyıldaki İslam fetihlerinden itibaren Güney Avrupa'nın büyük bir bölümü Müslüman olmuştu. Fakat yeni Haçlı döneminde, bu bölgeler Hristiyan hükümdarlar tarafından ele geçirilmeye başlandı ve bu hükümdarlar İslam kültürü ile tarihte ilk kez uzun süreli bir temas kurdu. Bu yerlerden biri de, II. Rogers'ın Sicilya Krallığı'ydı. "Kral Rogers, burada tüm unvanlarını Arapça olarak almıştır. "Allah'ın her şeye kadiriği ile salahiyet kazanan en şanlı kral" olarak anlatılır." (Jeremy Johns)

Bu övgü sözleri, iki dünyanın kesiştiği noktada gücün Hristiyanların, hikmetinse Müslümanların elinde olduğunun bir göstergesidir. "Bu, Sicilya haritası. Burada, üçgen şeklinde bir ada görüyoruz. Burası, İtalyan anakarasının ucu etrafında farklı Sicilya takımadaları bulunmakta ve burada Malta, Gozo ve Sardunya Adası. Rogers ve halefleri, buradan Palermo'ya, dünyanın her yerinden bilim adamları, bürokratlar, sanatkârlar, esnaf ve müteahhitler getirtmiştir." (Jeremy Johns)

Rogers'ın yönetiminde Sicilya, Hristiyanlık ve İslamiyet'in kesiştiği topraklarda yer alan eşsiz bir çok kültürlü ortam haline gelmiştir. Yakınlarındaki Müslüman Kuzey Afrika'dan gelen zamanının en büyük coğrafyacısını da kendisine çekmesi hiç şaşırtıcı değildir. "Muhammed el-İdrisi gelir ve Kral Rogers'ın görevlendirmesiyle bu olağanüstü dünya coğrafyasını sunar." (Jeremy Johns)

"Dönem,, Doğu ve Batı'nın birbirleri için hâlâ gizemli olduğu bir dönemdi. Tüm dünyaya ait doğru bir harita hazırlamak görünürde imkânsızdı. Ama kültürel kesişim noktası Sicilya'da aniden her şey mümkün görünmeye başladı. Bunu gerçekten açık bir şekilde el-İdrisi'nin İngiltere ve Fransa arasındaki İngiliz kanalı tasvirinde görebiliriz. Kullandığı sözcükler klasik Arapça sözcükler değildi, el-İdrisi'nin sadece buralara şahit olmuş birinden duymuş olabileceği Yunancanın Sicilya-Güney İtalya aksanından türeyen sözcüklerdi." (Jeremy Johns)

Bu kitap Asya ve Avrupa'nın Norman egemenliğindeki Sicilya'da tarihî şekilde bir araya gelişlerinin bir şahididir. El-İdrisi'nin dehası ile Norman egemenliğindeki Sicilya'nın çok kültürlü dünyasının etkileşimi sayesinde İslam biliminin gelişmiş metodolojisi, Arap İmparatorluğunun

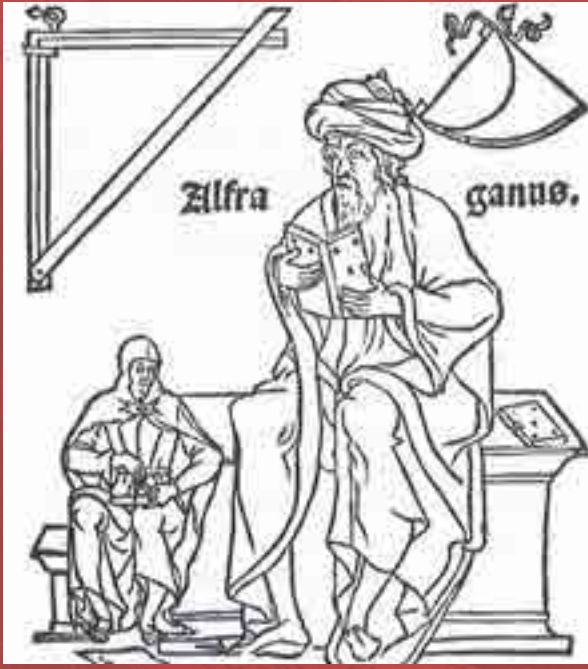

Ünlü bilgin Kopernik'in Merkür'ün hareketini gösteren diyagramı

dışındaki bir dünyaya ilk kez tatbik edilmişti. Sonuç, dünyanın bugün bildiğimiz görünümüne şaşırtıcı derecede yakındı.

Sicilya'da başlayan süreç ilk Haçlılar, İslamiyet egemenliğindeki İspanya'nın gelişmiş dünyasına girdiğinde kat kat hızlandı. 1085 yılında dünya tarihini sonsuza dek etkileyecek bir olay meydana geldi. Hristiyan kral VI. Alfonso sınır şehri Toledo'ya girdi. "Bu, Toledo'da 'Puerta Vieja de Bisagra' olarak bilinen geçittir; aynı zamanda 'Puerta de Alfonso VI' olarak da bilinmektedir. Bunun nedeni, hikâyelere göre, Toledo'yu fetheden Kastilya Leones Kralı, VI. Alfonso'nun şehre bu geçitten girmiş olmasıdır." (Ricardo Benito)

Alfonso, dört yüzyıllık Arap hükümdarlığına son vermiştir. Bu, Müslüman İspanya için sonun başlangıcıdır. Ama bu, Hristiyan Avrupa'sındaki entelektüel hayat için yeni bir şafağı da simgelemektedir. Alfonso, Toledo'da Avrupa'nın en heyecan verici kozmopolit ortamlarından birini buldu. "Alfonso, Toledo'nun geri alınmasından sonra, bu şehirde özellikle dini farklılıkların sınırlarını çizdiği üç değişik sosyal grubun varlığını gördü: Yahudiler, Müslümanlar ve İberya Hristiyanları adı verilen özel olarak tanımlayabileceğimiz bir Hristiyan grubu." (Ricardo Benito)

Fergani'nin Astronomi kitabının Latince tercümesi

Yahudiler ve Hristiyanlar, yüzyıllar boyunca Müslüman hâkimiyeti altında yaşamışlardı; Arapçayı ve kendi yerel dillerini kullanmaya alışkınlardı. Bu insan kaynağına ek olarak Alfonso, Hristiyanları şaşırtacak sayıda çok kitap buldu. "VI. Alfonso şehri ele geçirdiği sırada, muhtemelen bazı Müslümanlar kendi kütüphanelerine ve kitaplarına sahipti, ayrıca diğer bölgelerden, Endülüs'ten de kitaplar geliyordu; birçoğu Arapların klasik eserlerden, klasik dünyadan yani Yunanistan'dan, Yunan felsefesinden vs. tercüme ettikleri kitaplardı." (Ricardo Benito)

Toledo, Batı'da o zamana dek bilinmeyen bir entelektüel bilgi madeniydi ve çok kültürlü nüfusu sayesinde bu fikirleri Latin dünyasına tanıtmak için gerekli tüm araçlara sahipti. 1085'ten sonra Toledo, Arapça eserlerin Latinceye çevrildiği büyük bir tercüme merkezi haline gelmiştir. Bathlı Adelard gibi kişiler sayesinde Avrupa ilminin kısıtlamalarını gören bilginler, Arap üstatlarının ünlü eserlerini okumak için Toledo'ya akın ettiler.

"Toledo'da sıra dışı bir şey meydana geliyordu. Yunan düşünürlerin unutulmuş eserleri, Arap biliminin baş yapıtları, Batı'ya girmeye başlıyordu." (Charles Burnett)

Toledo'dan geri gelen bilginler yanlarında bu paha biçilmez bilgi hazinesini de getirdiler. Etkisi açık şekilde ve hemen görüldü. Yakın tarihlere kadar karanlık çağlarda yaşayan bir toplum kendisine ait muhteşem bir yeni kültür inşa etmeye başladı. 800 mil ötede İngiltere'nin

batisında, Avrupa'nın yeniden doğuşunda Müslümanların etkisinin izleri bulundu. Salisbury Katedrali'nde bugün bize çok tanıdık gelen semboller keşfedildi. Ama 13. yüzyıl Avrupa'sında bunlar Doğu'dan gelen yeni ve egzotik şeylerdi. "Bu, tavan kirişi olduğunu bildiğimiz bir kirişe yazılmış üç rakamıdır ve 1240'tan hemen sonrasına aittir. Bildiğimiz kadarıyla bu Hint-Arap numaralarının mimari anlamda ilk kullanılışıdır. Komşu kirişlere bakarsak iki tane de orada göreceğiz, dört adet de yandaki kirişte. Ve diğer tarafta da her rakamdan sonra bunların kuzey kirişi olduğunu belirtmek için N harfi ile işaretlenmiş bir, iki, üç, dört rakamı var. Bu numaralar kirişlerin konulacağı yerleri işaretlemek için marangozlar tarafından konulmuştur." (Charles Burnett)

İçinde 1 rakamının yanına koyup 10, 100 ve sonsuza kadar sayılar oluşturabileceğiniz 0 rakamı da bulunan, dokuz adet rakam içeren nümerik sistem Hindistan'da keşfedilmiş ve 8. yüzyılda Araplar tarafından alınmıştır. Bu nümerik sistemin esnekliği ve kullanım kolaylığı Avrupalıları şaşkına çevirmişti. "İnsanların, bu Hint-Arap nümerik sisteminden ve onun gizli gücünden ve her bir rakamın sadece tek bir anlama geldiği gerçeğinden haberdar olunca, her rakam için iki ya da üç çizgiye ihtiyaç duyulan kullanışsız Roma rakamları yerine bunları kullanmaya başlamaları doğaldı." (Charles Burnett)

Ve bu rakamlar, o sıralar Avrupa'ya girip Salisbury'nin büyüklüğü ve ihtişamına sahip katedraller inşa edilmesinin önünü açan yeni fikirlerin sadece küçük bir parçasıdır. "Ve bunun gemi bordasında ya da Salisbury Katedrali gibi eski katedrallere göre daha özenli bir matematiksel planlamaya dayanan gotik katedrallerin inşasında uygulanan daha gelişmiş matematik teknikleri görmek çok hoş." (Charles Burnett)

Salisbury gibi katedrallerin varlığı Avrupa'nın İslami bilgi birikimini özümsemelerinin hikâyesini anlatır. Bunlar, fikirlerin ilk kez ortaya atıldığı ve taş duvarlara dönüştüğü ilim merkezleriydi. "Katedral cemaatinin tamamının; mimarların, yapı ustalarının, marangozların, bilim adamlarının, öğretmenlerin ve rahiplerin, kökenlerini Arap bilimi ve matematiğine borçlu olan bir entelektüel akımın parçası olduklarını düşünebiliriz." (Charles Burnett)

Arapların etkisi altındaki bilimsel düşünce, Avrupa'nın dinî öğrenim merkezlerine nüfuz etmeye başlamıştı. Bu süreçle başka bir olguya dönüşmeye başlamışlardı. Avrupa çapında Müslümanlardan etkilenen laik öğreti prensiplerini temel alan kurumlar ortaya çıkmaya başladı – kendilerini üniversite olarak adlandırdılar. Toledo'dan gelen çok sayıda ve çeşitli türdeki eserler ile beslenen Avrupa, entelektüel uykusundan uyanıyordu. Her şeyin ötesinde, Avrupa düşüncesini değiştiren asıl faktör, Aristo'nun kaybolan eserlerinin Arapçaya tercümesiydi. "Yunan düşünürü Aristo'nun eserleri, üniversite akımı için hayati derecede önemlidir. Çünkü Aristo akıl, mantık ve tezlerin kanıtlanması gibi konularla ilgilenir." (Bettany Hughes)

El-Ceziri'nin Mekanik Otomatlar isimli kitabından bir çizim

Aristo'nun eserleri, Batı Avrupa'nın mantiki düşünceye dayalı bir topluma dönüşmesinin temelini oluşturacaktı. Ama Avrupalılar bunu, daha önce gerçekleştirmiş bir toplumun katkılarıyla yapacaktı. "Ama Aristo konusunda bir problem var. Eserleri oldukça karmaşıktır; yardım olmadan anlamak ve yorumlamak zordur." (Bettany Hughes)

Avrupalıların Aristo ile ilk yüzleşmelerinde rehberlik görevi gören eserler Batı'da Averroes olarak bilinen Müslüman filozof İbn Rüşd'e aitti. "Toledo'da bu tercüme yapıldığı zaman aynı zamanda Averroes çok uzaklarda olmayan Müslüman İspanya'da, Aristo'nun eserleri üzerine şerhler yazıyordu. Bu yüzden Bologna, Paris, Oxford ve Cambridge'deki ilk üniversitelerdeki öğrencilerin Aristo'yu okuyup anlamalarına yardımcı olan da onun bu şerhleri oldu." (Charles Burnett)

"Eğer Rönesans döneminde Avrupa'daki herhangi bir üniversitedeyse, bir elinde Aristo diğer elinde Aristo'nun şerhleri olan öğrencileri görebilirdiniz. Aslında İbn Rüşd Averroes adıyla pek sık anılmaz, basitçe "Commentatör" yani "Yorumcu" olarak bilinir." (Bettany Hughes)

Averroes, Avrupalıların üzerinde çalışmaya başladıkları yeni bilimlere anlamak için başvurdukları İslam bilgi panteonunun en büyük parçasıydı. Onların etkisi altında, Avrupa farklı bir yer olmaya başlamıştı. 12-13. ve 14. yüzyıla geldiğimizde Avrupa yeni bir sorgulayıcı yaklaşım ve dinamizm keşfetti. Avrupa, Atlantik'in ötesinde yeni bir dünya keşfettiği sırada İspanya'nın yeniden zaptı tamamlanıyordu. Dünyanın ağırlık merkezi Batı'ya kayıyordu.

Bu çağı diğer her şeyden çok daha iyi sembolize eden bu yer, hâlâ insanları şaşırtacak bir güce sahip. Milyonlarca insan Avrupa uygarlığının olgunlaştığı yeri görebilmek için Floransa'yı ziyaret eder. Bu şehir, Leonardo da Vinci ve Machiavelli'nin, Dante ve Petrarch'ın şehriydi. Avrupa'yı Ortaçağ'dan çıkaracak yeni fikirlerin ortaya çıktığı bir yer. Bu, Yeni Dünya'nın keşfedildiği, resimde perspektifin ilk olarak kullanıldığı ve insan vücudunun anatomisinin ilk defa kesin olarak belirlendiği dönemdi. Geleneksel olarak bu düşüncenin ilham kaynağının Antik Yunan ve Roma olduğu düşünülür. Fakat Avrupa'nın bu dönüm noktasında bile Rönesans bilginleri, İslam biliminin devlerinden destek almışlardır.

İslam biliminin katkıları iki tipik Rönesans adamının içinde bulunduğu çağın en büyük bilimsel keşiflerine de uzanmıştır: Efsanevi Galileo Galilei, astronomi alanındaki devrimsel çalışmalarından dolayı günümüzde bilimin babası olarak kabul edilir. Nikola Kopernik, onun en önemli selefidir ve çok zeki bir matematikçi ve büyük bilim adamıdır. Galileo'nun ünlü Gezegen Sistemi'nin merkezinde Dünya'nın değil de Güneş'in olduğu fikrinin ilk mimarıydı. "Bu kitapta, Kopernik, evren yapısı üzerine yeni teorisini açıklamıştır. Ve Güneş'in etrafında dönen Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter ve Satürn'ü ve çevresindeki sabit yıldızları görebiliriz. Bu, geçmişte söylenenlerden tamamen farklı." (Giorgio Strano)

Kopernik, Güneş Sistemi'nin şeklini doğru olarak açıklayarak bilimi sonsuza dek değiştirdi. Bu tarihsel anlamda çığır açıcı atılımı yapmak için Kopernik, Eski Yunanlara dayanan –gezegenlerin niçin bazen dairesel değil de düz bir hat üzerinde hareket ettiği gibi– astronomik problemleri ele almak durumunda kaldı. Basit bir diyagramla açıkladığı bir çözüm sundu. "İlk çember ve ikinci çember. İkincisinin merkezi, birincinin etrafında hareket ediyor ve gezegen ikinci çemberin çevresinde dönüyor ve birleşimi de bu cihazın çapı boyunca hareketini meydana getiriyor." (Giorgio Strano)

Bu diyagram, gerçekte optik bir illüzyonu açıklamaktadır: Bir çemberin içinde hareket eden diğer bir çemberin kenarındaki noktanın düz bir çizgide aşağı ve yukarı hareket eder şekilde görünmesi. Kopernik, bunun gezegenleri gözlemlediğimizde gördüğümüz şey olduğunu ifade etmiştir. "Demek ki Kopernik'in konumunu [*econompi*] ve aynı zamanda Merkür modelini açıklamak üzere kitabında defalarca kullandığı bu cihaz; teknik, matematiksel ve geometrik bir cihazdır" (Giorgio Strano)

Merkür'ün hareketini gösteren diyagram, Kopernik'in Güneş Sistemi'ni açıklamak için kullandığı birçok şekilden sadece biri. Fakat şaşırtıcı olan şey, bu çok önemli fikrin Kopernik'e ait olmaması. Müslüman dünyasında önceden bilinmesidir. "Buna [*altozi-cappo*] denir [*Al-Tusi*]. Çünkü 13. yüzyılda ünlü gökbilimci Nasireddin et-Tüsî tarafından tasarlanmıştır." (Giorgio Strano)

et-Tusi, İranlı Müslüman bir gökbilimciydi. Bu diyagramı ve Kopernik'e ait olanı yan yana koyduğunuzda, Avrupalı bilim adamlarının Müslümanlara olan borcu açıkça ortaya çıkar. Kopernik, Müslüman gökbilimciler hakkında bilgi sahibi miydi, değil miydi? Bu, ucu açık bir sorudur. Ancak kesin olan şu ki, gezegen modelleri Müslüman gökbilimcininkilere çok benzer. Sadece Dünya ve Güneş'in konumu değişik. Bu keşif, Güneş Sistemi'ne ait modern görüşümüzün Müslüman bilim adamlarının yüzyıllar boyunca gerçekleştirdiği astronomi araştırmalarına borçlu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu, Avrupa Rönesans'ının dayandığı İslami fikirlerin sadece küçük bir örneğidir.

III

YENİ BİR MEDENİYET BİLİNCİ'NE DOĞRU

Medeniyet Bilinci
Medeniyetler Çatışması'ndan
Medeniyetler İttifakı'na

Medeniyet Bilinci

Dünyamız, bugün tarihî ve büyük bir bunalımdan geçiyor. Bu bunalımın temelinde siyasi ve ekonomik etkenler kadar tarihî ve kültürel etkenler de rol alıyor. Büyük bir aymazlıkla yaygınlaşan ve barbarlık sınırlarının çok ötelere geçen terör olayları hayatı çekilmez hale getiriyor. Balkanlar, Ortadoğu ve Kara Afrika bu çatışmacı yaklaşımlar nedeniyle yıllardır kan ağlıyor. Geçmişte insanları yaygın savaşlar felakete sürüklüyor ve araç olarak da düzenli ordular kullanılıyordu. Günümüzde ise savaşların yerini terör olayları almış bulunuyor. Dünyamızı kana bulayan terör örgütleri her vesile ile araç olarak kültürel, etnik, dinî farklılıkları ve mezhep ayrılıklarını kullanılıyor.

Bu krizin, temelde bir medeniyet krizi olduğu konusunda dünyanın önde gelen aydınlarının hemen hemen hepsi ittifak etmektedirler. Zira bu krizin kökeninde bağınazlıklar, bilgisizlikler, tahammülsüzlükler, ön yargılar, düşmanlıklar, kin ve nefret duyguları, terör ve şiddet eylemleri, savaş ve saldırganlık eğilimleri yatmaktadır. Bu ise sorunun daha da içinden çıkılmaz hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu krizin, insanlığın uzun asırlar içerisinde oluşturup geliştirdiği evrensel değerleri kökten tehdit etmekte olduğu açıktır. Savaş, çatışma, terör belalarının yanı sıra çevre kirliliği, insani ve ahlaki değerlerin erozyonu, gerek toplumlar gerekse milletler arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik dengesizlikler küremizi yaşanmaz hale getirmek için adeta el birliği etmektedirler.

Yaşlı dünyamız, son otuz yılda, tarihinde az rastlanır derecede büyük değişimler ve büyük yıkımlarla yüz yüze geldi. Hepimizi acı ve gözyaşına boğan doğal felaketlerle karşılaştı. Ekolojik dengeler bozuldu. Kuzey Kutbu'nda buzlar erimeye başladı. Büyük Okyanus'ta meydana gelen deprem sonucunda oluşan tsunami, Uzakdoğu'da büyük yıkımlar yaptı ve 270.000 insanın canına mal oldu.

Bilim adamları, küresel ısınmanın limit ötesi seviyeye ulaştığını söylemektedirler. Önümüzdeki yüzyılda, sıcaklığın, 1,4-5,8 santigrat derece arasında artış göstereceğini ve bu miktarın, yeryüzünde insanoğlunun belirmesinden bu yana gözlenen toplam sıcaklık artışından daha fazla olduğunu haber veriyorlar. Bunun sebebinin, sera gazlarının atmosferde toplanması ve şemsiye etkisiyle sıcaklığın dünyada kalması olduğunu söylüyorlar.

Küresel ısınmanın ana nedeni, karbondioksit olduğundan, bunun kaynaklarının iyi belirlenmesi gerekir. Gelişmiş ülkelerde, karbondioksitin yarısı binalardan (çoğu ısınma), yarısı da ulaşım ve endüstriden eş oranlı olarak çıkmaktadır.

İklim değişiklikleri neticesinde ortaya çıkan okyanuslardaki sıcaklık yükselmeleri, kasırgaların şiddetini daha da artırmaktadır. Uzmanlar, böyle giderse yüzyılın sonunda, ABD'nin Meksika Körfezi kıyılarının yaşanamaz hale geleceğini bildiriyorlar.

Yalnız doğal afetlerle boğuşmuyoruz, aynı zamanda ekonomik dengesizlikler ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler de büyük çatışmalara zemin hazırlıyor. Dünya nüfusunun % 20'si, günlük 2,5 doların altında kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler insani gelişmeler raporuna göre, 2014 yılında 85 zenginin geliri, 3,5 milyar insanın gelirine eşdeğerdedir.

Oxford Üniversitesi'ne bağlı bir araştırma kurumu olan Oxfam'ın, 2015 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, 2,2 milyon insanın yoksulluk sınırının altında yaşadığı günümüzde, 1 milyar insanın günlük 1.25 dolarla geçinmek zorunda olduğu görülüyor.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) verilerine göre, dünya 2012 yılında silahlanmaya 1 trilyon 740 milyon dolar harcamış.

Uzmanlar, bu gidişle önümüzdeki on yıllarda, dünya nüfusunun ancak % 20'sinin refahtan pay alabileceğini, geriye kalan % 80'inin ise hayır cemiyetlerinin ve yardım teşkilatlarının ianeleriyle hayatlarını sürdürebileceklerini ifade etmektedirler. Bu küresel krizin ana nedenlerinden biri ve en başta geleni modern dünya tasarımı ve buna dayalı olarak gelişen çağdaş uygarlık algısıdır.

On üçüncü yüzyılın ortalarında İbn Rüşdçü (Averroist) akımla başlayan, on dört ve on beşinci yüzyıllarda, Rönesans ve Reform hareketleriyle hızlanan akıl-vahiy, din-bilim çatışmaları, din-devlet ve mezhep savaşlarına dönüşmüş; sonunda Batı dünyası büyük çapta kan kaybına uğramıştı.

Nihayet 1598 yılında ilan edilen Nant Fermanı ve 1649 yılında gerçekleşen Westfalya Barışı sonunda, güçlenmeye başlayan ulus devlet anlayışı ve on sekizinci yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi, Batı'nın yalnızca bilim ve teknoloji alanındaki üstünlüğünü değil; aynı zamanda Batı değerlerinin eşsizliği, entelektüel ve medeni bakımdan üstünlüğü yaklaşımının da yaygınlaşmasını sağladı.

Aklı reddeden dogmatik-skolastik anlayışın yerine, akli önceleyen, pozitif bilgi temeli üzerine dayalı bulunmayan hiçbir doğruyu kabul etmeyen Aydınlanma'yı doğurdu. Aydınlanma, akli adeta putlaştırarak bilimi her şeyin yegâne kriteri sayan katı bilimselciliğin ve pozitivistimin ortaya çıkmasını sağladı. Metafiziği felsefeden, dini de hayattan uzaklaştırmaya çalışan pozitivism; neticede her türlü manevi değerleri dışlayan kaba materyalist anlayışlara zemin hazırladı, güç kattı.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına geldiğimizde, pozitivism, materyalizim ve oryantalizim üçlüsü; emperyalist Batı hegemonyacılığını evrensel medeniyet konsepti ile bütünleştirerek, Avrupa merkezci (*Euro-centrist*) yaklaşımı yaygınlaştırdı.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde pozitif bilimlerde ortaya çıkan gelişmeler, determinist ve pozitivist anlayışı adeta altüst etti. Yüzyılın ilk yarısında meydana gelen iki büyük savaş, hegemonyacı yaklaşımları derinden sarstıysa da yeni keşfedilen silah teknolojisi dünyamızı tehdit eden bir felaket düzeninin doğmasına neden oldu. Atom çekirdeğinin patlatılması sonucunda elde edilen büyük enerji, yüz binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca insanın da sakat kalmasına sebep oldu. Aynı tehlike benzer bilimsel keşifler için de söz konusuydu. Özellikle genetik bilimlerdeki gelişmeler ve klonlama teknolojisinde ulaşılan nokta bizi, yeni Frankenstein'ları düşünecek noktaya getirmişti.

Yirmi birinci yüzyılın başlarında, her şey iyi gidiyor gibiydi. Bilişim teknolojileri, gezegenimizi küçülttüğçe küçültmüş; bütün dünyayı, anında evimizin dört duvarı arasına taşımaya başarmıştı. Eskiden, bize son derece uzak gibi görünen gökyüzü, yakınlaştı. Aşılmaz sanılan dağlar aşıldı, okyanuslar geçildi, denizler kuşatıldı, ırmaklar dizginlendi.

Ancak kısa bir süre sonra, bizi büyük felaketlerin beklemekte olduğunu farkına vardık. Ümitlerimiz soldu, küçülen dünyamız ile birlikte ufukumuz da daraldı, beklentilerimiz sıradanlaştı, muhayyilemiz cılızlaştı, bakış açımız sınırlandı. Varlığı, kameraların minicik objektiflerinden izlemeye başladık fakat büyük yazarlara, şairlere, düşünörlere, filozoflara, sanatçılara hasret kaldık.

Bugün çağdaş uygarlığa yön veren Batı akli maddi, bilimsel ve teknolojik alanda büyük başarılarla imzasını atmışsa da, entelektüel ve manevi alanda aynı başarıyı gösterememiştir. Amerikalı araştırmacı Leslie Lipson'un da dediği gibi: "Batı uygarlığının, Hümanizm kavramlarıyla uyumlu ahlaki bir devrime şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde ihtiyacı vardır. Batı toplumu bu yüzyılın ilk yarısında etti ve o zamandan beri uçurumun kıyısına yaklaşmaktadır.

Keşiflerinin ahlaki sonuçlarından ötürü kendilerini suçlamayan şu bilim adamları; kazanç için üretimin ahlak ilkelerinden bağımsız olduğunu savunan şu ekonomistler; kendilerini güç olgusu, teknik yöntem çeşitleri ve yönetim sistemlerinin davranışlarıyla sınırlandıran şu siyaset bilimciler; iyi ve kötü bilgisi orucuna girmelerinden ötürü toplum için son derece zararlı olan şeylere göz yumanların hepsi. ,

Son iki yüzyıldır maddî başarılarının manzarasıyla başı dönen Batı, maddeciliğin ve ona eşlik eden ticari üstünlüğün fazlasıyla baskın olmasına izin verdi. Günümüzde Altın Buzağı'ya tapınmanın yerini, putlaştırılmış gayr-i sâfi millî hâsıla almıştır.

Bana kalırsa bize gereken, kelimenin tam anlamıyla bildiğimiz uygarlığın köklerine inen esaslı değişikliklerdir.

Bizi çöküşten yalnızca baştan ayağa, gerçekten köklü bir atılım kurtarabilir. Bu atılımın gerçekleşmesi için iki ön koşul vardır: Birincisi kurumlarımızda, diğeri ise değerlerimizde birer devrimi içerecektir. Uygarlık korunacak ve yeni doruklara ilerlenecekse bu ikisi el ele yürümelidir." (Leslie Lipson, *Uygarlığın Ahlâkî Bunalımları*, 298-300, Türkçeye çeviren, Jale Yeşilbaş, İstanbul-2000.)

Elbette insanoğlu mükemmel bir yaratık olmadığı için, onun ortaya koyduğu her üründe eksik bir yan bulunacaktır. Bu eksiklik, kimi kez o ürünün kullanımını dahi engelleyecek boyutlara ulaşabilir. Ne var ki Yüce Yaratıcı insanoğluna, bütün eksikliklerini telafi edecek üstün bir güç, yani akıl vermiştir. Asıl arıza yaratan husus, öncelikle insanoğlunun aklını kullanmayarak ataletle mahkûm etmesidir. Bunun neticesinde insanlık, canlı ve üretken bir unsur olmaktan çıkarak, kof, ölü bir organizma haline dönüşmektedir. İkinci önemli unsur da, insanın aklını doğru kullanmamasıdır. Bütün yanlışlıkların ve kötülüklerin temelinde bu yatar.

Aynı durum, uygarlıklar için de söz konusudur. Bir uygarlık, ürettiği değerler ölçüsünde canlılık kazanır ve canlı olduğu ölçüde de evrensel değerlere katkıda bulunarak uluslararası arenada etkin olur. Değer üretimi, sağlıklı bir zihin yapısını ve güçlü bir iradeyi gerektirir. Tutarlı ve yeterli bir

düşünce mekanizmasına sahip bulunmayan bireylerin ya da toplumların kararlı irade beyanında bulunmaları imkânsızdır. Zaten böyle toplumların evrensel değerler üretmeleri de mümkün değildir.

Şimdi iki elimizi şakağımıza dayayıp düşünmenin zamanıdır: Dünyalılar olarak biz; küresel afetler, felaketler, savaşlar, hastalıklar, açlıklar, sefaletler, nefretler ve terör karşısında ne yapıyoruz, ne yapacağız, ne yapmalıyız?

Ne yazık ki bu soruların doğru cevapları aranacağına her gün binlerce beyin, insanın daha çok insanı öldürmesini sağlayacak daha yeni teknikler ve silahlar geliştirmeye çalışmakta. Yeryüzünün sakinleri, öldürücü silahlara daha çok para harcamakta. Dev dalgaların evleri yıktığı, ağaçları söktüğü ve adaları yuttuğu anda Ortadoğu'da, Afrika'da ve dünyanın değişik bölgelerinde ateşler yağdıran silahların şakırtısı, makinelerin homurtusu korku ve dehşet saçmaya devam ediyordu.

Ünlü Fransız düşünür Michel Serres, Güney Asya'da meydana gelen büyük depremle ilgili *Le Figaro* gazetesine verdiği demeçte şöyle demişti:

"Güney Asya'da meydana gelen felaket, her şeyden önce bilimselci pozitivizmi yıkmıştır. 1755 yılından bu yana insanlık, bilimsel alanda şaşırtıcı dev gelişmeler kaydetti. Bu sayede, pek çok sayıda tehlikenin üstesinden gelmeyi öğrendik. İşe bakın ki bizim yanlışlığımızın formal delili, birdenbire yine bilimin kendisinden geldi. Matematik ve jeofizik sayesinde artık bir tsunaminin önceden bilinemeyeceğini keskinleştirmiş bulunuyoruz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

AUSPICATISSIMO REGIMINE
AUGUSTISSIMI ET POTENTISSIMI PRINCIPIS AC DOMINI,

DOMINI

FRIDERICI,

REGIS PRUSSIAE,

MARCHIONIS BRANDENBURGICI, S. R. I. ARCHI-CAME-
RARI ET PRINCIPIS ELECTORIS, SUPREMI SILESIÆ DUCIS,

ETC. ETC. ETC.

REGIS AC DOMINI NOSTRI CLEMENTISSIMI,

RECTORE MAGNifico

VIRO HUMANI, JURISCONSULTISSIMO ET EXCELLENTISSIMO,

COELESTINO KOWALEWSKI,

ACADEMICUS CANDIDATUS ET DOCTOR IURIS, P. H. D. ET PRÆSENIORUM PRINCIPIS, CONSULTORII
REGIS SILESIÆ ET BRANDBURGICI.

FACULTAS PHILOSOPHICA

VIRO JUVENI NOBILISSIMO ET CLARISSIMO,

EMANUELI KANT, REG. PRUSS.

PHILOSOPHICÆ CANDIDATO DOCTORI,

POST EGREGIA IN SPEDIMINE EXHIBITO, ET EXAMINE RIGUROSO, EDITA DOCUMENTA,

DOCTORIS PHILOSOPHICÆ SEU MAGISTRI GRADUM ET INSIGNIA

PROVINCIAE PRAUSIAE, DIE XI JUNII, ACADEMIAE BRANDBURGICÆ SEPTUAGESIMA,

ACTU ET SOLEMNITER CONFERRET.

AD USUM PRAUSIAE

ILLUSTRISSIMOS REGNI PROCERES, SAGO ET TOGA INCLYTOS,

MAGNIFICUM ACADEMIAE RECTOREM, ILLUSTRIS CANCELLAR. ET DIRECTOREM,

PATRES ACADEMIAE CONSCRIPTOS, OMNIUM FACULTATUM PROFESSORES,

DOCTORES ET MAGISTROS

OMNES HONORARIUM LITTERARUM FACTORES, NEC NON GENEROSAM

ET MORALIUM RIVENTEM ACADEMICAM,

A. A. QUAE FAX EST, VERTITATEM, VERITATEM ET HUMANITATEM

ANNO 1784

JOHANNES BERNHARDUS Gabn,

PHIL. ET S. THEOL. D. LINGUAR. ORIENTAL. PROF. ORD. SENAT. ACADEM. ET FACULT. PHIL. SENIOR.

STRENDOR. CURAT. STRAG. JO. INSPECT. FAC. PHIL. S. L. BRANDBURGICÆ DECANUS,

ET AD HUNC ACTUM CONSTITUTUS RELIGIOSA

P. P. REGIMONTI ANNO MDCCCLX. DOM. II. P. TRIX.

Asıl yıkılan, bilime felaketleri önceden haber verme rolünü biçen bir ideolojinin binasıdır. Bundan sonra, artık biliyoruz ki hiçbir şey, bizim bu kıyametleri önceden bilmemize imkân vermiyor. Sadece felaket geldiğinde halkı uyarabiliyoruz. Bilimin kendisi bize kuvvetle 18. yüzyılda ortaya çıkan bilimselciliğin (pozitivizm) terk edilmesi gerektiğini bildiriyor.”

Bugün üzülererek görüyoruz ki insanlığın ortak değerleri yerine, ayrılıklar ön plana çıkarılıyor. Kör fanatizm, aralarında dinlerin ve felsefelerin de bulunduğu evrensel değerleri kötüye kullanarak, dünyamızı kan gölüne çeviriyor. Her türlü aşırılığa, bağnazlığa ve fanatizme karşı aklı, sağduyuyu, sevgiyi ve hoşgörüyü egemen kılmalıyız. Fanatizmin ve radikalizmin her türüne karşı hiçbir ayırım gözetmeksizin ortak bir duruş sergilemeliyiz. Yeryüzüne nefret tohumları değil, sevgi çiçekleri ekmeliyiz.

Değişen dünyanın değişen ve gelişen istekleriyle örtüşen, tüm insanlığın üzerinde anlaşabileceği yeni bir medeniyet perspektifi geliştirmek zorundayız.

Bütün bu olumsuz gelişmelere dur diyecek, insani değerleri yeniden hâkim kılacak, haklının yanında durup haksıza karşı çıkacak yeni bir “fazilet mücadelesi” başlatmanın zamanı gelmiş

bulunuyor. Yeni bir diriliş ile silkinmeye, düşünce ufkumuzu genişletmeye, bakış açımızı büyütme, muhayyilemizi zenginleştirmeye; kısacası insanı önceleyen yeni bir medeniyet bilincini geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya muhtacız.

Yaktığımız, yıktığımız, tahrip ettiğimiz, talan ettiğimiz, altını üstüne getirdiğimiz çevreyi, yeniden kazanmanın yollarını aramalı ve bulmalıyız. Tabiatla yeniden dost olmalı, onu sevmeli, sevdirmeliyiz. Hak, adalet, refah, eşitlik, özgürlük, dürüstlük ve güven gibi evrensel değerleri egemen kılmanın yollarını bulmalıyız.

Her türden kin, nefret ve düşmanlık tohumları eken çatışmacı ve saldırgan yaklaşımlara karşı ancak kapsamlı ve küresel bir medeniyet bilinci geliştirerek karşı durabiliriz.

Bu yeni medeniyet bilinci yalnız ülkemiz, bölgemiz ve İslam dünyası için değil, doğusuyla batısıyla bütün dünya için büyük önem ifade etmektedir.

Ünlü Alman filozofu Kant, ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı, *Ebedi Barış Üzerine* isimli eserinde; evrensel çapta sürekli ve "kalıcı barış" idealinin teorik, siyasi ve hukuki boyutlarını ele almış ve savaşı bir dünyanın nasıl mümkün kılınabileceğini araştırmıştı.

Buna göre: "kalıcı barış"ın gerçekleşmesi için sorumluluk bilinciyle hareket edilmeli, "iyi niyet" ve "ödev ahlakı" geliştirilmelidir. Zira savaş ve barışın arkasında ahlaki sorunlar yatmaktadır. İnsan tabiatı, daha iyi bir dünya için engel olmak şöyle dursun, barışın yaygınlaştırılmasının en güçlü teminatıdır.

Ne var ki ahlak ile siyaset çoğu kez birbiriyle çelişir. Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için Kant idealizminin temel çıkış noktası olan "aşkınlık" kavramı evrensel hukuk alanına da uygulanmalıdır.

Modern toplumun karşı karşıya bulunduğu en temel sorunun siyasal, sosyal, ekonomik olmaktan çok ahlaki olduğu artık gün gibi açığa çıkmıştır. Ahlaki dayanaklardan yoksun bir toplumun ayakta durması mümkün değildir.

Bu yıkımın önlenmesi için yeni bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Bu bağlamda: uluslararası normlara uygun biçimde toplumsal, ekonomik, dinî, hukuki, siyasi alanda en geniş anlamıyla yeniden bir yapılanmaya gidilmeli ve sosyal dengesizlikler ortadan kaldırılmalıdır. Her alanda "liyakat" ön plana çıkarılmalı, birer ahlaki değer olan "iyi" ve "kötü"nün göreceli bir norm haline dönüştürülmesi önlenmelidir. "Hak" ve "görev", "yetki" ve "sorumluluk" dengesi gözetilmeli; "insaf" ölçüsü aşılmamalı; "ayrıcılıklar" kaldırılarak, "farklılıklar" korunarak "bireyin gelişmesi" için bütün imkânlar seferber edilmelidir.

Samuel P. Huntington

Medeniyetler Çatışması'ndan Medeniyetler İttifakı'na

Neo-Con Evanjelik İttifakı

11 Eylül 2002'de İkiz Kuleler'in vurulması, sırtı sıvazlanarak beslenen ve semizleştirilen terörün nasıl çığırından çıkarak büyük bir felakete dönüştüğünü ortaya koydu. Bunu takiben oluşturulmaya çalışılan "yeni dünya düzeni", ona bağlı olarak geliştirilen "Büyük Ortadoğu Projesi" ve bunların uygulanmasıyla başlatılan ve başlatılacak olan işgaller, yüzyılın başında sönmeye yüz tutan emperyalist ve sömürgeci emellerin yeniden canlanmasıyla kalmadı; aynı zamanda tarih içerisinde oluşup gelişen evrensel değerlerin ve normların da ayaklar altına alınması sonucunu doğurdu.

17. yüzyılın ortalarından, yani Westfalya Barış Antlaşması'ndan (1648), 19. yüzyılın sonlarına kadar emperyalizme paralel gelişip boy salan oryantalizm, Avrupa merkezli (*Euro-centrist*) dünya görüşünü ve uygarlık modelini bütün dünyaya kabul ettirmeye çalıştı. Bu dünya görüşü ve uygarlık perspektifi, öncelikle sömürgecilik iştihasıyla kabaran Avrupa'nın istila emellerine hizmet eden ve yeraltı, yerüstü zenginliklerine sahip çoğunluğu Müslüman Doğu ülkelerinin sömürülmesine meşruiyet kazandıran bir bakış açısının yaygınlaştırılmasını amaç ediniyordu. Böylece Avrupa merkezli bir dünya tasarımı ve uygarlık anlayışı geliştiriliyor ve zorunlu olarak bütün bilim ve düşünce kalıplarının buna göre şekillendirilmesi öneriliyordu.

Ancak 20. yüzyılda bu tutku, bu ihtiras, Batı'nın kendi içinde hesaplaşmasına neden oldu. Neticede iki büyük savaşla, dünyamız kan ve ıstırap gölüne dönüştürüldü.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte dünya egemenliği Atlantik'in öte yakasına geçmiş ve Amerika Birleşik Devletleri, Batı uygarlığı perspektifini demokrasi, liberalizm, özgürlükler, insan hakları eksenine oturtturarak Neo-emperyalist bir yapıya kavuşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde demokrasi ve liberalizmin kapitalizm ile eş değer olduğu anlayışıyla, Leo Strauss ve Neocon'un yeni muhafazakâr ideolojisi emperyalist yaklaşım demokrasi ile iç içe girdirilmiştir.

Yetmişli yıllarda Demir Perde'nin yıkılacağına, Sovyetler Bloku'nun dağılacağına ve Soğuk Savaş'ın sona ereceğine artık kesin gözüyle bakıldığı günlerde, 1937 yılında Nazi Almanya'sından kaçıp Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınan ünlü Ortaçağ felsefesi uzmanı Leo Strauss, yeni bir tez geliştirmeye çalıştı:

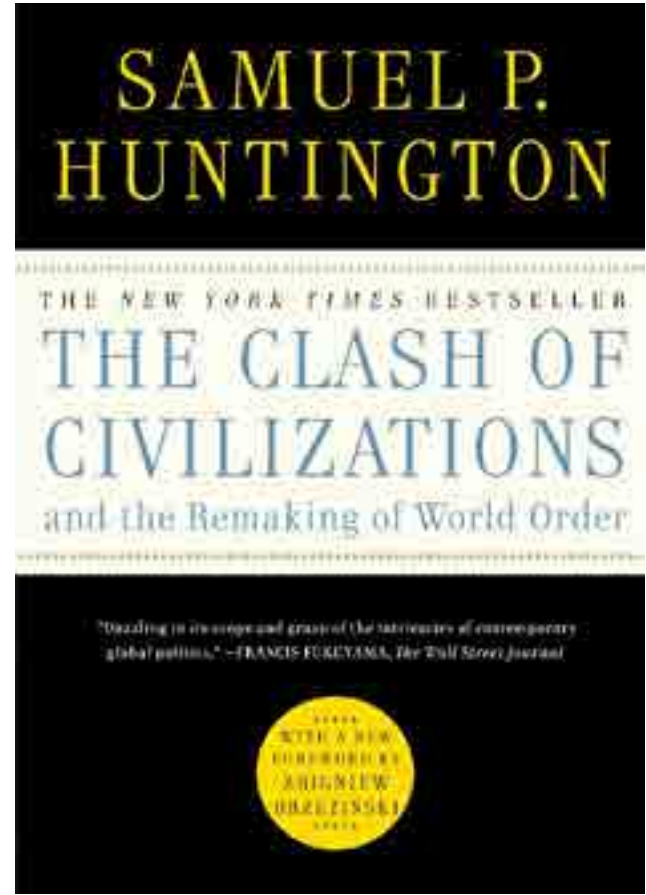
Buna göre, bir uygarlık ancak karşıtlarıyla ayakta durabilirdi. Medeniyetler tarihine bakıldığında, medeniyetlerin yükseliş ve çöküş nedenleri araştırıldığında, alternatifi olmayan ve tek süper güç haline gelen uygarlıklar, kısa zamanda dinamiklerini kaybetmeye ve yavaş yavaş duraklamaya başlıyor; sonra da çürüyüp yok oluyorlardı. Uygarlıklar motive eden temel güç, "taraf" ve "karşıt"; "ben" ve "öteki" kavramlarıydı. "Öteki" olmadan benim ayakta durmam mümkün olamazdı. Çünkü mücadele, rekabet ve yarış olmadan bir yapının dinamiklerini devam ettirmesi imkânsızdı. Eğer, "öteki" yoksa onu var etmek de bana düşüyordu. Kısacası, bir uygarlığın ayakta kalabilmesi için, karşıtlarının bulunması, eğer karşıtları yoksa o uygarlığın temsilcileri tarafından sanal karşıtların üretilip geliştirilmesi ve düşmanlar olarak ortaya çıkarılması gerekiyordu.

Leo Strauss'a göre, Westfalya Barış Antlaşması'ndan (1648) bu yana dünyaya egemen olan uygarlık Batı uygarlığıydı. Birinci Dünya Savaşı'yla Avrupa, kendi arasında bir çatışmaya girmiş ve bunun sonunda dünya egemenliğini ABD'ye kaptırmıştı. Böylece Batı uygarlığının temsilciliği misyonunu ABD devralmıştı. Ancak onun karşısında alternatif olarak Sovyetler Birliği çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşıyla birlikte Avrupa büsbütün klasik gücünü yitirmiş ve yerini iki süper güç almıştı. Şimdi de Sovyetler Bloku dağılmak üzereydi. Tek süper güç olarak yalnızca ABD kalacaktı. Strauss'a göre işte bu nedenle ABD, Batı uygarlığının egemenliğini sürdürmek için gerekli tedbirleri almak gibi büyük bir tarihi sorumluluk altına girmişti.

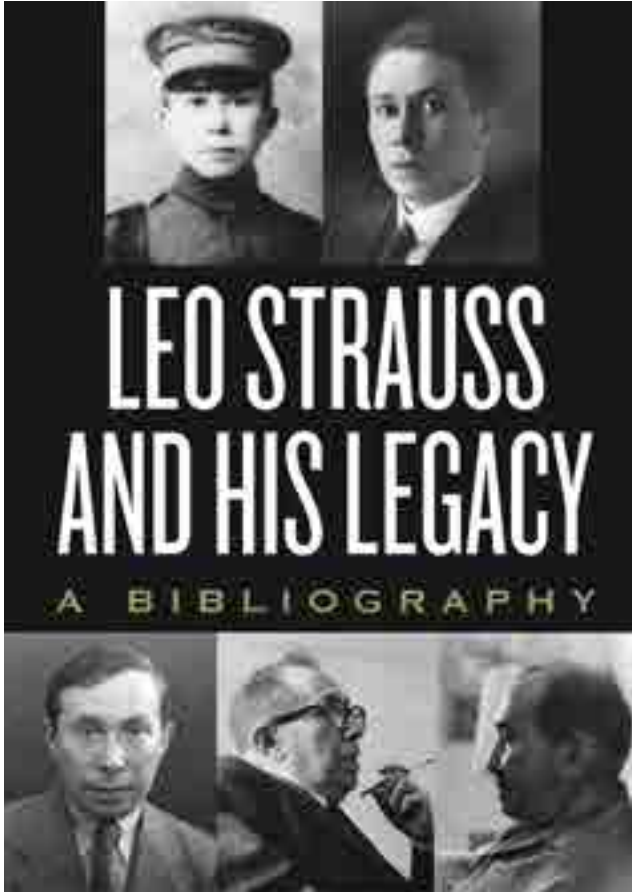
Strauss Ortaçağ düşüncesinden, özellikle de Farabi ve onun etkisinde kalan ünlü Yahudi filozofu Maimonides'ten esinlenerek Farabi'nin el-Medinetü'l-Fazıla (Erdemli Şehir/Devlet) tezinden hareketle yeni bir siyaset felsefesi ve politika geliştiriyordu. Bununla da kalmıyor, Talmud'un yorumlarına dayanan Bâtını (ezoterik ve exoterik) açıklamalarla modern düşünceye alternatif bir düşünce geliştirmeye çalışmıştı. Politik rejimler ve tiranlık konusundaki yeni yaklaşımlarıyla dikkat çeken Strauss, bireysel özgürlüklere fazla yer verdiği için modern liberalizmi eleştirmiş ve klasik Platoncu devlet görüşünü savunmuştur.

Daha ilginç husus ise Arapça da öğrenen Strauss, bin yıldan fazla bir zaman sonra, Farabi'nin Eflaton'un *Kanunlar* isimli eserine yazdığı özet üzerine kendisi de bir şerh yazarak değişik yorumlar yapan çağdaş bir Farabi şarihi idi.

Bugün Straussçu ekol diye anılan, bazıları doğrudan onun derslerine devam etmiş öğrencileri olan, bazıları ise öğrencilerinin öğrencileri konumunda bulunan kişiler; Straussçu felsefeyi Baba ve Oğul Bush döneminde Amerikan dış politikasının merkezine taşımaya çalıştılar. Yeni Muhafazakârlar (*Neo-Conservatists*) diye bilinen bu grup, Başkan Bush yönetiminde çok önemli görevlere getirildiler.

Samuel P. Huntington Medeniyetler Çatışması Kitabı

Leo Strauss'un Öğrencileri

Söz gelimi onun ünlü öğrencilerinden biri de Wohhlsetter'di. Richard Perle, William Kristol ve Paul Wofowitz gibi Bush yönetiminde önemli görevlere getirilen bazı Neo-Conservatistler, Rand Corporation'da onun öğrencileri olmuştu.

Bilindiği gibi Paul Wofowitz, Allan Bloom'un yakın arkadaşı ve Wohhlsetter'in damadıdır. Hatta Paul Wolfowitz'in Birinci Körfez Savaşı'nda özel telefonla aradığı ve bilgi verdiği ilk kişinin Allan Bloom olduğu söylenir. Allan Bloom, *Amerikan Zihninin Tutulması* isimli eserinde, Amerika'nın çok kültürlü yapısını eleştirmiş ve Strauss'un görüşleri doğrultusunda yeni bir perspektif geliştirmeye çalışmıştı.

Strauss, 1967 yılında Chicago Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra, bir yıl California Claremont Mens'te kalmış; daha sonra ölümüne kadar (1969-1973) Maryland Annapolis'teki Saint John's Koleji'nde dersler vererek buradaki Evangelistlerle birlikte çalışmalarını sürdürmüştür.

Allan Bloom'un yakınlarından Lewis Scooter Libby, Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin ulusal savunma danışmanları arasında bulunmaktaydı.

ABD'deki önde gelen Straussçular arasında Allan Bloom, Seth Bernadette, Thomas Pangle, Leon Kass, Harry V. Jaffa, Martin Diamond, Ralph Lerner, Josef Cropsey, George Anastaplo gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca Yüksek Mahkeme üyesi Calarence Thomas, Hâkim Robert Bork, yeni muhafazakâr görüşün propagandisti ve eski Dan Quayle'in bürosunun başkanı William Kristol ve aynı dönemde Ulusal Güvenlik Dairesi'nde birlikte çalıştıkları Carnes Lord, eski eğitim sekreteri William Bennet, *National* derginin yayıncısı William F. Buckley, Reagan dönemi yönetim bürosu sorumlusu Alan Keyes, Beyaz Saray Bio-ethic Kurulu Başkanı Francis Fukuyama, General John Aschroft, Clinton döneminde iç güvenlik yönetimi sorumlusu William Gaiston yer almaktadır.

11 Eylül'den sonra "Medeniyetler Çatışması" tezinin sahibi Samuel Huntington ile birlikte bir başka ünlü de bu kervana katıldı: Musevi asıllı Osmanlı tarihi ve Ortadoğu uzmanı Bernard Lewis.

Neo-Con hareketinin önde gelen isimlerinden Japon asıllı ünlü Amerikalı stratejist Francis Fukuyama, Neo-Conların tehlikeli amaçlarını anladıktan sonra bu hareketten nasıl ayrıldığını *Yol Ayrımındaki Amerika* isimli eserinde anlatarak bu hareketin mensupları ve amaçları konusunda önemli bilgiler vermiştir.

Leo Strauss

"Kendisini uzun süre Neo-Con (Yeni Muhafazakâr) olarak görmüş bir kişi olarak, diğer pek çok Neo-Con'la George W. Bush yönetiminde görev yapmış arkadaşlarım ve tanıdıklarım da dâhil-ortak bir dünya görüşünü paylaştığımı düşündüm," dedikten sonra bunlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Neo-Con hareketinin önde gelen isimlerinden Savunma Bakanı eski yardımcısı Paul D. Wolfowitz ile önce ABD Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Dairesi, daha sonra da Dışişleri Bakanlığı'nda olmak üzere iki kez çalıştım. Ayrıca kendisi, Johns Hopkins Uluslararası İleri Çalışmalar Okulu'nun dekanıyken, beni orada çalışmaya ikna eden de o olmuştu. Onun akıl hocası Albert Wohlstette'nin danışmanlık şirketi Pan Heuristics'te bu kişiyle birlikte çalıştım ve onun gibi ben de Rand Corporation'da birkaç yıl analist olarak görev yaptım.

Leo Strauss'un öğrencisi ve *The Closing of the American Mind* (Amerikan Zihninin Tutulması) isimli eserin yazarı Allan Bloom'un öğrencisiydim. Üniversitede William Kristol'un sınıf arkadaşıydım ve onun babası tarafından kurulan *The National Interest* ve *The Public Interest*, ayrıca *Commentary* dergisi için sık sık yazılar yazıyordum" (Francis Fukuyama, *Yol Ayrımındaki Amerika (Neo-Conların Sonu)*, 9, Türkçeye çeviren, Hasan Kaya, İstanbul-2006) Francis Fukuyama, Irak Savaşı için Bush yönetimi tarafından öne sürülen argümanlara fazla güvenmediğini söyleyerek bu konuda Neo-Conların bütün dünyayı nasıl yanılttıklarını da şöyle dile getirmektedir:

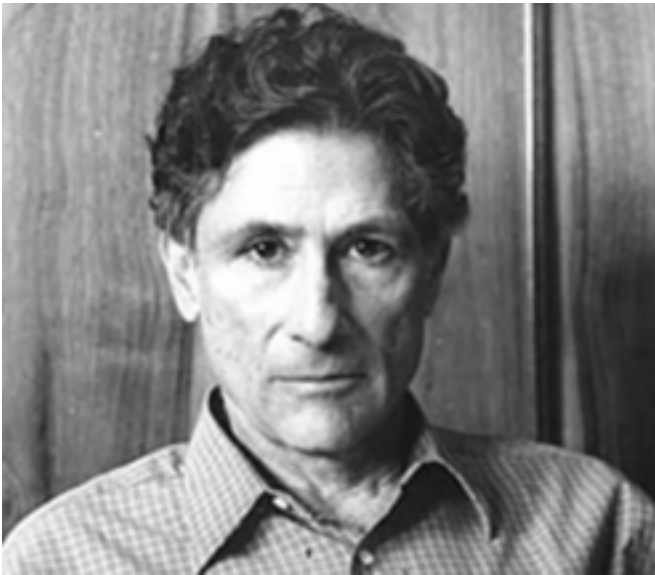
"Diğer pek çok Neo-Con'un aksine, Irak Savaşı için öne sürülen gerekçe, beni hiçbir zaman ikna edemedi. İlk başta Irak meselesine oldukça şiddetli bir tutumla yaklaştım ve Saddam Hüseyin'in Birleşmiş Milletler silah denetçilerine engel olmasının ardından, 1998 yılında Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi başlığı altında bir mektup yazarak Clinton yönetiminin Bağdat'a karşı daha sert bir tavır

Tarihin Sonu Tezinin sahibi Francis Fukuyama

Neo - Con İdolojisinin temsilcilerinde Eski Dünya Bankası Başkanı Paul Wolfowitz

Oryantalizm kitabının müellifi Edward Said

takinmasını istedim. Fakat o dönemde Amerika'nın Irak'ı işgal etmesi söz konusu değildi ve 11 Eylül 2001 olaylarına kadar da söz konusu olmayacaktı. İşgalden hemen önceki yıl, terörle mücadeleye yönelik uzun vadeli ABD stratejisi üzerine yapılan bir çalışmada yer almam istendi. İşte tam bu noktaya gelindiğinde savaşın mantıklı olmadığına karar verdim." (Francis Fukuyama, age., 10)

Bush yönetiminin bütünüyle Neo-Conlar tarafından yönetildiğini düşünenlere hak veren Fukuyama şöyle demektedir: "Buna bakılacak olursa, birçok gözlemcinin Bush yönetiminin kesin olarak Neo-Con'lar tarafından şekillendirildiğini düşünmesi şaşırtıcı değildir." (Francis Fukuyama, age., 17)

"Neo-Con düşüncenin köklerinin, 1930'ların ortalarından 1940'ların başına kadar New York City College'da (CCNY) okuyan, çoğunlukla Yahudi aydınlardan oluşan sıra dışı bir gruba dayandığını bildiren Fukuyama; bunlar arasında Irving Kristol, Daniel Bell, Irving Howe, Seymour Martin Lipset, Philip Selznick, Nathan Glazer ve Daniel Patrick Moynihan gibi isimlerin bulunduğunu belirterek, Neo-Con düşüncenin iki vaftiz babasının Irving Kristol ve Norman Podhoretz olduğunu söyler." (Francis Fukuyama, age., 25) "Neo-Conların, esasen okumayı, yazmayı, tartışmayı ve düşünmeyi seven Yahudi aydınlar olduğunu ve "Neo-Con tanımının, Yahudi kelimesi için kullanılan bir şifre olduğu iddialarının bulunduğunu; pek çok yorumcunun, Paul Wolfowitz, Douglas Feith ve Richard Perle gibi Irak Savaşı'nın önde gelen birkaç destekçisinin Yahudi olduğu gerçeğine dikkat çektiklerini, dolayısıyla Irak politikasının nihayetinde Ortadoğu'yu İsrail için güvenli hale getirmek üzere tasarlandığını ileri sürdüklerini bildiren Fukuyama, Reagan döneminde uluslararası güvenlik politikasından sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı olan Richard Perle'ün, uzlaşmaz ve katı tutumu nedeniyle 'Karanlıklar Prensi' olarak adlandırıldığını söyler." (Francis Fukuyama, age., 24-27)

Şüphesiz ki bu grup tarafından gündeme getirilen "Medeniyetler Çatışması" tezi, "Ulusal Savunma Konsepti" ve "Büyük Ortadoğu Projesi" adı verilen yeni hegomonik kavram ve konseptler, 18. ve 19. yüzyıl emperyalizminin yeni versiyonlarından başka bir şey değildi.

11 Eylül İkiz Kulelerin Vuruluşu, New York, ABD

Daha sonra bu kervana, Judeo-Christian kaynaklardan beslenen Hristiyan bir grup da - Neocon ve Evanjelik ittifakı - katıldı. Evanjelikler dediğimiz bu grup, özellikle havaalanları ve tren garları başta olmak üzere toplu mekânlarda şov programlarını hatırlatan geniş katımlı vaazlarında, ayrıca hazırladıkları radyo ve televizyon programlarında, Yahudi kutsal kitabında (Tevrat) yer alan Daniel'in kehanetleri ve Hristiyan kutsal metinleri arasında (İncil) bulunan Yuhanna'nın Vahyi kitabında sözü edilen kehanetlerin gerçekleşmesi için halkı tahrik ve teşvik etmektedirler. Evanjelikler, İsrail Devleti'nin kurulmasının ilâhî buyruğun tecellisi olduğunu düşünmekte; bu nedenle de İsrail'in yaptığı insanlık dışı zulümlere ve katliamlara sempatiyle bakmaktadırlar.

Bilhassa bazı "Mesihçi", "Millenarist" ve "Evanjelikler", bu kehanetleri yorumlayarak "Tanrı'yı kıyamete zorlama" diye bilinen bir anlayış geliştirmiş bulunuyorlar. Onlar, Mesih'in gelişine zemin hazırlayacağı kabul edilen şiddet olaylarının bir an evvel meydana gelmesini ve Yeni Kudüs'ün kurularak Kurtarıcı'nın mutlak hakimiyetinin gerçekleşmesini istemekte ve bunun için özel çaba harcamaktadırlar. Söz gelimi, "Dispansasyonalistler", Yahudilerin artık Filistin'e döndüklerini ve İsrail Devleti'nin kurulduğunu, böylece ilâhî takdirin gerçekleştiğini kabul ederek kutsal tapınağın (Süleyman Mabedi) üçüncü kez inşasının an meselesi olduğunu dile getirmektedirler.

18 Kasım 1978'de, Rahip Jim Jones'in öncülüğünü yaptığı "Halkın Tapınağı Tarikatı" (*People's Temple*) mensuplarından 913 kişi mesihçi, millenarist ve kıyametçi anlayışla toplu intihar etti. Potasyum siyanür içerek toplu intihar eden Jim Jones'in mensupları Armagedon savaşlarının başlamak, kıyametin kopmak üzere olduğunu düşünüyor ve liderlerinin Hz. İsa'nın reenkarnasyonu olduğuna inanıyorlardı. 19 Nisan 1993'te Texas'ta "Davidianlar" olarak adlandırılan ve kendisinin Mesih olduğunu bildiren David Koresh'in müritleri FBI görevlileriyle giriştikleri toplu saldırıda hayatlarını kaybettiler. 1994 yılında İsviçre ve Kanada'da toplu

Ortaçağ'da Latince bir Kur'an tercümesinde Boynuzlu Varlıklar olarak tasvir edilen Müslümanlar

intihar girişimlerini gerçekleştiren "Güneş Tapınağı Tarikatı" (*Order of the Solaire Temple*) ve Cennet'in Kapısı (*Haeven's Gate*) hareketi, yine aynı düşünceyle teşkilatlanmıştı. 19 Nisan 1995'te Oklahoma'da Timothy Mc. Veigh isimli bomba yapımında uzman bir kişinin Federal Hükümet binasına düzenlediği saldırıda 168 kişi öldü. Medya bunu Müslümanlara mal ettiyse de sonunda bunun da "Millenarist" bir tarikat mensubu olduğu anlaşıldı.

Nihayet İskandinavya'da katil Brevic'in giriştiği toplu katliamın da -onun notlarına baktığımız zaman- köktenci yaklaşımın sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Keza Hollanda'da Hz. Peygamber'i aşağılayan karikatür, Fitne filmi, Cihad filmi ve nihayet İslam dünyasında büyük tepkilere neden olan Saplantı (*Obsession*) filmi de yine aynı yaklaşımla köktenci Yahudi ve Hristiyan gruplarca planlanıp uygulanan kışkırtıcı eylemlerdir. Evanjelik hareketin başvurduğu temel referans olan "Yuhanna'nın Vahyi" kitabı, Yeni Ahit'in (İncil) son bölümünde yer almaktadır. Bu bölümün yazarının kimliği çok net değildir. Ancak Katolik Kilisesi tarafından bu bölümün, aynı zamanda dört İncil yazarından biri olan Yuhanna tarafından kaleme alındığı kabul edilir. Bazı yazarlar Yuhanna adını taşıyan bir başkası tarafından kaleme alınmış olduğunu belirtirler. Kaldı ki Doğu Kiliseleri bu bölümü Kutsal Kitabın ana metninden saymazlar.

Anlatılanlara göre, Yuhanna bu eseri Efes yakınlarındaki Patmos Adası'nda kaleme almıştır. Yazılış tarihi olarak da M. 65 ile 96 tarihleri arasındaki zaman dilimi gösterilir.

Mezarı İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunan Yuhanna, Roma zulmü altında inleyen Hristiyanlara bir ümit ışığı vermek üzere, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunmuştu. Çekilen acıların sonunda ebedî kurtuluşun geleceğini, dolayısıyla sabır ve tahammül göstererek Hz. İsa'nın izini takip etmeleri gerektiğini sembolik bir dille anlatmıştı. Yuhanna, bu eserini Eski Ahit'te yer alan "Daniel" kitabından ilham alarak yazmıştı.

Daniel'in Rüyası

Bilindiği gibi, Eski Ahit'teki (Tevrat) Daniel kitabı da, Babil Kralı Nabukutnetsar'ın Kudüs'ü işgaliyle başlayan Babil esareti döneminde, Daniel Peygamber'in gördüğü bazı rüyaları anlatmaktadır. Buna göre Kral Nabukutnetsar, bir rüya görür ancak gördüğü rüyayı unuttur. Kâhinlerden hem gördüğü rüyanın ne olduğunu bildirmelerini hem de onu doğru şekilde yorumlamalarını ister. Onlar ise Kral'ın ne rüya gördüğünü bilmedikleri için yorumlayamayacaklarını söylerler.

O zaman Babil'de sürgünde olan Yahudilerin önderi Daniel, bir mucize gösterir ve hem kralın gördüğü rüyanın ne olduğunu anlatır hem de onu memnun edecek biçimde yorumlar. Bunun üzerine Kral'ın nezdinde büyük bir itibar kazanarak ülkenin en saygın bilge kişisi haline gelir. Eserde, daha sonra Daniel'in gördüğü bir dizi rüya anlatılır ve burada değinilen kehanetlere yer verilir:

Daniel, ilk rüyasında, göklerin dört yelinin büyük denize saldırdığını; denizden birbirinden farklı dört büyük canavarın çıktığını; bu canavarlardan birinin aslana, birinin ayıya, birinin kaplana benzediğini görür. Canavarların dördüncüsü, en korkunç ve ürkütücü olanı ise büyük demir dişleriyle her şeyi parçalayan canavardır. Bu canavarın adı belirtilmez. Sadece on adet boynuzunun bulunduğu bildirilir. Bu canavarın yok edilmesinden sonra göklerin saltanatına sahip biri gelir ve bütün dünyanın egemenliği ona verilir.

Daniel bu zata yaklaşır ve gördüklerini yorumlayıp anlatmasını ister. O da dört canavarın, dört büyük krallığın; son canavarın on boynuzunun ise o krallıktan doğacak on krallığın işareti olduğunu belirtir. Daniel, daha sonra, başka rüyalar da görür. Bunlardan birinde boynuzlarıyla her şeye toslayan bir koç görür. Hiçbir canlı onun önünde duramaz. Ancak iki gözü arasında tek boynuzu bulunan bir canavar çıkar ve koçu öldürür. Bu esnada onun boynuzu da kırılır ve yerinden göklerin dört yeline doğru uzanan dört boynuz çıkar.

Bir diğer rüyada ise Daniel, Dicle kenarında kendine görünen ihtişamlı ve büyüleyici kıyafetlerle donanmış insan şeklindeki bir varlığı görür. Ona bu harikaların sonunun ne kadar olduğunu sorar. O da ellerini göklere doğru kaldırıp: "Bir vakitler ve vakitler ve yarım vakit olacak," der. Daniel, işittiği ancak tam olarak anlayamadığı sözler üzerine: "Efendim, bunun en sonu ne olacak?" diye sorar. O ses de: "Git Daniel, çünkü sonun vaktine kadar bu sözler saklıdır ve mühürlüdür. Daimi yakılan takdimenin kaldırıldığı ve harap edici iğrenç şeyin dikildiği vakitten başlayarak 1.290 gün olacak. Dayanıp 1.335 güne yetişene ne mutlu," diye cevap verir. (Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, 840-855)

Daniel'in rüyaları ve buna bağlı olarak gelecekte haber veren kehanetleri, asırlar boyunca Yahudiler arasında sayı mistisizmine dayalı (Hurufilik) batını, mistik ve sembolik anlayışın yayılmasına vesile olduğu gibi aynı kutsal metne sahip Hristiyanlar arasında da benzer yorumların yaygınlaşmasına neden oldu.

Armageddon Savaşları

Aynı şekilde, Hristiyan kutsal metni olan Yeni Ahit'teki (İncil) Yuhanna'nın Vahyi bölümünde de metaforlarla bezeli ezoterik ve apokaliptik yaklaşımlar sergilenir. Buradaki kanlı tablolar, Eski Ahit'tekine göre daha şiddet içerici niteliktedir.

İki ana bölümden oluşan Yuhanna'nın Vahyi kitabının ilk bölümünde, Anadolu'daki yedi kiliseye (Efes, İzmir, Bergama, Tiyatiraya, Sard, Fikedelfiya ve Laodikya) gönderilen mektuplar yer almaktadır. İkinci bölümdeyse Hz. İsa'ya benzeyen bir hayaletin kendisine görüldüğünü ve kurtarıncının sağ elinde yedi yıldız olduğunu ve ağızından iki ağızlı keskin bir kılıcın çıktığını (İsa-Mesih) görünce irkildiğini ancak onun kendisini İsa Mesih olarak tanıttığını ve geleceğe dair kendisine bilgi aktaracağını, kendisinin bu bilgileri yedi kiliseye anlatmasını istediğini bildirir. Burada İsa Mesih yeniden yeryüzüne ineceğine yakın ortaya çıkacak bazı olayların aktarılma olduğu görülür.

İlkin İsa Mesih'in gelişinden önce dünyanın uğrayacağı ilâhî öfkeden bahsedilir. Yedi mührün açılması, yedi borazanın çalınması ve Tanrı'nın gazabıyla dolu yedi tasın yeryüzüne boşaltılması ile felaketler tufanının başlayacağı dile getirilir. Yedinci borazanın çalınmasıyla şeytanın hâkimiyeti son bulur ve şeytan, içinde bin yıl kalacağı kuyuya atılarak hapsedilir. Böylece insanlık, bin yıl şeytandan kurtularak rahat nefes alacaktır. Ancak bu bin yılın sonunda, şeytan serbest kalacaktır.

Daha sonra Hristiyanlar arasında pek yaygın ve günümüzde bile etkin olan bin yıl beklentisi ya da korkusu (Bin yılıklık-Millennarizm) anlayışı, Yuhanna'nın Vahyi kitabındaki bu kehanetler ile bağlantılıdır. Yuhanna'nın Vahyi'ne göre dünyanın sonuna doğru İsa-Mesih yeryüzüne inecek, insanları "demir çomakla güdecek ve çömlek kaplar gibi kırıp parçalayacaktır."

Armededdon Savaşları

Yedi meleğin, insanlar ve yeryüzü için felaketler getirecek olan borazanları birer birer üflemelerinden sonra gökten insanların üzerine kanla karışık dolu ve ateş yağacak, karada ve denizde yaşayanların üçte biri helak olacaktır. Yıldızlar ve ateş topları yeryüzüne dökülecek, güneş ve ay kararacak, felaketler birbirini izleyecektir.

Bu felaketlerin ardından, yeryüzüne inecek olan İsa-Mesih, Siyon Tepesi üzerinde duracak ve seçilmiş 144.000 kişi onun yanında yer alacaktır. Sonra inanmayanlara yönelik ilahi cezalandırma başlayacak ve yeryüzünde oluk oluk kan akacaktır.

Bu olaylardan sonra yedi melek tarafından tanrısal öfke yeryüzüne boşalacaktır. Bu esnada kötü ruhlar, yeryüzünün bütün yöneticilerini Armageddon'da toplayacaklar. Daha sonra evrende tam bir kaos ve düzensizliğe neden olacak büyük yıkım ve felaketler dizisi ortaya çıkacaktır:

"Şimşekler çaktı, uğultular ve gök gürlemeleri işitildi. Öylesine büyük bir deprem oldu ki insan yeryüzünde oldu olalı bu kadar büyük bir deprem olmamıştı. Uluslara ait kentler yerle bir oldu. Büyük Babil, Tanrı'nın önünde anıldı ve Tanrı'nın ateşli gazabının şarabını içeren kâse kendisine verildi. Bütün adalar ortadan kalktı, dağlar da yok oldu. Gökten insanların üzerine, taneleri yaklaşık kırk kilo ağırlığında şiddetli bir dolu yağdı."

Böylece Armageddon'da toplanan bütün dünyadaki Mesih karşıtları, yöneticileriyle birlikte yok olurlar. Mesih'e karşı gelen bütün inanç mensupları, "kükürtle yanan ateş gölüne diri diri atılırlar."

Ayrıca bu felaketler başlamadan önce İsa Mesih yeryüzüne inecek, kendisine inananları alıp semaya çıkaracaktır. İsa Mesih'e tabi olarak ölümsüzlük elbisesini giyip semaya yükselen Hristiyanlar, mutluluk içinde yeryüzünde olup bitenleri seyredeceklerdir. Bundan sonra yeryüzünde bin yıl sürecek olan altın devir başlayacaktır. (Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Yuhanna'nın Vahyi, 258-274)

Yukarıda sözünü ettiğimiz toplu intihar ve terör eylemlerini gerçekleştiren ve dünyanın her tarafında ırkçılık, bölücülük, ayrımcılık yaparak İslam ve Türk düşmanlığını yaygınlaştırmaya çalışan fanatik Yahudi ve Hristiyan gruplar hep bu kehanetleri hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Ortaçağ'da bazı Kitab-ı Mukaddes yorumcuları, Hz. Peygamber'in (SAV) doğum tarihini, Deccal'in temsilcilerini sembolize ettiği 666 rakamıyla özdeşleştirerek, kehanetlerde sözü edilen Deccal'in işaretlerinin Hz. Peygamber'i (SAV) gösterdiğini iddia ediyorlardı. Nitekim ilk yapılan Kur'an tercümelerinden birinin kenarında, Müslümanların boynuzlu canavarlar şeklinde tasvir edildiğini görüyoruz. Haçlı savaşları esnasında da Papazların halkı savaşa teşvik etmek için bu kehanetlere ve onların fanatik yorumlarına sıkça başvurdukları görülmektedir.

1530'da Martin Luther, Papa'yı Deccal diye tanıtıyordu. John Calvin de böyle bir bağlantı kurmuştu. 1940'larda, Deccal olarak Hitlerin sık sık adı geçiyordu; Stalin ve Mussolini'yi de bu role uygun görenlerin sayısı az değildi.

Medeniyetler İttifakı

2005 yılında, o zamanki Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğünde, İspanya Başbakanı Jose Luis Rodriguez Zapatero tarafından Birleşmiş Milletler'e sunulan Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı girişimi başlatılmıştır. Şimdiye kadar bu oluşuma, 128 ülke ve 28 uluslararası kuruluş katılmıştır.

O zamanki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, Medeniyetler İttifakı girişimine yol göstermek amacıyla eş başkanlara danışarak akil adamlar topluluğu niteliğinde bir Yüksek Düzeyli Grup oluşturmuştur. Yüksek Düzeyli Grup üyeleri Ortadoğu'dan üç, Kuzey Afrika'dan iki, Batı Afrika'dan bir, Güney Afrika'dan bir, Batı Avrupa'dan iki, Doğu Avrupa'dan bir, Kuzey Amerika'dan iki, Latin Amerika'dan iki, Güney Asya'dan iki, Güney Doğu Asya'dan bir, Doğu Asya'dan bir temsilci olmak üzere yirmi kişiden oluşmaktadır.

Yüksek Düzeyli Grup'un önerisi üzerine Birleşmiş Milletler tarafından Medeniyetler İttifakı girişimi için eğitim, gençlik, göç ve medya olmak üzere dört temel eylem alanı belirlenmiştir. Bu bağlamda hazırlanan tavsiye raporuna göre Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Medeniyetler İttifakı'nın görünürlüğünü ve devamını sağlamak ve kriz dönemlerinde toplumlar arasındaki

dinî ve kültürel gerilimi ortadan kaldırmak üzere bir Yüksek Temsilci atayacaktır. Bu göreve ilk atanan kişi, eski Portekiz Cumhurbaşkanı Jorge Sampaio olmuş; ondan sonra da Katar asıllı diplomat Nasser Abdüalaziz Al-Nasser, Yüksek Temsilcilik makamına getirilmiştir.

Yüksek Düzeyli Grup tarafından hazırlanan raporda özetle şöyle deniyordu:

Terörizm yaşanan sorunların sadece bir unsuru olmasına ve terörist faaliyetlerin ancak belirli bir kısmının İslam ve Müslümanlarla bağlantılı bulunmasına rağmen, son zamanlarda, sorunun bir medeniyet çatışmasından kaynaklandığı dillendirilmektedir. 11 Eylül saldırısı ve sonrasında, ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali, daha önce akademik çevrelerde olumsuz bir şöhrete sahip olan 'Medeniyetler Çatışması' tezini güncelleştirdi ve tezin içeriğini 'İslam-Batı' çatışmasına indirgedi. "Batılı yaşam tarzına" yönelik bir "Müslüman tehlike"nin var olduğu şeklinde kurgulanarak entelektüel, siyasi, ekonomik ve askerî hareketliliğe kaynaklık eden bu söylem; öncelikle, akademik alanlarda dillendirilerek "dost-düşman", "ben-öteki", "biz-onlar" kategorilerini kültürel ve dinî terimlerle yeniden kurgulandı.

Böylece çatışmaların gerisindeki güç ve zenginlik paylaşımı ve çıkar çatışmaları, kimlik eksenli bir söyleme büründürüldü. Çatışma, kimlik ve din eksenli bir söyleme büründürüldükçe de çatışmanın kaçınılmazlığı adeta bir zorunluluk gibi algılanmaya başlandı.

Medeniyetler İttifakı Yüksek Düzeyli Grup Toplantısı, İstanbul 2006

Karşı karşıya gelinen gerilim ve çatışma unsurları hem Müslüman ülkeleri hem de batılı ülkeleri sorunlar üzerinde yeniden düşünmeye ve daha ümitvar bir gelecek için arayışlara sevk etti. 1998 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, o zaman İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak başlattığı "Kültürler ve Medeniyetler Arası Diyalog" çalışmaları gittikçe artan bir hızla yaygınlık kazandı. Daha sonra İran İslam Cumhuriyeti Devlet Başkanı Muhammed Hatemi'nin önerisiyle, BM'ye üye ülkelerin oy birliği sağlanarak, 2001 yılının "Medeniyetler Arası Diyalog Yılı" ilan edilmesi kararlaştırıldı.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, medeniyetler arası diyalogun çerçevesini çizmeye yönelik bir rapor hazırlamak üzere ilgili akademisyen ve siyasetçilerden oluşan bir Yüksek Düzeyli Grup (*High-Level Group*) atadı.

11 Eylül saldırısı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, medeniyetler arası diyalog çabalarının içeriğini İslam-Batı ilişkilerine yoğunlaştırdı. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Erdoğan'ın ve İspanya Başbakanı Sayın Zapatero'nun teklifi ve Eş-Başkanlık önerisiyle, 2005'te BM nezdinde, Medeniyetler İttifakı inisiyatifi kurumsallaştırıldı. Atanan *High-Level Group* İspanya, Bangladeş ve İsviçre'den sonra dördüncü oturumunu 2006'da Türkiye'de yaparak çalışmalarını tamamladı.

İKÖ Genel Sekreteri, BM Genel Sekreteri, Türkiye ve İspanya başbakanlarının katılımıyla Alliance of Civilizations (Medeniyetler İttifakı) dünya kamuoyuna duyuruldu. Türkiye ve İspanya'nın başlattıkları bu inisiyatif, başka birçok çaba ve projeyi tetikledi. Bütün bu faaliyetler, toplumlar arasında yeni köprüler kurmak, diyalog ve karşılıklı anlayışı teşvik etmek ve sorunların ortadan kaldırılması için kolektif iradeyi harekete geçirmek için farklı işlevler yüklendi. Medeniyetler çatışması söylemi ve bu söyleme kaynaklık eden çatışma ve gerilimler, genellikle dinsel argümanlarla temellendirildiğinden, Medeniyetler İttifakı çerçevesinde sürdürülen faaliyetlerde, çatışma ve gerilimin tarafların dinî ve kültürel kodlarından kaynaklanmadığı, dinin gerilim

ve çatışmayı desteklemediği ısrarla vurgulanarak dayanışma, işbirliği ve birlikte yaşama tecrübelerine atıfta bulunuldu.

Elbette ki kültürler veya medeniyet havzaları arasındaki ilişki sadece çatışma ve savaş örneklerini içermiyor.

Bundan daha fazla kültürler arası alışverişleri, etkilenmeleri ve birlikteliklerini de oluşturuyor. Esasında tarihe bakıldığında, çatışmaların aynı medeniyet havzasını oluşturan ülkeler arasında da yaşandığına rastlanabileceği gibi farklı medeniyetlerin barışçıl birlikteliklerine de rastlanabilir.

Bu durum, özellikle tartışmaya konu olan İslam-Batı ilişkileri için de geçerlidir. Bu iki medeniyet arasındaki çatışma tezini desteklemek üzere sergilenen tarihsel argümanlara karşı, buluşma ve birlikte çözüm üretme örneklerini içeren pek çok argüman sergilenerek karşılıklı alışverişlerle bezeli bir tarih okuması geliştirilebilir. Böyle bir analizde, tarafların tarihinde çatışmanın hiçbir zaman yer almadığına dair gerçekdışı bir anlatımdan öte bu çatışmaların nedenlerini, dinamiklerini analiz ederek çatışma fikrinin ortadan kaldırılması ve bir daha yaşanmaması için nelerin yapılabileceği üzerinde durulabilir. Ayrıca, çatışmaların aynı medeniyet havzası içinde de yaşandığına dair atıflarda da bulunulabilir.

İslam dünyası ile Batı dünyasının pek çok konuda birbirlerinden etkilendikleri ve hiç de göz ardı edilemeyecek boyutta birbirlerine katkılarda bulunarak kültürlerini zenginleştirdikleri tarihsel bir olgudur. (Bakınız, Medeniyetler İttifakı Yüksek Düzeyli Grup Raporu, Newyork, 2006)

Dünyanın değişik ülkelerinde medeniyet ve medeniyetler arası ilişkiler konusunu değerlendirmek üzere her yıl, Medeniyetler İttifakı Büyük Forumu toplanmakta; o yıl içerisinde gerçekleştirilmiş etkinlikler değerlendirilmekte ve gelecek yılın plan ve programları tartışılmaktadır. Şimdiye kadar

Medeniyetler İttifaki yedi büyük forum yaparak küresel sorunlara ortak çözümler aramaktadır: Medeniyetler İttifakı'nın 1. Büyük Forumu, 2008 yılında İspanya'nın ev sahipliği ile Madrid'de gerçekleştirilmiştir. 2. Büyük Forumu, 6-7 Nisan 2009 tarihinde, medeniyetler beşiği Türkiye'de ve medeniyetler başkenti İstanbul'da; 3. Büyük Forumu, Brezilya'nın Rio de Jenario kentinde; 4. Büyük Forumu, Katar'ın başkenti Doha'da; 5. Büyük Forumu, Avusturya'nın başkenti Viyana'da; 6. Büyük Forumu, Endonezya'nın Bali kentinde; 7. Büyük Forumu, Azerbaycan'ın başkenti Baküde düzenlenmiştir.

Türkiye ve İspanya başbakanlarının öncülüğünde başlatılan Medeniyetler İttifakı, şüphesiz ki dünyamızın karmakta olan ufku aydınlatacak toplu bir insanlık girişimidir.

Medeniyetler çatışması gibi insanlığın geleceğini tehdit eden projeye ve Neocon-Evanjelik birlikteliğine karşı verilebilecek en etkili cevap Medeniyetler İttifakı gibi bir barış ve insanlık projesidir.

Bu projenin uygulanmasındaki öncü ülke de elbette ki yirmi civarında uygarlığa ev sahipliği yapan, çağdaş ve evrensel değerleri benimseyen, İslam ile demokrasiyi birleştirerek demokratik sosyal hukuk devleti ilkelerini hayata geçiren Türkiye Cumhuriyeti olacaktır. Gerek tarihi birikimi gerekse bugünkü tecrübesi dünyamızın bugün son derece ihtiyaç duyduğu barış, sevgi, hoşgörü ve bir arada yaşama kültürünü hayata geçirmek için son derece önemlidir.

QR kodu okutarak veya www.medeniyetbilinci.com adresinden
3.Bölüm | Yeni Bir Medeniyet Algısına Doğru Belgeselini Seyredebilirsiniz.

III. BÖLÜM

YENİ BİR MEDENİYET BİLİNCİNE DOĞRU

Batı medeniyeti uzun zamandır entelektüel üstünlüğüyle övünegelmiştir. Fakat bunun aslı var mıdır? Örneğin, Batı'nın bilimsel ve teknolojik açıdan ilerlemesinin görkemi nereden gelmektedir?

"Son iki-üç yüzyılın Batı'nın, dünya üzerinde hakimiyet kurduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak tanıklık ettiğimiz küresel medeniyetin tamamen Batı temelli olduğunu savunmak yanlış olur. Neden mi? Çünkü bu baskın Batı medeniyetinin en temel özelliklerine baktığınızda dahi onların batının dışında bir yerlerde ortaya çıktığını görürüz."

Dr. Chandra Muzaffar

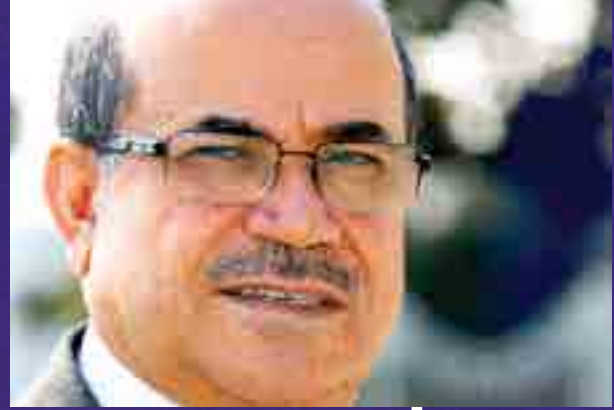
"Kişi medeniyet gerçeğine, kültürel ve bilimsel anlamda insanlığın katkıları olarak tarafsız bir biçimde bakabilir ise, Batılı olmayan dünyaya ait medeniyetin bilgi anlayışımızı şekillendirmedeki etkisinin yanı sıra en üst düzeyde insan olmanın ne anlama geldiği bilincini bize aşıl原因 değerli kültürel kalıntıları ortaya çıkarmada da çok etkilidir."

Richard Falk

Dünya artık hiç olmadığı kadar küresel hale geldi. Medeniyetlerin her birinin kökleri değişik dünya kültürlerini barındırıyor. Bu miras Batı'da hâlâ tam olarak tanınmış değil.

"İnsanoğlunun yüksek seviyedeki etkinliklerinin hulasası demek olan medeniyetler; tek bir toplumun, tek bir kültürün, tek bir bölgenin malı değildir. İnsanlığın ortak mirasıdır. Böyle olduğu için de bir kültürün veya medeniyetin kendini diğer kültür ve medeniyetlerden ayırt ederek üstün görmesi, hegemonya kurmaya çalışması ve hatta zaman zaman Batı medeniyetinin yaptığı gibi tek bir medeniyet olarak ifade etmesi son derece tutarsızdır. Batı kendinden önce gelen medeniyetlerden ve bunun başında İslam medeniyetinden pek çok şeyleri alıp, özümsemiş ve kendine özgü yeni bir kurum ve kuruluş meydana getirmiştir."

Prof. Dr. Bekir Karlığa

Sömürgeciliğin ilk yüzyıllarına dayanan Batı'nın ve Avrupa'nın üstünlüğüne dair algının olma tehlikesi bugün hâlâ mevcuttur.

"Ne yazık ki kültürçülük kavramı ırkçılığın bir türü olarak Avrupa'da bile, hatta belki de özellikle Avrupa'da ortaya çıktı diyebilirim. Bütün diğer kültürler bu kültüre akan küçük nehirler gibidir. Ve kimliklerini kaybetmektedirler. Zira gerçekte güçlü bir kimlikleri yoktur. Bu asimilasyona karşı direnecek olurlarsa o kültürler ilkel ve şiddete meyilli kültürler olur. Bunun sebeplerinden biri de Avrupalıların Avrupa'ya ait olmayan toprakları ele geçirdiğinde bu topraklara medeniyet götürdüklerini söylemeleriydi. Avrupalıların bu toplumlara karşı açtıkları savaşlar 'la guerre civilisatrice', yani medenileştirme savaşıydı. Çünkü onlar ilkel toplumlardı ve elle tutulur bir medeniyetleri yoktu. İşgal edilen yerlerdeki insanlar ayaklanıp da 'Biz bağımsız olmak istiyoruz, bu ülke bağımsız bir ülke olmadı; kendi milletimiz var, kültürümüz ve medeniyetimiz var,' dediklerinde karşılarındakiler bu ilkel insanların hiçbir şeyden haberleri yok demeye kalkıştılar. Onları aydınlatmak ve medenileştirmek için buradayız ancak medeniyetten o kadar uzaklar ki medeniyetin ışığını bile görmekten âciz kalıyorlar. Gördüğümüz gibi bu düşüncelerin altında bu kültür ve medeniyete özgü kendini beğenmişlik yatıyor. Çünkü onlar, 'bizim kültürümüz en mükemmel kültür' diyorlar."

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru medeniyetler çatışması düşüncesi gündeme geldi. Bu terim ilk defa ünlü Amerikalı Samuel Huntington tarafından ortaya atılmıştır.

"Bernard Lewis ve Samuel Huntington'ın tartışmalı yazılarına kadar uzanan medeniyetlerin çatışması fikri, İslamiyet'i ve Batı'yı karşı karşıya getirmeye, yahut aralarında bir çatışma yaşatmaya odaklanmıştır."

Richard Falk

Huntington kitabından alınan bu harita, yazarın modern medeniyet hakkındaki değişmez görüşünün ve bunlar arasında var olduğu kabul edilen bölümlerin bir sembolüdür. Medeniyetler çatışması "Soğuk Savaş" sonrası dünyada insanların kültürel ve dini kimliklerinin çatışmanın en temel kaynağı olacağını ortaya atmıştır. Bu 1990'lı yıllarda savunulan bir fikir olmuştur. Ancak pek çok önemli eleştiriye de maruz kalmışlar. Edward Said, Huntington'ın tezine "Cehaletler çatışması" adlı makalesi ile cevap vermiştir. Said, Huntington'ın dünyadaki medeniyetleri belirli kategorilere ayırarak, dinamik dayanışmayı ve kültürler arası iletişimi hesaba katmadığını savunmuştur.

"Doğu ve Batı arasında bir medeniyetler çatışması olduğundan bahsetmek oldukça saçmadır. Bu ikisini iki ayrı kimlik olarak bile göremeyiz. Çünkü bu yerlerde insanlar devamlı olarak fikir ve inanç alışverişinde bulunup beraber yaşamış ve bunların tarihleri birbirinden ayrılamayacak şekilde iç içe girmiştir."

Bettany Hughes

Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" teorisi ilk olarak 1980'lerde Sovyetlerin gücü azalmaya başladığında ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş dönemi bitmişti ve şimdi yeni bir düşmana ihtiyaç vardı.

"Huntington hâkim durumda olan Batı'nın çıkarları doğrultusunda konuşuyordu. Bence o gizli bir politik saik ile yazmaktaydı. Batı'ya, Soğuk Savaş döneminin sona erdiğini fakat yeni medeniyetlerin onlar için birer tehdit olarak ortaya çıkmaya başladığını, bir de gardlarını indirmemeleri gerektiğini söylüyor. Bence bu düşünen zihinlere dayatılmaya çalışılan oldukça talihsiz bir tezdır ve sadece bilimsel bir açıklama değil, harekete geçilmesi için hatırlatıcı bir nottur."

Dr. Chandra Muzaffar

"Bu da durumun ciddi anlamda en trajik yanıdır ve Batı ile İslam dünyası arasındaki düşmanlığı tetikleyen bu iddia korku yaratmıştır ve bence bu durum da iddianın oldukça hastalıklı bir yönüdür."

Prof. Dr. Seyyid Hossein Nasr

Berlin Duvarı'nın yıkılışı Soğuk Savaş'ın bitişini simgelemektedir. O zamana kadar Avrupa, İslam korkusunu yeniden bir intikam isteğiyle ortaya çıkana kadar unutmuştur. Körfez Savaşı bunun sadece iki yıl sonrasına rastlar. 11 Eylül son zamanlarda yaşanan İslam karşıtlığını yeniden canlandırmaktan büyük ölçüde sorumlu tutulur.

"Neo-Conlar kritik ülkelerde rejim değişikliğine giderek, Ortadoğu'yu yeniden yapılandırmak için planlar yapmışlar ve buna ilk olarak Irak'tan başlamışlardır."

Richard Falk

Modern iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu dünya daha da küçük bir yer haline geldi. Ayrıca bilgi teknolojileri tamamen misafirperver bir çerçevede milletleri daha da fazla birbirlerine bağlanmaya itmiştir. Toplum baskı altına alan sadece bilgi otobanı değil, aynı zamanda insanların dünyadaki hareketinin artışıdır.

“Giderek birbirine daha da bağlı hale gelen bir dünyada yaşıyoruz. İnanılmaz bir değiş tokuş, bağlantı ve birbirimiz hakkında daha çok şey bilme trafiği yaşamamıza sebep olan küreselleşme sürecine şahit oluyoruz. Birbiriyle gelişen iki farklı eğilim gösterdiğimizize inanıyorum. Bir

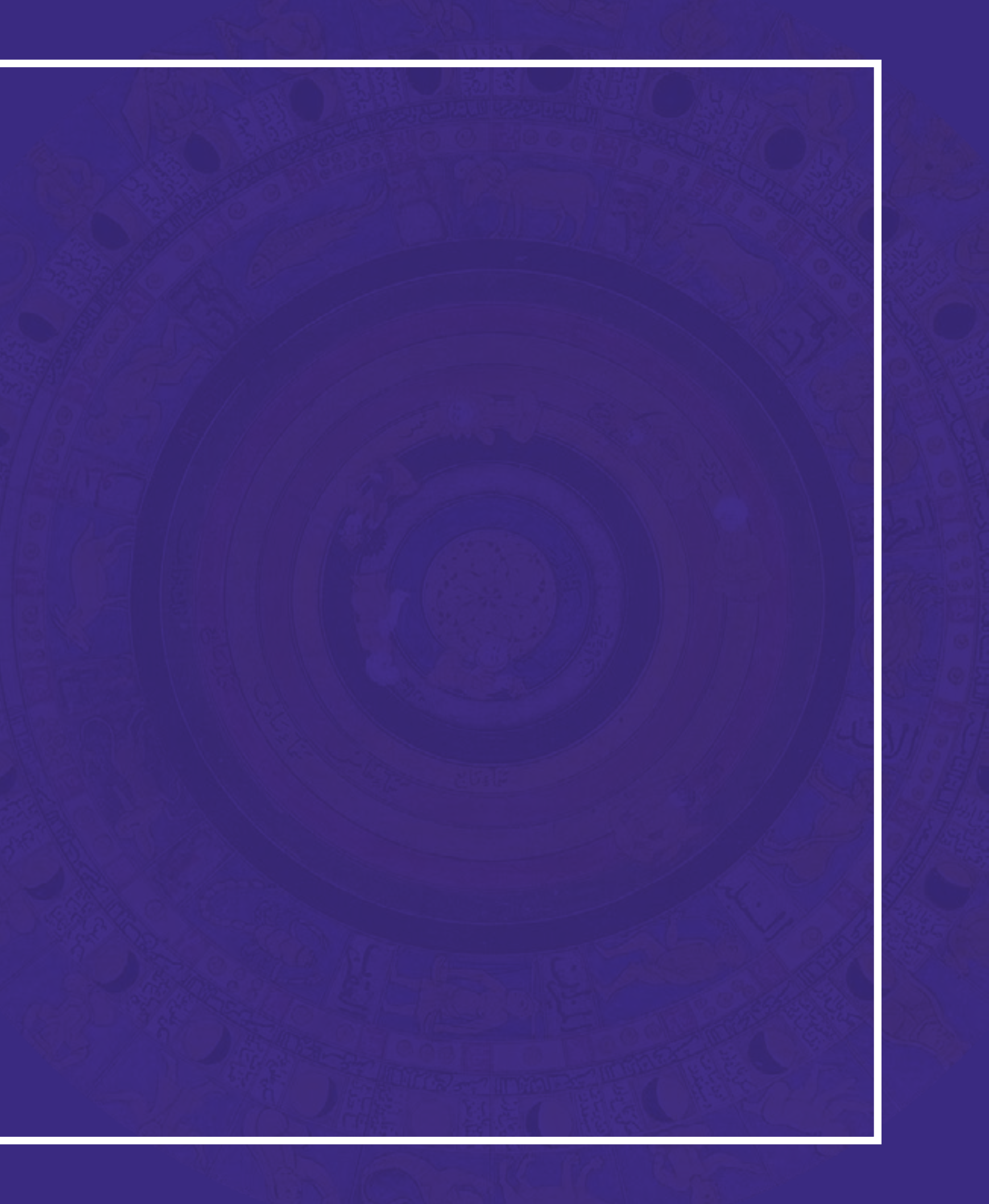
tarafтан ışık hızıyla dünyanın öbür ucunda olan bitenlerden haberdar olmanızı sağlayan bağlantının, diğer tarafтан dünyanın daha hoşgörülü hale geldiğini değil, tam tersine bazı durumlarda hoşgörüsüzlüğün arttığını görüyoruz. Ve bu küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği güvensizlik, yabancı düşmanlığı, diğer insanları kabul etmeme gibi eğilimler oldukça endişe verici.”

İrini Bokova

“Bilgi teknolojileri ve iletişim araçlarındaki gelişmeler dünyamızı küçük bir köy haline getirmiştir. Dünyamızın yüz yüze olduğu sorunları neticesinde hak, adalet, eşitlik, özgürlük, dürüstlük ve güven gibi yükselen değerler bütün insanlığın özlemini çektiği ilâhiler haline gelmiştir. Bu ise düşünen beyinleri gerek ulusal gerekse uluslararası planda bazı köklü değişimler öngören yeni bir küresel medeniyet perspektifi geliştirmeye, yeni bir medeniyet politikası oluşturmaya zorlamaktadır.”

Recep Tayyip Erdoğan

www.medeniyetbilinci.com

MEDENİYET İTTİFAKI **MEDENİYET BİLİNCİ** SEMİNERLERİ

Dünyamız, bugün küresel çapta büyük ve derin bir bunalımdan geçmektedir. Bu bunalım, doğrudan doğruya bir medeniyet krizinin sonucudur. Bu krizin kökeninde bağnazlıklar, bilgisizlikler, tahammülsüzlükler, ön yargılar, düşmanlıklar, kin ve nefret duyguları, savaş ve saldırganlık eğilimleri yatmaktadır. Bu ise insanlığın uzun asırlar içerisinde oluşturup geliştirdiği evrensel değerleri kökten tehdit etmektedir. Buna ek olarak çevre kirliliği, insani ve ahlaki değerlerin erozyonu, gerek bireyler, gerek toplumlar, gerekse uluslar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik dengesizlikler küremizi yaşanmaz hale getirmek için adeta el birliği etmektedirler.

İnsani değerleri yeniden hâkim kılacak, haklının yanında durup haksıza karşı çıkacak yeni bir "fazilet mücadelesi" başlatmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Düşünce ufkumuzu genişletmeye, bakış açımızı büyütmeye, muhayyilemizi zenginleştirmeye; kısacası insanı önceleyen yeni bir medeniyet bilincini geliştirip yaygınlaştırmaya muhtacız.

Bu yeni medeniyet bilinci; yalnız ülkemiz, yalnız bölgemiz, yalnız İslam dünyası için değil, doğusuyla batısıyla bütün dünya için büyük önem ifade etmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın öncülüğünde İspanya hükümetinin de katılımıyla Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulmuş bulunan ve 128 ülke ile 28 uluslararası kuruluşun katılımıyla küresel çapta, yüzyılın önde gelen barış ve insanlık projesi niteliğini kazanmış bulunan "Medeniyetler İttifakı" girişimi, işte böyle bir zaruretten doğmuştur.

Prof. Dr. Bekir Karlığa tarafından böyle bir ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanan ve üç bölümden oluşan "Medeniyetler İttifakı, Medeniyet Bilinci Seminerleri" dizisinde, evrensel uygarlığın köklerine inilmekte, tarih boyunca farklı medeniyetlerin birbirinden devraldığı görkemli miras tanıtılmakta ve bu değerli mirası ortadan kaldırmayı amaçlayan şer kuvvetlerin geliştirdikleri felaket projeleri gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır.

İstanbul Uluslararası Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MED-AR) tarafından hazırlanmış olup Lale Organizasyon tarafından gerçekleştirilen bu etkinlik; gençlerimizi geleceğe hazırlamayı, insanımıza özgüven vermeyi, hem ülkemizde hem de bütün dünyada yeni ve kapsamlı bir medeniyet bilinci oluşturup geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır.

www.medeniyetbilinci.com

LALE ORGANİZASYON